Digitaliseret af | Digitised by

Forfatter(e) | Author(s):	Bønnelycke, Kjeld.; ved Kjeld Bønelycke.
Titel | Title:	Hads Herred før og nu : Optegnelser af blandet Indhold, dels efter skrevne og trykte Kilder, dels efter mundtlige Meddelelser
Udgivet år og sted | Publication time and place:	Aarhus : Brødr. Bachhausens Bog- og Steentrykkeri, [1873-76]
Fysiske størrelse | Physical extent:	453 s.

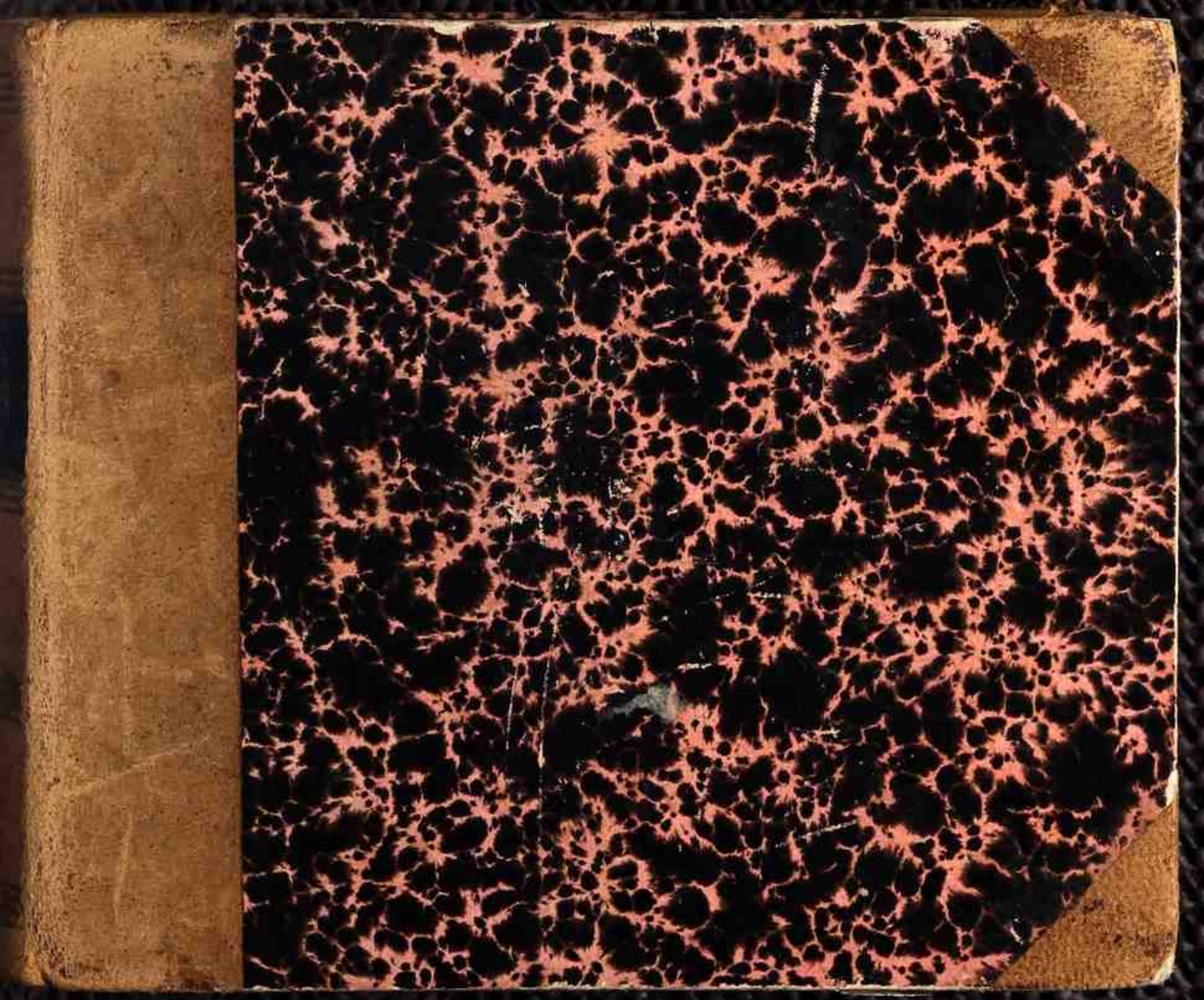
DK

Materialet er fri af ophavsret. Du kan kopiere, ændre, distribuere eller fremføre værket, også til kommercielle formål, uden at bede om tilladelse. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work is free of copyright. You can copy, change, distribute or present the work, even for commercial purposes, without asking for permission. Always remember to credit the author.

33-305-8°

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
DA 1.-2.S 33 8°

1 1 33 0 8 03657 6

+ Rox

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Hads Herred før og nu.

Optegnelser af blandet Indhold,

dels efter skrevne og trykte Kilder, dels efter mundtlige Meddelelser,

ved

Kjeld Bonnelycke.

BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

Brødr. Backhausens Bog- og Steentrykkeri i Aarhus.

Forinden Beskrivelsen af Hads Herred paabegyndes maa forudskikkes følgende Bemærkninger: Den er samlet dels ved Haandskrifter og forskjellige trykte Værker, der velvilligt ere stillede til min Raadighed, og dels ved mundtlige og skriftlige Meddelelser fra ældre og yngre Mænd i Egnen. Noget af det Efterfølgende vil være Publikum bekjendt fra Boths Beskrivelse over Danmark (Fr. Wøldikes Forlag) og fra Bruuns „gamle danske Minder" (V. Pios Forlag) og meget fra Traps Beskrivelse over Danmark (G. E. C. Gads Forlag), hvilke Bøger alle ville blive benyttede. Hvad sidstnævnte fortrinlige Værk angaaer, da udkommer det for Tiden hos Forlagsbureauet i 2den

forbedrede og betydelig forøgede Udgave, ledsaget af en stor Mængde smukke Afbildninger, men da de udkomne 16 Hefter udelukkende omfatter Øerne vil første Udgave her blive afbenyttet. Nogle almindelige Bemærkninger om Danmarks Inddeling i Herreder, skyldes Nielsens historiske Beretninger om Skads Herred. Saafremt der paa et senere Stadium af Beskrivelsen maatte tilflyde mig Meddelelser, ville Kilderne blive anførte paa passende Sted, ligesom de nye Meddelelser, der muligen komme forseent til at komme ind paa rette Plads, ville følge under Eet, naar selve Beskrivelsen er sluttet.

Udgiveren.

Indledning.

Herredet er den ældste Landsinddeling; dets Udledning af Hær, der oprindelig betydede 100 eller 120, sigter enten hen til det Antal odelsfri Gaarde, der i den ældste Tid fandtes i en saadan Landstrækning eller til Udskrivningen af vaabenført Mandskab; det første er vel det rimeligste. Det er muligt, at Herrederne i en tidlig Tid have udgjort Riger for sig, og hertil kunne da Gravhøje og andre Navne, der indeholde „Konge" og „Dronning", henpege, men dette beviser egentlig Intet, da i saa gamle Tider Kongerne neppe havde stadig Opholdssteder og altsaa snart kunne have boet paa et, snart paa et andet Sted af sit Rige. At befolke hvert Herred med særegne Stammer gaaer ikke an, thi vel har nu Dialekten

saa utallige Vendringer i de forskjellige Egne, at der sjelden i mere end nogle faae Sogne tales paa samme Maade, men denne store Forskjellighed er senere Tiders Værk, da dels Blandingen med Fremmede, dels Læsning og Oplysning har bevirket den større eller mindre Adskillelse fra den oprindelige jydske Dialekt, thi allerede meget tidlig maa der have været en saadan, der dog kun i Udtalen har skilt sig fra det fælleds nordiske Sprog og ved en tidlig Blødgjørelse af Medlydene og Bortkastning af tonløse Stavelser, udviklet sig til sin nuværende, fra Skriftsproget meget afvigende Skikkelse.

I Oldtiden var Kongens Magt indskrænket af Folkets Villie. For at faa denne at vide stævnede han Thing, paa hvilke Forsamlinger hver fri Bonde havde Stemme- og Taleret og undlod ikke frit og med djærve Ord ligefrem at sige sin Mening. Thinget holdtes under aaben Himmel for at betegne Enhvers Ligeberettigelse for Loven, enten i en Lund eller, hvad der var det almindeligste, ved

gamle Gravhøje, der kunde afgive lidt Læ ved ugunstigt Vejrligt og fra hvis Top Taleren kunde høres af den hele Forsamling. Thingstedet, der var forbunden med et Offersted, var helligt og ukrænkeligt; det var omgivet af et Risgjærde, det saakaldte hellige Baand. Paa Thingene afgjordes ikke alene offentlige Sager, men Alt hvad der kom imellem Mand og Mand. Da Sammenkomsterne, der vel da allerede holdtes til bestemte Tider, vare sjældnere, vel som paa Island endog kun to Gange om Aaret, Vaar og Høst, mødte altid en talrig, smykket Forsamling, der opslog Telte paa Thingsletten, i hvilke de kunde opholde sig, da Thinget varede i flere Dage. Naar da alle Forretningerne kaldte til Things, besøgte Høvdingerne hinanden og afgjorde allehaande Sager; derved blev Thinget ogsaa en vigtig Handelsplads. Ogsaa Kvinder, der i Oldtiden ligesaavel som nu yndede Pragt og Glands, mødte vel undertiden.

I senere Tider, efter Rigets Samling, mistede Her-

redsthingene sin Betydning, idet Kongerne efterhaanden kun lode sig hylde paa Landsthingene eller i det højeste paa Sysselthingene; paa Rejserne omkring i Landet holdt de vel Retterthing, men det var altid i en Kjøbstad eller paa et kongelig Slot; kun undtagelsesvis træffe vi Konger paa Herredsthing, som Erik Emune, der 1137 blev dræbt paa Hvidding Herredsthing ved Ribe. Disse indskrænkedes derfor alene til retslige Sammenkomster, og deres Indflydelse paa Landets offentlige Anliggender tabte sig. Thingstedernes gamle Indretning forandredes ogsaa, idet de nu afgrændsedes ved 8 Stokke, inderfor hvilke Stene vare anbragte til Sæder for Dommeren og Skriveren og en særegen Sten for den Anklagede, den saakaldte Tyvsten. Af de 8 Stokke opkom Benævnelsen „Stokkenævn" og den i gamle Thingsvidner brugelige Formel „han gik inden 8 Stokke og vidnede".

Herredsfogederne vedbleve at være lovkyndige Bønder, der dog tilsidst ikke valgtes af Bønderne selv. men

beſtikkedes af den kongelige Lensmand[1]); efter Enevoldsmagtens Indførelse anſatte Kongen baade Foged og Skriver, og først Kriſtian den Femte ſatte mere ſtuderede Folk til diſſe Beſtillinger, ſkjøndt rigtignok ofte kun Lakajer og Tjenere.

---

[1]) Dette omtales først i Kriſtjern den Andens Haandfæſtning 1513 (Gehejmeark. Aarsberetn. II 57).

Hads Herred.

Under Sysselinddelingen hørte Herrederne i det nuværende Aarhus Amt til Aabo og Løver Syssel. Af Syslerne dannedes siden kongelige Lehn, af hvilke Aakjær Lehn bestod af Hads Herred. Benævnelsen „Lehn", forandredes siden til „Amt". Ved en nyere Amtsinddeling kom Hads Herred under Aarhus Amt.

Hads Herred omgives af Ning, Hjelmslev og Voer Herreder, Horsens Fjord og Kattegattet. Fladeindholdet er henved 4 □ Mil og Indvaanerantallet omtrent 12,000. Overfladen er i Almindelighed bakket. I den sydlige Del af Hundslund Sogn er en Strækning af Bakker fra Vest

til Øst, som tildels naaer en temmelig betydelig Højde (Uldrupbakkerne ved Aakjær) og løber ind i Voer Herred.

Hads Herred er Aarhus Amts skovrigeste Del. Der skal i Oldtiden have været saamegen og saa tæt Skov, at en Maar kunde tilbagelægge hele Vejen fra Norsminde til Skanderborg over Trætoppene uden at behøve at røre ved Jorden. At Hads Herred ogsaa, saavel i ældre som i nyere Tid, har havt sit eget Thingsted, synes utvivlsomt. Der skal saaledes engang i længst forsvunden Tid have været et Thingsted paa Rodstenseje Mark, som har ligget paa en Bakke, der endnu kaldes „Thingbakken". I Ørting menes at have været et Thingsted, kaldet „Øre-Thing", hvoraf Byen skal have faaet sit Navn. Senere vides at have været Thingsted mellem Fillerup og Lundhoff, men det blev nedbrudt ved dette Aarhundredes Begyndelse, hvorefter der midlertidigt blev holdt Thing i en Gaard i Fillerup, indtil et nyt Thinghus var opført paa Odder Byes Grund, ved Enden af det saakaldte „Slippen", lige-

overfor hvor nu Distriktslægeboligen „Edvardsgave" ligger.

Med Hensyn til hvorledes Agerdyrkning, Kvægavl og landøkonomiske Forhold have været i Hads Herred i gamle Dage, haves ikke nogen paalidelig Beretning; det kan imidlertid antages at de ligesaalidt her, som andetsteds i Landet, have staaet paa noget højt Trin, og at det først er i det sidste halve Aarhundrede at Landbruget har taget et betydelig Opsving.

I Bredsdorffs „Bidrag til Kundskab om de danske Provindser", der var forfattet 1823 og udkom 1827 gives følgende Oplysninger om Hads Herred: „De store Gaardes Kornvarer ere meget gode. Man bruger de almindelige Rensemaskiner, men paa Tørring har Ingen i Herredet tænkt.

Torve og Udskibningssteder mangle ikke, men vel Kjøbmænd som kunne betale Varerne.

Hegn hverken opføres eller vedligeholdes, dog holdes temmelig over Markfred.

Kvægracen er middelmaadig. Næsten ingen feder Kvæg. Siden 1814 have Malkekøer været fordelagtigere end Fedekvæg. Hesteracen er mere i Af- end i Tiltagende. I Krigens Tid gik de bedste ud af Landet, og Pengetrangen hindrer i at erstatte Tabet. Her er en god jydsk Faarerace, som synes at være i Stillestaaende. Spanske Faar ansees ikke fordelagtige. Bøndernes Haver ere forsømte. Ved Odder seer man en Mængde Smaahaver beplantede med unge Frugttræer og Kjøkkenurter. Husfliden er ikke overordenlig, og kun nogle faa Koner, især udenfor Bondestanden, udmærke sig derved. Lærred og grove uldne Tøier sælges."

Som udmærkede Agerdyrkere nævnes: „Grev Reventlow til Aakjær, som ved Mergel og god Behandling i høj Grad har forbedret Jorden. Inspektør Qvist paa Lundhof. Forvalter Terndrup paa Pedersminde, som ved Staldfodring og Vexeldrift har bragt det temmelig vidt. Kammerjunker Voss paa Rodstenseje. Husmand Mikkel

Drejer i Randlev, som ved Vexeldrift og Staldfodring har forøget Besætningen til det tredobbelte."

„Ejendommene her i Herredet," hedder det videre, „ere ikke faldne saa dybt som andetsteds. Af Saadanne, som ikke ville arbejde er der nok, og det er især vanskeligt for Jordbrugere at faa Tjenestepiger. Pigerne sidde ofte paa deres egen Haand under Paaskud af at væve eller skrædre.

Husmændene arbejde ikke gjerne for Andre. Lønnen er 22—24 Rd. for en simpel Karl og 16 Rd. til en Pige aarlig. Naar undtages Smede, Hjulmænd, Skrædre, o. desl., findes her ingen tilladte særdeles Næringsveje for Beboerne; (men de Fleste brænde Brændevin)."

Paa den Tid skal der have funden Vandmangel Sted i Falling og Smederup, „hvor de dybeste Brønde i Tørke og Frost ikke give tilstrækkeligt Vand."

I et gammelt Vers hedder det derom:

„Gylling er en stor By,
Lerdrup ligger vel i Ly.
I Amstrup avler de godt Rou, (Rug),
I Aalstrup har de djer (deres) Behov,
I Falling lider de Nød for Vand,
I Ørting er der kun en lille Knud Pinkemand.[1])

Om nu end denne Skildring af Tilstanden i Hads Herred for en cirka 50 Aar siden ikke er udtømmende, eller giver et fuldstændigt Billede af Datidens Forhold, saameget kan dog ses, at Landbrug og Kvægavl m. v., endnu dengang stode paa et temmelig lavt Standpunkt, ialtfald blandt den store Mængde og at det er den nulevende Slægt og dens nærmeste Forgjængere hvem det blev givet at iværksætte og udvikle de store Forbedringer i alle Landhusholdningens Grene, der nu bærer sine rige Frugter.

---

[1]) Angaaende Betydningen af denne Linie savnes Oplysning.

Odder Sogn
(med det nedlagte Tvenstrup Sogn.)

Af samtlige Sogne i Hads Herred er Odder det største. Det har et Areal af 7,421 Td. Ld. som er temmelig bakket og skovrigt, og der gaaer i Gjennemsnit $12^{3}/_{10}$ Td. Ld. paa Td. Hartkorn; men Jorderne ere af saa forskjellig Godhed, at dersom man regnede det gamle Tvenstrup Sogn for sig, vilde Forholdet der være 10 Td. Ld. paa Td. Htk., hvorimod der i det egentlig Odder Sogn vilde være over $12^{1}/_{2}$ Td. Land paa Td. Htk.

I Sognet: Byerne Odder, Tvenstrup med Skole, Balle med Skole, Fillerup med Skole og 2 Vandmøller, Ondrup med Skole, Morsholdt med Teglværk, Svorbæk med Teglværk og de adspredte Beboelser Sander (3 Gaarde og nogle Huse), Hovedgaardene Rathlousdal 36 Tdr. og Rodstenseje 50 Td. Htk., Gaardene Petersminde 16 Td. Htk., Faurgaard 14 Td. Htk. med Teglværk og Drainfabrik og Christianslund, Skjægs Vandmølle med et Malt-

gjøreri, Sandagers Mølle og Odder Neder Mølle (begge Vandmøller) samt en Stampemølle paa Odder Mark.

Odder By.

Angaaende Oprindelsen til Byens Navn ere Meningerne delte, idet Nogle ville udlede Navnet fra den Omstændighed, at der i Aaen som gjennemløber Byen, stundum er fanget Oddere, og mene at disse i gamle Dage have været tilstede i større Antal end nu, og saaledes kunne have givet Pladsen Navn. Andre have troet, at en eller anden Kjæmpe i Oldtiden, ved Navn Od, (man nævner endog Stærkod), har haft sit Hjem her og maaske grundlagt Byen. Det sandsynligste synes dog at være, at Byens Beliggenhed paa en Odde har været Oprindelsen til Navnet.

Der er nemlig ingen Tvivl om at det store Mosedrag, der fra Horsens Fjord til Norsminde gjennemskjærer Herredet, i gamle Dage har været sejlbart og har adskilt

den søndre Del af Herredet, den saakaldte Hattis-ø (Hattis-ø-herred, forvanskет til Hadsherred) fra den nordre Del. Fra Hovedstrømmen har der fra Syd gaaet en lille Arm, den nuværende Kirkemose, og paa den anden Side af Byen, begyndende ved Kjeldgaard (Kjeldergaard, [Kjeld, Kilde, Brønd]) har en Vig, der falder i Fjorden ved Asfedrup, dannet en Odde, der ad Fjorden, til begge Sider, havde Adgang til Havet og saaledes syntes vel skikket til Opholdssted for en Viking eller en af Oldtidens Høvdinge.

Ifølge en mundtlig Overlevering fra Slutningen af det 16de Aarhundrede skulle paa den Tid Skibe, der ladede 5 a 600 Tdr. Korn, have kunnet sejle fra Norsminde helt op til Kjeldergaard.

Af Oldtidsminder findes her nu, saavidt bekjendt, slet ingen. Derimod har der indtil for omtrent 20 Aar siden ligget en Jættestue (Jyn Ovn) paa Egholms Mark. Den bestod af 3 store Bærestene med en Overligger af saa uhyre Dimensioner, at efterat Ejeren havde ladet Grav-

kammeret sprænge i Stykker, blev der saamegen Kampestens-materiale af Overliggeren, at han deraf opbyggede de tre Længer af sin Gaard. Navnet Egholm synes at tyde paa Vand og Tilstedeværelsen af Kjæmpegraven kunde give den Formodning Sandsynlighed, at her i Oldtiden har funden Holmgang Sted. I den nyeste Tid tjente Gravkamret som yndet Raststed for Høstfolk, som her fandt Ly og Kjølighed.

Efter Sagnet skal Odder Kirke være bygget af en Kjæmpe, som var saa lang, at naar han lagde sit Hoved mod Kirkedøren naaede hans Fod til den venstre Laage i Kirkegaardsmuren.

Samtidig skal en anden Kjæmpe have bygget paa Uld Kirke, der stod ved Skjællet mellem Lundhoff og Fillerup Marker og hvis Tomt endnu vises. De havde kun een Hammer, som de skiftevis benyttede og som de kastede til hinanden. Den, der byggede Odder Kirke, skal have rejst Diget om Kirkegaarden, der dengang ikke indtog saa

stort et Rum som nu, og han skal dertil blandt andet have benyttet en meget stor Steen der tidligere laa paa Vejen. Det er samme store Sten der findes i det sydostlige Hjørne af Kirkegaardsmuren. Den kaldtes senere, og kaldes endnu Stodderstenen. Flere Veje krydsedes der dengang ligesom nu, og naar en Flok Tatere kom til Byen, gjorde de gjerne Holdt der, og har Stenen vel deraf faaet Navnet. En Flok, som hyppigt gjæstede Egnen havde om Vinteren Ophold i Gjedved, og kaldtes derfor „Gjedved Renderne". Saadanne Bander, der i Regelen vare mandsstærke vare en Skræk for Beboerne, navnligt i de afsidesliggende Gaarde, da de ikke vare bange for at bruge Magt, og ikke sparede paa Trudsler, naar man nægtede dem hvad de bade om. Naar nu en Saadan var ankommen, og havde faaet aflæsset deres Bagage, hvoraf Børn og Smaagrise dannede den væsentligste Bestanddel, og havde indkrævet Fødevarer, blev der Liv og Travlhed omkring Stodderstenen. Der brasedes

og kogtes, Tobakspiberne kom frem og Flasken gik rundt, og der indtraadte en livlig Stemning, der som oftest endte med Slagsmaal. Der existerede dengang en Skik, som kaldtes „at lade Stakkelsfjælen gaa"; denne var en Fjæl af omtrent $^5/_4$ Alens Længde, hvorpaa var opskreven i bestemt Orden, Navnene paa de Mænd i Byen, der havde Heste og Vogn, og de maatte da efter Tours kjøre saadanne Bander til nærmeste By. Det var sandsynligvis en privat Foranstaltning, for snarest mulig at blive fri for de besværlige Gjæster. At denne Forpligtelse er bleven punktlig efterkommen, fremgaaer af, at der fortælles, at selv om den Mand, hos hvem Fjælen beroede, gik og pløjede paa Marken, spændte han dog strax fra, naar det blev ham meldt, at der var kommen Tatere til Byen.

Ved Kirkegaardslaagen stode Gabestokken og Træhesten. Denne blev sidste Gang benyttet i Begyndelsen af Aarhundredet. Delikventen hed „Munter" og var bekjendt for at han forstod den „sorte Kunst". I den om-

talte Knibe har han i ethvert Tilfælde forstaaet at redde sig paa en naturlig Maade, idet han havde taget Saalelæder i Benklæderne og anbragt det saaledes, at Træhestens skarpe Ryg ingen Smerte kunde forvolde ham.

Præstegaarden var i Begyndelsen af dette Aarhundrede den anseligste Bygning i Byen. Sideordnet med denne stod maaske „Herregaarden," det nuværende gamle Fattighus paa Sværtegade, som skal have været pragtfuldt indrettet, og var den eneste Bygning, hvor der fandtes Jerndørgreb, men det var ogsaa dengang Bolig for Herredsfogden. I Præstegaarden „gik det ikke rigtig til" paa den Tid. Fortællingen derom lyder saaledes:

„For omtrent 100 Aar siden var et Mord begaaet i Odder, men Gjerningsmanden kunde ikke opdages. En Søndag, da Prædikenen var endt i Kirken, knyttede Præsten en Bøn til sin Prædiken, hvori han bad om at den Skyldige ved et Tegn maatte blive udpeget for Menigheden. Medens denne lyttede til Præstens Ord, sad en Mand og

lod som om han sov. Dette vakte Opmærksomheden, og man skjønnede at han maatte være Morderen. Han blev greben og tilstod at være den Skyldige, hvorfor hans Legeme maatte klæde Stejle og Hjul paa Borrebjerg, medens Hovedet blev sat paa en Stage. Længere Tid derefter, kjørte Præsten en Dag der forbi. Hovedet var trillet ned og laa paa Vejen, og da han ikke syntes om, at det skulde ligge der og fingereres og sparkes til af Forbidragende, tog han det med hjem og lagde det paa sit Loft. Senere forsøgte man at begrave det; men aldrig saasnart var Hovedet ude af Gaarden, førend det saa ud som om denne stod i lys Lue i alle 4 Hjørner, og man maatte derfor skyndsomt grave det op igjen. Stedets nuværende Præst har imidlertid for nogle Aar siden ladet det nedgrave (uden at spore Ulempe deraf.) Efter en nyere Fortolkning skal Hovedets Tilstedeværelse hidrøre fra, at en Søn af en af de tidligere Præster har benyttet det ved sine lægevidenskabelige Studeringer. — En hovedløs Præst,

Hr. Kresten, skal ogsaa i fordums Dage have drevet sit Uvæsen i Præstegaarden; ved de store Højtider aflagde han gjerne Besøg, men det var kun Søndagsbørn der kunde see ham. Omtrent ved Aaret 1812 mødtes Odder Beboere paa Thinghuset i Slippen, for at fremkomme med et Andragende om Tilladelse til at afholde Markeder. Præsten i Randlev dengang, Steen Steensen Blichers Fader, skal samtidig have ansøgt om Tilladelse til Markeders Afholdelse i Randlev; begge Andragender afsloges, formodentlig fordi de nævnte Byer dengang vare af lige Størrelse og Betydning og tilmed Nabobyer, hvorfor man ikke vilde foretrække den Ene for den Anden. Men da Regjeringen ikke vilde give Odder Beboere Tilladelsen, toge de den selv. Efter nogle Aars Forløb indbød den daværende Kromand de Omkringboende til at mødes ved Kroen hveranden Mandag, og da de først havde faaet Blod paa Tanden enedes de om at møde hver Mandag. Det var egentlig mere for at more sig i hinandens Selskab,

end for Handelens Skyld, da Omsætningen var saa ubetydelig, at det var store Sager, naar man kom tilhandels om en Gris, endsige om en Ko. Først i 1850 gaves der Bevilling til Markeders Afholdelse i Odder.

Samtidig med Andragendet i 1812 om Markeders Afholdelse, indgaves Ansøgning om Pengebevilling til Gravning af en Kanal fra Norsminde til Kjeldergaard. Ældre Folk ville vide efter Sagn fra deres Forfædre, at et saadant Anlæg skal have været paatænkt i 1710, men at Pestens Udbrud forhindrede dets videre Udførelse. Samtidig med Markedsbevillingen af 1850 skal Andragendet om Kanalanlæget være bleven udfærdiget, men Bevillingen er aldrig kommen tilstede. At Ønsket om en bedre Forbindelse med Omverdenen ad Vandvejen maatte være levende, er let at forstaa, naar man betænker at Landevejen til Odder dengang vare i en saadan Tilstand, at man regnede det for et „godt Læs" naar man havde et Par Tønder Korn paa Vognen til Kjøbstaden; Hestene

vare jo heller ikke saa gode som nu. Naar man vilde gjøre en Kjøbstadsrejse var det nødvendigt at være meget tidlig paafærde, hvis man agtede at ende Rejsen paa en Dag og være hjemme til Sengetid. Naturligvis var der dengang hellerikke Tale om kjørende Poster. „Ole Post" gik to Gange ugentlig til Kjøbstaden, først til Horsens, og senere til Aarhus. Odder synes dengang at have havt en særlig Tiltrækning for Skanderborg, hvis Toldvæsen hyppigt gjæstede Byen. Disse Besøg vare imidlertid ikke vel sete. Det var nemlig dengang meget almindeligt at brænde Brændevin, og da denne Forretning var ulovlig, kom Betjentene hen derfor i Egenskab af Lovens Haandhævere. Man har dog ikke hørt, at disse have havt noget Held med sig i deres Undersøgelser; Beboerne vare dem for snu, aldrig saasnart var Fjenden draget ud fra Skanderborg, før en Spejder tilhest i Galop bragte Underretning fra Gaard til Gaard, og man fik nu travlt med at skaffe Brændevinstøjet tilside. Nogle

Steder havde man i dette Øjemed indrettet skjulte Gjemmer, andre Steder gravede man det ned eller kastede det i Vandet, hvor et saadant fandtes i Nærheden. Gik det end saaledes end Toldvæsenets Næse forbi, saa hændtes det dog, at man paa anden Maade kunde miste det. Det traf sig saaledes engang, at Toldvæsenet kom noget uforvarende til Odder; et Sted havde man netop Ild paa under Kjedlen da Underretningen kom; i en Fart fyldte man Kjedlen med Havre og sænkede Brændevinstøjet i Bækken. Der var imidlertid en af Naboerne der havde lagt Mærke til det og som derfor da Toldvæsenet var draget bort, ved højlys Dag „reddede" det, drog til Aarhus og solgte det, og gjorde sig en glad Dag for Pengene.

Med Hensyn til Byens Udseende, vil den yngre Slægt, og de som fra andre Egne ere komne til Byen og Omegnen og have bosat sig der. vanskelig kunne forestille sig dette saaledes som det var for endog kun faa Aar-

tier tilbage; thi skjøndt Odder utvivlsomt er en gammel By, er det dog først i den senere Tid, i den sidste Menneskealder, at den har udviklet sig til sin nuværende Størrelse og Betydning, at den fra at være en ganske almindelig Landsby er bleven Midtpunktet for Hads Herreds Handel og Industri, og Sædet for dets Øvrighed, bleven en Hovedstad i det smaa.

Odder var indtil Slutningen af forrige Aarhundrede Fæstegods under Rodstenseje. Dengang og indtil langt senere vare saagodtsom alle Byens Indvaanere Landbrugere. Vel var der foruden Gaardene en stor Mængde Huse, men hvert af disse havde sin egen lille Jordlod hvoraf Ejeren eller Fæsteren kunde leve og Husmanden forrettede forøvrigt Arbejde for Gaardmanden eller havde Skovarbejde eller Lignende.

Den nedre Del af Byen, fra Kirken til Egholm, hvor de fleste af Gaardene ligge, har med Hensyn til Stedernes Belig-

genhed, Gadens Retning osv. saa temmelig vedligeholdt sin oprindelige Skikkelse.

De gamle Bygninger have vel for Størstedelen maattet vige Pladsen for nye og mere tidssvarende, men nogen Udflytning af Betydning har ikke fundet Sted, og Enhver, der i gamle Dage har været kjendt der, vil endnu let kunne finde sig tilrette.

Det er i den øvre eller vestre Del af Byen, fra Kirken til Slippen, hvor den største Del af Husene laa, og som derfor af Gaardmændene spotvis kaldtes „den spidse Ende", at de største og vigtigste Forandringer ere foregaaede. Her fandtes nemlig den Gang kun ene smaa straatækkede Huse, som laa noget tilbage fra Gaden med en lille Have foran og et Steendige, beplantet med Rosenbuske, Tjørn og Guldregn, eller et lille lavt hvidmalet Stakit som Grændse mod Gaden.

Fladlandet var den Gang en Mark, der var afspærret for Passage om Sommeren; men om Vinteren var

det tilladt at kjøre derover, naar Badestedet ved nedre Mølle, hvor Vejen ellers gik, var vanskelig at passere paa Grund af Is. „Lillegade" kaldtes den Gade, der gik fra „Torvet" hen til Bager Behrmanns Ejendom, derfra stak en lille Smøge kaldet Bagergyde ned til nedre Mølle. (Fra Snærrild til Skjægsmølle førte den Gang en Vej tværs gjennem Rathloudals Haveskov). Den øvre Deel af Slippen var bevoxet med tæt og mørk Skov, og Føret der og paa Odder Gader var til sine Tider af Aaret næsten ufremkommeligt. Det hændtes undertiden, at svært belæssede Vogne kjørte fast i Dyndet og Leret, ligesom det ogsaa kunde skee, at Vogne væltede midt paa Gaden. Kjørte Nogen gjennem Byen og stod af Vognen for at udrette et Ærinde hos en af de faa Haandværkere, som den Gang fandtes, da var man ikke altid sikker paa at beholde, hvad man havde paa Vognen. Naar Folk paa Højtidsaftenerne undertiden noget sent kjørte fra Møllen, skulde

de ogsaa passe meget godt paa, naar de ikke vilde resike
at miste en Sæk eller to paa Vejen gjennem Slippen.

Hvad der fra først af har bidraget til at give Odder sin Betydning for Omegnen, er uden Tvivl de mange Vandmøller, der findes langsmed Odder Aa. Indtil i Begyndelsen af Trediverne havde ellers Alt et gammeldags Præg Handel og Haandværk, nu saa vigtige Erhvervsgrene, dreves ikke videre end nødvendigt var for at tilfredsstille selve Byens Beboeres første Fornødenheder. Endnu i Aaret 1830 fandtes der saaledes kun to Skræddere, hvoraf endda kun den ene drev Professionen og blev kaldet „Silkeskræddereren", fordi han var den første, som benyttede Silke, der hidtil i Skræddерfaget var en ukjendt Artikkel, medens den Anden, den saakaldte „lamme Peer Skræddер" ernærede sig mest ved at holde en lille Knejpe for de den Gang talrige omstrejfende Tiggere, der efterat have afsøgt Egnen her holdt Rast og fortærede Indholdet af deres Tiggerposer. Der fandtes endvidere 2 à 3 Linned-

væverе, 2 Træskomænd, 2 Snedkere eller Tømmermænd
og 1 Skomager, og denne Sidste var en „fin“ Mand, en
indfødt Tydsker. Naar vi endnu nævne Byens 2 Grov-
meve og 1 Hjulmand, 2 Murere, hvoraf den ene fun-
gerede som Skorsteensfejer, 1 Rebslager, 1 Bager og 1
Sadelmager, den endnu levende gamle Schmidt, tro vi
at have opregnet Byens hele hæderlige Haandværksstand,
værdige Mænd hver for sig, men maaske næppe Kunstnere
i deres Fag. Byens væsenligste Fortrin fremfor de om-
liggende Byer og saa at sige dens Stolthed, var at den
havde en priviligeret Kro, hvor der foruden Beværtningen,
der just ikke havde stort at betyde, dreves en efter Da-
tidens Forhold temmelig betydelig Handel med Trælast,
nedsaltet Kjød og Smør, skjøndt Lokaliterne ganske vist
vare tarvelige og ikkun i ringe Grad lignede, hvad man
nu tænker sig ved en Gjæstgivergaard eller Boutik. En
dobbelt Gadedør, dobbelt, nemlig en øvre og en nedre, saa-
ledes som endnu sees i Udhuse (Lodøre), smaa firkantede

Vinduer og en „Krambod" ikke større end at en Mand til Nød kunde vende sig der. Gamle Kragh, Kromanden var imidlertid en solid Mand, maaskee lidt nøjeregnende og lidt smaalig, men han samlede sig en Formue i dette gamle, lave Hus, som ikkun Faa i vore Dage kunne gjøre ham det efter i deres langt større og mere glimrende udstyrede Lokaler.

Efterhaanden vandt Byen imidlertid et vist Ry for Nærsomhed, og flere og flere Kjøbstadshaandværkere bosatte sig og begyndte smaae Forretninger der. Snart kom en Uhrmager (Sørensen, som nu boer i Dyngby) og en Bendrejer; der anlagdes et lille Garveri osv. Kroen blev lidt moderniseret og fik Keglebane, og man begyndte allerede da at ane, at Byen havde en stor Fremtid for sig, og at den med Hensyn til Næringsdrift vilde tage Luven fra alle de omliggende Byer. At Omegnens Beboere ogsaa havde faaet Indtrykket heraf, og faaet Øjet op for Byens vordende Betydning fremgik ved mange Lejlighe

Det var først efter de store Ildebrande, der flere Gange hærgede Byen, at der i Løbet af faa Aar skete en næsten total Forvandling i Byens Udseende, og da navnlig dens vestre Deel, og gav den dens nuværende næsten kjøbstadmæssige Skikkelse. I Efteraaret 1853, altsaa for omtr. 20 Aar siden, brændte Gjæstgivergaarden første Gang. 1855 brændte flere Steder, deriblandt Boetmanns Farveri; senere nemlig 1858 brændte Guldsmed Høeghs, Sadelmager Morits's og Glarmester P. Frederiksens Steder, men især den store Brand i Mai 1860, hvorved Gjæstgivergaarden for anden Gang, tilligemed en heel Række mindre Steder, lagdes i Aske, gjorde at der byggedes efter en vis Plan; Bygningerne opførtes i sluttet Linie og lagdes tæt til Gaden. Denne var allerede i 1859 tildeels bleven brolagt og i de senere Aar betydeligt forlænget, saa at nu Hovedgaden i sin hele Længde er forsynet saavel med brolagt Kjørebane som med Fortouge.

Da Herredskontoret, som tidligere havde været i Aarhus, flyttedes til Odder, opførtes i 1856 og 1857 et nyt og stort Thinghus, ligesom der ogsaa i de senere Aar er opført flere nye Bygninger, deriblandt Sparekassebygningen, der tager sig godt ud lige ved Indkjørslen til Byen, naar man kommer fra Rathlousdals-Siden, og den nye Realskole, der ligger lidt udenfor Byen ved Aarhus-Chausseen. Med Hensyn til Postforbindelsen er der gjort Kjæmpeskridt; den gaaende Post er nu afløst af Omnibusser, der kjøre hver Dag til Aarhus, Deligence afgaaer hver Dag til Horsens og Aarhus, en kgl. Post kjører hveranden Dag gjennem de østlige Sogne til Gersdorffslund, ligesom ogsaa kongelige Fodposter udsendes omkring i Herredet fra den her i den nyeste Tid oprettede kgl. Posterpedition, i Forbindelse med hvilken der iaar er oprettet en kgl. Telegrafstation. Ned over Fladlandet, hvor tidligere kun et enkelt Vognspor i Sneen om Vinteren tydede paa, at der var en Passage, strækker sig nu

en paa begge Sider temmelig tæt bebygget og brolagt Gade, som i den nyeste Tid, tilligemed den øvrige Del af Byen, er bleven forsynet med Lygter.

Odder gjør nu Indtrykket af at være en Kjøbstad, dels paa Grund af det allerede Anførte, dels paa Grund af at Husene i den øvre Del af Byen næsten alle ere teglhængte. Odder By er saaledes i de sidste 40 Aar skredet jevnt fremad og indtager nu et ret anseligt Standpunkt. „Gamle Folk" forse sig over al den „Pragt og Herlighed", der nu udfoldes i Odder og mene, at der maa findes en Guldgrube, hvoraf al denne Velstand øses; og det forholder sig virkelig saaledes; der er en saadan Grube, og den er uudtømmelig og tilgjængelig for Enhver, der vil benytte den; den hedder „Arbejde".

Tvenstrup.

Tidligere udgjorde Tvenstrup By et Sogn, som havde sin egen Kirke, hvilken Kirkeejeren, Admiral Rodsten, 1674 fik Tilladelse til at nedbryde imod at bygge et Stykke til Odder Kirke, som derved er bleven en Korskirke. Sognefolkene fik imidlertid Lov af Kirkeejeren til at benytte den fremdeles til Gudstjeneste, imod at de holdt den vedlige; men 1820 var den bleven saa brøstfældig, at den maatte nedbrydes. Nedbrydningen skal være gaaet saaledes til, at den, der havde paataget sig Arbejdet, efter at han i nogle Dage havde gaaet og seet paa Kirken, fandt paa at undergrave Grunden, hvorved hele Bygningen faldt sammen. Tvenstrup Kirke havde intet Taarn, men kun et Træværk, hvori Klokken hang. Klokken er senere ophængt i Odder Kirke, og Døbefonden opstillet i Rodstensejes Have. Efterat Kirken var nedbrudt skjænkede den daværende Kirkeejer, Kammerjunker Voss, Kirkegaarden til Beboerne og dyrkes nu som Huslod.

Der skal endnu være en ubetydelig Levning af Kirkegaardsmuren tilbage.

Hovedgaarden Rathlousdal.

Hovedgaarden Rathlousdal, henhørende til Stamhuset af samme Navn, var fra først af en Bondeby, kaldet Loverstrup, og hørte til det Gods, som Rigsdrosten Jockum Gersdorf fik af Kong Frederik den III for sit Jordegods i Skaane. Fordum var der ogsaa en stor Bondegaard af samme Navn, hvorpaa Knud Mogensen, Foged paa Bygholm, 1570 fik Skjøde af Frederik den II imod Afstaaelsen af et andet Gods.

Fra Gersdorf kom Loverstrup til hans Svigersøn, Hofmester Gregorius Rathlou, der 1674 opførte en Gaard af Bindingsværk, som han kaldte efter sig Rathlousdal, ligesom han benævnede en anden Gaard, som han samme Aar byggede i Gosmer Sogn, efter sin Frue, Gersdorfs-

lund. Efter hans Død 1681 fik Sønnen, Jagtjunker Frederik Carl Rathlou, Gaarden, og efter ham 1708 hans Broder, Gehejmeraad og Jægermester Christian Rathlou († 1752), som den 7de August 1749 oprettede Rathlousdal og Gersdorffslund til et Stamhus for sin Frues Brodersøn, Gehejmeraad, Statsminister og Elefantridder Joachim Otto Schack Rathlou, efter hvis barnløse Død, 1800, Stamhuset tilfaldt den beslægtede Familie Holstein Rathlou.

Hovedbygningen er af Grundmur, bygget paa Hvælvinger, 1 Etage med Kvist. Ladegaarden og Fløjene til Stuehuset ere dels Grundmur, dels Bindingsværk.

I 1857 er i Lystskoven tæt ved Rathlousdal ind i en Banke opført et smukt hvælvet Gravkapel for den Holstein Rathlouske Familie, og et ældre Gravkapel ved Gosmer Kirke desaarsag nedbrudt.

Til Stamhuset Rathlousdal, som indbefatter Hovedgaardene Rathlousdal og Gersdorffslund samt Sophien-

lund, hører efter Statshaandbogen for 1873 Hartkorn af alle Slags 1223 Tdr., hvoraf under Hovedgaarden 158¾ Tdr. Bøndergods 820 Tdr., Kirke- og Kongetiende 244 Tdr., i Bankaktier 7,900, i Fideikommiskapitaler ca. 4,850 Rd. Hovedgaardens Jordtilligende udgjør 1235 Tdr. Land g. M. foruden 1080 Tdr. Land Skov.

Hermed er forenet det Braunsworden'ske Fideikommis, stort 24,256 Rd.

Den nuværende Besidder er Christ. Fredr. Emil v. Holstein Rathlou.

Ved Skjellet mellem Lundhof og Fillerup Marker har der tidligere staaet en Kirke, og dens Tomt vises endnu. Den hed Uld Kirke eller maaske rettere Ulv Kirke efter de tilgrændsende Skove, hvori der paa den Tid fandtes mange Ulve. Grundstenene til Hovedbygningen paa Faurgaard skulle i sin Tid være tagne derfra.

Hovedgaarden Rodstenseje.

Hovedgaarden Rodstenseje var ligesom Rathlousdal en ufri Gaard og Bondeby, der under Navnet Hovedstrup hørte med til det Gods, som Jochum Gersdorff fik i Mageskiftet med Kong Frederik den III. Tidligere var Hovedstrup dog en Hovedgaard, som Kong Frederik den III. 1581 tilbyttede sig fra Oluf Brokkenhus for Sebber Kloster. Gersdorffs Svigersøn, Admiral Jens Rodsten, lod 1681 Gaarden opbygge og gav den sit Navn. De næste Ejere vare Oberst Frederik Christian Rantzau, gift med Ollegaard Rodsteen, i Begyndelsen af forrige Aarhundrede og Oberst Malte Sehested, hvis Enke Sophie Amalie Ranizau ejede denne Gaard, da D. Atl. udkom.

Rodstenseje vedblev at være i Admiral Rodstens kvindelige Efterkommeres Besiddelse indtil 1835, da den ved Auktion blev solgt (uden Besætning og Inventarium) for 50,400 Rd. 1857 blev den kjøbt af Proprietær Møller fra Constantinsborg i Forening med Kammerherre

Dahl til Moesgaard for 190,000 Rd. I 1869 kjøbtes den af Stamhusbesidderen til Rathlousdal for 210,000 Rd. og er saaledes nu atter ligesom for 200 Aar siden forenet med Rathlousdal og Gersdorffslund under en Besidder. Hovedbygningen, paa hvilken findes anbragt Aarstallet 1681, da den blev opført, bestaaer af 2 Fløje; Kjælderetagen er bygget af Kampesten, Stueetagen af svært Egebindingsværk, Indgangen er gjennem et Taarn, som er tilbygget af Oberst Sehested. Hovedbygningen underkastes en betydelig Reparation for Tiden.

I Odder Kirke findes et smukt Epitaphium i Marmor over Admiral Jens Rodsten († 1706) og Hustru Sophie Amalie Gersdorff saalydende:

Ossa Jani Rodstheny et Sophiæ Amaliæ Gerstorff.

Staa Vandrings-Mand og tenck! men see paa disse Stene,
Og spørg hvem hviler her? hvis Aske og hvis Bene?
Er samlet her og sat i denne hvalde Stve?
Det er Hr. Admiral Jens Rodsthen med sin Frve.

En aldred ærlig Mand af ædel Byrd og Blod,
For Gud, for Kongen og for Fødelandet stod
I Herrens sande Frygt, med Troskab, med Forstand
Og hvad oprigtigt er, mand fandt hos denne Mand.
Sin Ungdoms feyre Stund hand ey hos Ovnen tærde
Men lagde til sit Pund og daglig Visdom lærde.
Hand Asien besaa, Ægypti Skik og Noder,
Med Holland, Engelland, de spanske og walske Floder.
Det store Underværk Venedig praler af
Hvis prægtig Bygning staar udi det vilde Haf.
Aar og siu Gang ti hand her sin Aande drog
Aff Aar og Ære met. Gud ham saa til sig tog*).

Fra Rodstenseje fortælles Følgende fra længst forsvunden Tid:

En Dag, da Borgfruen staar ved Vinduet, seer hun sin fattige Søster komme over Vindebroen med et Barn ved hver Haand: „Kommer Du der Du forsultne So

*) Et andet Epitaphium udskaaren i Træ er bekostet af „Jesper Rasmussøn i Fillerup. Han var Tingskriffuer i Hadtz heridt i 33 Aar og døde 1679 i sit Alders 82 Aar."

med Dine to elendige Grise!" raaber hun til hende. Da den fattige Kone hører denne Tiltale og seer, at den kommer fra hendes Søster, vender hun om og forlader Gaarden.

Aaret efter døde den stolte Frue efterat have født 2 Børn med Grisehoveder (saaledes fortælles der). De bleve balsamerede og nedlagte i Odder Kirke sammen med Moderen i Rodstensejes Familiebegravelse, hvor de efter Sigende skulle være blevne sete, da samtlige Kister bleve udtagne og nedgravede paa Kirkegaarden for en Deel Aar siden.

Som tidligere omtalt skal der en Gang have været Thingsted paa Rodstenseje Mark, hvorefter Thingbakken har faaet sit Navn. — Der fortælles, at for lang Tid siden skal en hel Skov, kaldet Højskoven, i en Nat være blæst om under en Orkan.

Saxild Sogn.

(Meddelt af Hr. Højskoleforstander Andersen i Saxild).

I Saxild Sogn ligger Byerne Saxild, Rude og Kysing. Endelsen ild, der ogsaa forekommer i Snærild, Torrild, tilkjendegiver en Høj eller en Bakke, og skjøndt det seer ud, som om Saxild ligger paa en Flade, ligger dog denne By paa en lille Bakke, og lidt fra Byen er der opad til den paa alle Sider. Den ligger omtrent 2000 Alen fra Havet; men i ældre Tider have Havets Bølger vist skyllet længere ind paa Markerne efter Byen til, og et snart bredere snart smallere Sandbelte om ved Havet vidner endnu den Dag. i Dag om, at der forhen har været Hav. Det er muligt, at Bakken, hvorpaa Byen ligger, for Størstedelen forhen har været omflydt med Vand; i det Mindste kan det ved stort Højvande i Havet endnu undertiden hænde, at Vandet trænger ind i to Lavninger — man kan ikke sige Dalstrækninger —, hvoraf den ene ligger Syd for Byen mellem Saxild og Dyngby, og den anden

Nord for Byen, og man seer da Byen med den nærmest ved den liggende Agerjord næsten helt omgivet med Vand, og kun et Bælte mod Vest og Nordvest er tørt.

Medens Rude er tæt sammenbygget, ligge Gaarde og Huse i Kysing og nu ogsaa for en Deel i Saxild mere spredte. — Saxild var for nogle Aar tilbage en temmelig stor og tæt sammenbygget Landsby. Men nu ere de fleste Gaarde flyttede ud paa Marken, paa hvilken der Øst og Nord for Byen nu ligger 6 Gaarde og Syd og Vest for Byen 6 Gaarde. En stor Ildebrand i August 1868, hvorved 4 Gaarde og 7 Huse lagdes i Aske, fremskyndede noget Udflytningen. Disse 12 Gaarde ere udflyttede siden 1846, de fleste i de sidste Aar, og nu er der foruden Præstegaarden kun 4 Gaarde i Byen. Resten ere Huse. For længere Tid tilbage var der desuden flyttet 4 Gaarde ud. Tillige er der en Kjøbmandsgaard i Byen med et Pakhus nede ved Havet og en Højskole,

der blev oprettet 1852 og var en af de første Højskoler i Landet.

En særegen Gudstjeneste i Saxild Kirke var Krigen i 1658—1660 Aarsag til. Denne Krig førtes imellem Danmark, hvor Frederik den Tredje var Konge, og Sverrig, hvor Karl den Tiende var Konge, og denne Krig er kjendt deraf, at det var i den, at den svenske Konge forsøgte at storme og indtage Kjøbenhavn, og at Frederik den Tredje, da han blev opfordret at flygte, svarede, at han vilde dø i sin Rede. Danskerne kunde en Tid lang ikke godt staae sig i denne Krig og fik derfor Hjælp, blandt Andre af Polakkerne, der kom Syd fra, gjennem Holsten og Sønderjylland ind i Nørrejylland, overalt skjændende og brændende, skjøndt de kom som Venner. I Holsten blev sungen Bedesalmen: „Bevar os, Gud, bevar os, ak! især fra vor Ven, den vilde Polak!" Historikeren Barfod giver os i sine „Fortællinger af Fædre-

landets Historie" et lille Indblik i disse Polakers Udsugelser og Grusomhed. Han skriver bl. A. (se 3. Udgave, 2. D., S. 160): „Men Ribe-Egnen var ikke værre faren end det øvrige Jylland. I Sarild sammenskjøde Bønderne en Sum, for hvis Renter der aarlig skulde holdes en Takkefest, fordi man nu var bleven fri for Polakkernes Udsugelser." Denne Takkefest holdtes i Kirken 3die Juledag, 3die Paaskedag, 3die Pintsedag, Hellig tre Kongers Dag, Kyndelsmisse Dag, St. Hans Dag og Mikkelsdag, hver Dags Formiddag Kl. 10 eller ved den Tid, da Først-Gudstjenesten skulde begynde, og den bestod i, at „Kirkesangeren sang et Par Salmer og læste en Bøn". Saa langt man kan huske tilbage mødte Skolebørnene, men saa vare de fri for Skolen den Dag, men ogsaa flere ældre Folk mødte til „Morgenbøn", som den kaldtes, og hos flere Husbønder var det en Regel, at deres Tjenestefolk havde en Fridag, naar de gik til

Morgenbøn, men ellers ikke. Denne Morgenbøn blev holdt indtil Udgangen af 1859, altsaa i 200 Aar, og Kirkesangeren oppebar derfor omtrent 2 Rigsdaler aarlig. I hver Gaard indestod Penge, i de fleste 1 „Sletdaler", i 2 Gaarde 16 Sletdalere i hver, og af Renterne af disse Penge lønnedes Kirkesangeren. Hvilke de Gaarde vare, hvori disse „Sletdalere" indestode, var for nogle Aar siden skrevet paa Væggen i Kordøren i Saxild Kirke, og der fortælles, at en Gang afdøde Provst Veisner til Præstholm var i Kirken og læste denne Opskrift sagde, at dette var et godt Gjældsbevis. Dette skulde man ogsaa have troet; thi det stod jo skrevet paa et offentligt Sted; men — Skriften blev overkalket og Gjældsbeviset dermed tilintetgjort, og det er meget tvivlsomt, om Skriften nogensinde mere kan bringes frem for Lyset, og vi vide ikke, om denne Skrift eller en lignende findes noget andet Sted. Gaardmændene bestemte i 1859 ikke mere at betale Morgenbønspengene, og den daværende

Kirkesanger holdt da ved Udløbet af 1859 op med at holde Morgenbøn. Der har dog i den sidste Tid været Tale om, at der atter skulde holdes Morgenbøn. I en gammel Bylov, som findes i Byen, staaer der ogsaa skrevet om denne Morgenbøn, der holdes i Anledning af „Befrielsen fra det haarde polske Aag".

I Saxild Kirke findes en smuk Altertavle, hvorpaa er udskaaren flere forskjellige Ting, der drage Beskuerens Tanker hen paa det Hellige, og i et lille Rum bagved Alteret staaer en stor sort Tavle, hvorpaa Navnene ere skrevne paa de Præster, der have været i Saxild siden Reformationen, samt hvorlænge de have været Præster der. Denne Tavle hang før nede i Kirken; men i 1855 blev der indsat nye Stole i Kirken, et Pulpitur over Kirkedøren til Præsten og hans Familie samt et Loft nederst i Kirken for andre Kirkegængere bleve borttagne, og da blev Tavlen henflyttet til dens nuværende Plads.

Naar undtages det ovenomtalte Sandbelte om ved Havet, ere Jorderne paa Saxild Mark gode, for en Del stærke Lerjorder. Den største Del af Kysing Jorder ere derimod sandmuldede, medens der til Rude hører en større Jordstrækning, hvorpaa der forhen har voxet Lyng, men som nu dyrkes, skjøndt den tildels er meget sandet. Denne Forskjellighed i Jordbunden har været Aarsag til følgende „stedlige Talemaade“: „Nu regner det igjen,“ sige de i Saxild; „Gud ske Lov for Regnen“, sige de i Kysing; „det gjør godt i Heden“, sige de i Rude.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede levede der i Saxild en Mand ved Navn Erik Sørensen, der var udrustet med ualmindelige Kræfter. Han havde Ord for at være den stærkeste Mand, ej alene i Saxild, men ogsaa i hele Hadsherred. Stærk var han, det er vist, thi endnu levende Folk kunne fortælle meget om hans Styrke. Han kunde rykke et nyt Bagreb, som bruges til Høstvogne, over som en Traad; han kunde ved at tage en nyslagen

Hesteſko imellem Hænderne rette og bøje den efter Behag, og han ſkal endogſaa engang have løftet en Mand, der var ſine fulde 3 Alen høj, og ſom gjorde Fordring paa at være hans Overmand, over et Bord og kaſtet ham ud af Døren, trods dennes balſtyrige Modſtand. Endnu leve flere af hans Slægt, der vide at fortælle meget om hans Bedrifter.

Rude.

(Meddelt af Lærer Nielſen i Rude.)

Landsbyen Rude ligger nord for Saxild, øſt for Aslev og ſydveſt for Kyſing. Den er ganſke viſt meget gammel, da den efter al Sandſynlighed i Sagntiden har været et Vikingeſæde; i alt Fald har den været et meget bekvemt Sted dertil; thi det Dalføre, der dengang dannede et ſejlbart Sund fra Norsminde til Horſens Fjord ved Amſtrup, og ſom begrændſer Rude Mark mod Nord, har dengang ſendt en Mængde Vige ind i denne og dannet en ſtor Mængde ſtørre og mindre Næs, der efter al

Nimelighed vare bevoxede med Skov, saa Vikingen kunde i et Øjeblik forsvinde med sit Skib for sine Fjender og komme frem igjen i Ryggen paa dem, naar de mindst ventede det. Desuden er der sønden for Byen et andet Dalføre, der ogsaa den Gang har været en Havarm og har naaet saa langt mod Vest, at der kun har været 5 a 600 Favne mellem denne og den nærmeste Vig af den førnævnte Havarm, og Borgen har kunnet ligge imellem begge, skjult af Skov og havende Udsigt til Havet mod Øst. En anden Ting, der taler for denne Antagelse, er et Antal af mindst 10, rigtignok forstyrrede Kjæmpehøje, hvoraf en var dobbelt, det vil sige, der fandtes 2 Jættestuer paa en Høj, og det Hele var omgivet af en aflang Kreds af Kampesteen. Da Højene imidlertid alle ere forstyrrede, er det ikke godt at vide, om de have hørt til den yngre Sagntid, eller de staa i Forbindelse med den store Kjøkkenmødding, der i 1871 blev funden ved Norsminde, ikke meget langt fra den Del af Rude Mark, som

Kjæmpehøjene ere beliggende paa. I Aaret 1743 vedtog og underskrev Rude Bymænd, dengang 13, en Bylov om deres indbyrdes Forhold til hinanden. Denne Lov er saa fuldstændig, at — forsaavidt der ikke var rene Skurke iblandt dem — behøvede de aldrig at komme for Retten med hinanden, saalænge de respekterede Byloven. Jøvrigt var den grundet paa den gjensidige Hjælpsomhed. Kom en af Mændene i Nød, skulle de Alle hjælpe ham til sin Ret osv. Forseelser afgjøres ved Bøder, bestaaende af $^1/_2$, 1 eller 2 Tdr. Øl til Mændene at drikke i Fællesskab ved deres Sammenkomster, eller ogsaa 1, 2 eller 4 Skpr. Korn til de Fattige i Byen. Desuden er der det at mærke ved ovennævnte Lov, at den ikke bruger Ordet „Bøder", men i det Sted det oldnordiske Ord „Vide", ligesom der naturligvis bruges flere andre gammeldags Ord og Vendinger. Loven er kun underskreven af 13 Mænd, uagtet der nu er 14 Gaarde; der maa altsaa dengang kun have været 13 Gaarde, da der udtrykkelig

er bemærket, at det var alle Rude Gaardmænd. Det passer ogsaa godt nok med hvad der fortælles, at 2 af Gaardene, som hed Hovgaardene, før har udgjort een større Gaard, der sandsynligvis har været beboet af en fattig Adelsmand før den Tid, da de staaende Hære og talrigere Embeder bleve oprettede. Har Gaarden tidligere havt denne Bestemmelse, saa har det været før ovennævnte Tid; thi der er Sandsynlighed for, at ingen af de 13 Mænd har hævet sig over de andre, da alle Navnene ere skrevne lige daarlige, og ingen af dem har Stamnavne. En Omstændighed, der taler for, at den omtalte Gaard tidligere kan have været en virkelig adelig Sædegaard er denne, at der bag ved Stuehuset til den ene af de Gaarde, der nu er delt, findes Stumper af store gammeldags Slotssten. Disse, hvoraf der i umindelige Tider bestandig ere komne nogle tilsyne ved Jordens Bearbejdning, maa være Levninger af Muren paa en af Middelalderens Ridderborge, da Bønderne jo ikke dengang byggede med

Sten og der ikke vides Noget om, at der skulde have staaet noget Kloster her.

Paa den Tid vare alle Gaardene Fæstegods, nogle under Rathlousdal, andre under Aakjær, og Resten var Strøgods. De 3 Gaarde, som hørte til Aakjær, skal af en Herre der være bleven vunden i Kortspil. Hvorvidt denne Fortælling er grundet paa Sandhed eller Gisning vides ikke. Disse 3 Gaarde er i Tidens Løb blevne Selvejergaarde, 9 andre af Byens Gaarde ejedes i 1786 af en Student David Davidsen, som dengang var en gammel Mand og havde ejet disse samt 3 Huse i mange Aar; thi i et Gavebrev, som han dengang udstedte, siger han: „Nu har jeg i saa mange Aar nydt Godt af Eders Arbejde, nu vil jeg, at I skal nyde Godt af hvad jeg har.“ Og han gav dem da Arveret til deres Huse og Gaarde, saaledes at den ældste og nærmeste Arving skulde være Efterfølger i Besiddelsen, imod at de gave en lille Jordfæstningssum, omtrent 4 Rd. af hver Td. Hartkorn,

og en lille Landgilde paa omtrent 2 Rd. af 1 Td. Hartkorn. Af disse Indtægter tilligemed andre Midler, han besad, oprettede han en Stiftelse, der skulde bestyres af Stiftsøvrigheden og hvoraf der nu uddeles følgende Legater: 16 Rd. til Skolelæreren i Rude, 20 Rd. til fattige Skolebørn, 8 Rd. til Godsets Soldater, 6 Legater hver paa 8 Rd. til Personer, der paa Grund af Alderdom eller Svagelighed ikke kunne ernære sig selv. Paa Grund af disse Velgjerninger have Fæsterne af dette Gods i 1845 oprejst en Mindestøtte paa et trappeformet Fodstykke af Granitsten midt i Byen til David Davidsens Ære. Støtten bærer følgende Indskrift, hvis Bogstaver ere indhugne i Stenen og forgyldte.

Paa den ene Side:

P. A. LHIME,
SKOLELÆRER

og paa den anden Side:

STUDENT
DAVID DAVIDSEN
RUDE FÆSTERES
VELGJØRER
AAR 1786
DETTE MONUMENT
REISTES 1845
AF
O. TUSEN
A. MIKKELSEN
I. RASMUSEN
E. IENSEN
M. OLESEN
F. HANSEN
S. SØRENSEN
N. FRANDSEN
A. HANSEN
I. SØRENSEN
I. IENSEN

Omtrent ved den Tid, David Davidsen oprettede sin Stiftelse, bleve Byens Jorder udskiftede, men paa Grund af Forholdene temmelig uheldigt. I den østlige Side af Bymarken, ad Havet til, er der megen Sandjord, hvorfor den Deel af Marken ogsaa hedder Heden. Der vilde alle Mændene absolut have Lodder, da de dengang ikke forstode at avle Rug paa stærkere Jorder, og da de nu Alle skulde have Lodder paa Heden, der danner omtrent en Firkant, saa bleve disse lange og smalle, omtrent 14 Gange saa lange som brede. Det kunde endda have gaaet an, naar en Deel af Gaardene vare blevne udflyttede; men dertil vare Bønderne for fattige. Der fandtes kun een Mand, der kunde tænke paa at paatage sig den med Udflytningen forbundne Bekostning, og denne tilbød at ville give 10 Rd. til Enhver, der vilde flytte ud, eller ogsaa vilde han selv flytte ud, naar de Andre vilde give ham 10 Rd. hver; men de Andre kunde ikke gaa ind paa hans Forslag, og derfor bleve ogsaa Indmarkerne meget

lange og smalle med Undtagese af tre, nogle bleve endog henimod 1/4 Mil, endskjøndt de kun indeholde omtrent 30 Tdr. Land, og da Byen er meget tæt sammenbygget, har hver Gaard kun meget lidt Jord i Nærheden. De Gaarde, som fik deres Indmarker mod Øst, fik saa meget sandet Jord til den, at de maatte have endnu en Lod mod Nord i 1/4 Mils Afstand fra deres Gaarde. Engene vare af forskjellig Beskaffenhed, hvorfor hver Gaard fik to Engskifter, saa at hvor der ikke ved Salg eller Bytning er raadet Bod paa denne uheldige Udskiftning, har Gaardene deres Jorder paa 4 eller 5 forskjellige Steder og i flere forskjellige Retninger fra Gaardene. Da saa mange af Gaardene ere Fæstegaarde, findes kun faa Huse, og flere af Gaardene ere meget gamle og tildeels daarlig byggede. Der er nemlig ikke flere fuldt ud Selvejergaarde end de tre, der tidligere hørte til Aakjær. De to, som hørte til Rathlousdal, bleve for mange Aar siden skjænkede til Gosmer Hospital, for saa vidt Landgilden angik, og denne

blev med det samme fastsat, saa at den efter de nuvæ-rende Forhold er meget lille. Men Retten til at hæve Indfæstningssummen ved Fæstefifte forbeholdt Stamhuset sig Denne Ret er imidlertid bortsolgt til den ene Gaard, saa at den er at betragte som Selvejergaard, kun at der af dens Tilliggende svares ovennævnte ubetydelige Land-gilde, medens den anden endnu er Livsfæstegaard. De 9 Gaarde, som hører til det davidsenske Gods, har ikke Ret til at sælge eller pantsætte.

Sagn.

Den sydligste Gaard i Rude ligger højst og kaldes derfor Overgaard. I denne Gaard var der en Gang en Kobaas, som intet Kreatur kunde staa i, da det altid blev funden død efter den første Nat, det havde staaet der. Der boede nemlig en Bjergmand underneden, og Affaldet fra Koen flød ned paa hans Bord. Tillige led Beboerne af den Ulempe, at de havde meget ondt ved at faa deres

Pige op om Morgenen. Men en Dag kom en lille Mand ind til Konen i Gaarden og bad hende komme med ham og hjælpe hans Kone, som var i Barnsnød. Det vilde Konen nok og spurgte, hvor de skulde hen. Dertil svarede Manden: Det skal jeg nok vise Dig, og dermed gik de. Kort efter befandt Konen sig i et Kjøkken, hvor hun saae sin Pige staa og arbejde. Hun nævnede da Pigens Navn, og strax var denne borte. Derpaa hjalp Bondekonen Bjergmandskonen og fik da til Løn sit Forklæde fyldt med Høvlspaaner, som, da hun kom op, viste sig at være Guldpenge. Desuden døde fra den Tid ikke mere nogen Ko i Baasen, og heller ikke havde de mere nogen Besvær med at faa Pigen op om Morgenen, da hun nu blev fri for at arbejde for Bjergmanden om Natten.

Paa en Hedelod, tilhørende Rasmus Andersen i Rude, findes en Høj, hvor der i gamle Dage boede Bjergfolk. En Dag gaaer en Karl og en Dreng og pløjer paa denne Lod i Nærheden af Højen, og seer

de da, at Bjergfolkene havde brækket deres Ovnrage og Skødsel itu og lagt dem udenfor Højen. Karlen tager dem, gjør dem istand og lægger dem paa samme Sted. En Tid efter komme de dertil igjen og seer, at Bageredskaberne ere borte; men der ligger en dejlig Sigtekage istedet som Betaling for Istandsættelsen af Redskaberne. Drengen turde ikke spise af Kagen, men blev syg, medens Karlen, der spiste Kagen alene, aldrig mere blev syg fra den Tid af.

Rude Hede.

(Dette og en betydelig Del af det Følgende er meddeelt af Boelsmand Erik Christensen Lund i Rørth).

Østen for Rude findes en stor Hedestrækning. Det er en jevn vidtstrakt Flade, der bestaaer af meget slet Sandjord, hvorpaa kun dyrkes Rug, Havre og Kartofler. Kornsorterne voxe kun sparsomt, hvorimod Kartoflerne i Almindelighed lykkes temmelig godt. Paa Heden findes

hist og her Levninger af Kjæmpehøje og Stendysser. Tæt ved Vejen mellem Rude og Kysinge findes en Langdysse. Ved Vejen mellem Saxild og Kysinge er der en Hulvej ned til Havet; her, fortæller Sagnet, skulde en Gang i gamle Dage en Røverbande have huseret, og der fortælles, at den spændte Snore med Klokker over Vejen for at fange Vejfarende. Der skal have spøget paa Stedet, og Folk, som drog der forbi ved Nattetide, kunde resikere at blive taget af Vognen og kastet paa Hovedet ned ad Havbakken.

Kysinge

er Hads Herreds nordligste Landsby og er beliggende paa den $^3/_8$ Mil lange Halvø, der udgaaer fra den saakaldte Hede, den østlige Deel af Rude Mark. Et Stykke Land, ca. 241 Tdr. stort, som er inddæmmet fra Kysinge Fjord, kaldes Frederiksminde og tilhører Gaardejer Rasmus Jensen i Kysinge i Forening med Ejeren af Moesgaard. I

Byen findes en Gaard paa 13 Tdr. Hartkorn og en Vindmølle. 1793 brændte Byen paa 2 Gaarde nær, og herved blev Udskiftningen af Jorderne, der fandt Sted Aaret efter, meget fordelagtigere end forhen. Kysinge har tidligere haft sin egen Kirke og været et Sogn for sig, hvortil ogsaa hørte Byerne Store- og Lille-Nord, der nu udgjøre en Deel af Malling Sogn. Man seer endnu Levninger af Kirken, der nu tjene som Sømærke, paa Bakken ovenfor Norsminde. Den har været bygget af Kampesteen og skal være bleven nedskudt af Svenskerne under Karl Gustav. I Svenskefejden den Gang skal det nok være gaaet varmt til der; ældre Folk vide at fortælle om en Deel store oprejste Kampesteen paa den nordre Side af Aaløbet, et Stykke inde i Landet, hvor de Danske skulle have fundet Dækning. Paa den nordre Side af Broen er der Levninger af en Skandse; men om denne hidrører fra hin Tid eller er af nyere Oprindelse, vides ikke. — Præsten boede i Kysinge, og man har et gammelt

Mundheld, der lyder saaledes: „Hvad! er det Søndag idag?“ sagde Kysinge Præst, han laa paa Huset og tækkede og saae Folk gaa til Kirke.

Det lange Ridt!

For 50 Aar tilbage levede der i Kysinge en rask og uforfærdet Sømand ved Navn Jens Høst. Han havde tumlet om paa Bølgernes Toppe saa længe, til han var bleven gammel og graa. Det var en lille, væver og livlig Fætter, der altid gik med Haaret flettet i Pidsk, der hang ham langt ned ad Ryggen. Denne Pidsk havde frelst hans Liv flere Gange; thi hver Gang Jens Høst var iærd med at kaste Anker paa Havets Bund, havde en eller anden hjælpsom Haand gjerne faaet fat i Pidsken og trukket Jens Høst frem for Dagens Lys igjen. Men det, her skal fortælles om ham, handler om en af de værste Ture, han havde døjet paa Søen.

Han og Korsminde Kromand skulde ud at sejle, hvor-

hen vides ikke, Ret som de havde passeret Næsset og vare komne til rum Sø, kastede et Vindstød Baaden om. Kromanden og Jens Høst drattede i det vaade Element, og Baaden vendte Kjølen i Vejret. Førstnævnte, der ikke kunde svømme, druknede snart, hvorimod Jens Høst, der var en god Svømmer, pladskede hen til Baaden, fik Tag i den, svang sig op og kom til at sidde paaskrævs over den. Saaledes red han den første Dag. Vinden blæste med vestlig Brise, han drev længere og længere til Søes; men om Natten sprang Vinden om til Øst, og anden Dagen drev han hjemefter. Der red han ude paa Bølgerne gen kunde see Kysinge, det kjære Hjem; men ingen menneskelig Haand blev udstrakt for at frelse den fortvivlede Ryttter. Endelig den tredie Dags Aften blev han opdaget af et forbisejlende Skib. Det lagde bi, tog den sælsomme Rytter op og satte ham hel og holden i Land ved Norsminde.

Ved Norsminde eller Mundingen af Afløbet fra

Kysinge Fjord er en lille Havn, som hører til Kroen; desuden findes her et Pakhus, hvor der drives en større Kjøbmandsforretning. Fra Norsminde færges over til Thunø og Samsø. Der har i sin Tid været betalt Bropenge i Kroen for Passagen over Broen. Norsminde maa fra Arilds Tid have været et vigtigt, beboet Sted, hvor vore Forfædre have søgt Tilhold for at ernære sig ved Jagten i de tætte Skove, der for en Deel endnu beklæde Bredderne af Odder Aa, som strømmer ud i Kysinge Noer, hvilket til enhver Tid rolige Indrevand, tidligere maa have givet rundeligt Udbytte af de mangfoldige Fiskearter, der opholde sig i Brakvand og nødig forlade dette. Man har ogsaa i Efteraaret 1871 ved Mindet funden en righoldig Kjøkkenmødding, bestaaende af Affaldet af de Maaltider, hine Fortidens Jægere og Fiskere her have gjort sig tilgode med. Ogsaa i Middelalderen har Norsminde været en besøgt Havn, og i Aaret 1293 gav Erik

Venved Aarhus Domkapitel Ret til at kræve Told af de Skibe, der besøgte Norsminde Havn.

Skjermydslen.

Paa den før omtalte Skandse, norden for Norsminde Bro, var der 1808 placeret Kanoner for at beskytte Indløbet og de i Havnen liggende Skibe mod de engelske Krydsere, som jevnligt aflagde Besøg i Bugten. En Sommerdag nævnte Aar laa der en Skude og lodsede Sten paa Rheden. Folkene ombord, der ikke anede noget Ondt, bleve pludselig overraskede ved at opdage en engelsk Baad, stærkt bemandet og ikkun et Par Kabellængder fra Skibet. Besætningen flygtede i Land, og Englænderne toge Skibet i Besiddelse. De hejsede strax alle Klude, og snart stod Skibet udefter. Der blev gjort Allarm, Artilleristerne vare øjeblikkelig ved Kanonerne, fik dem ladede og sendte Engelskmanden en Salve. Den første Kugle slog ind ind i Skibet lige i Vandgangen. Vandet strøm-

mede ind, og Skibet begyndte at synke. Midt i Indløbet ligger en stor Steen, mod hvilken Skibet i det samme stødte, og der stod det og drejede rundt. Englænderne myldrede nu op paa Dækket og søgte til Baaden; men forinden de naaede ned i denne, sendte de Danske dem en Afskedshilsen i Form af en Kartesse, hvorpaa Fjenden skyndsomst sejlede sin Vej og lod Skibet staa, som det stod. Der blev strax en Jolle med Mandskab sat ud til Skibet. Alting var gjennemrodet, alle Gjemmer opbrudte og Alt af Værdi medtaget. Paa Dækket laa to Patrontasker og et Par Sabler, og hist og her fandtes Blod, et Bevis paa, at Englænderne ikke vare slupne helskindede derfra.

Saxild Sogn

er omgivet af Anexet Nøslev, Bjergager Sogn og Kysinge Bugt. Mod Nord begrændses Sognet af Kysinge Fjord.

I Sognet er Pos Mose og af Gaarde Vesterhou-

hougaard. Sognet hører under Hads Herreds Jurisdiktion, Aarhus Amtstuedistrikt og Hads Herreds Lægedistrikt, første Valgkreds og Amtets 31te Lægd. Sognet danner i Forening med Annexet Nølev en Kommune. Kirken, der er af Kampesteen med Mursteenstaarn, som i forrige Aarhundrede blev prydet med en Sejerskive, tilhører Stamhuset Rathlousdal.

Sognets Areal udgjør, fraregnet Inddæmningen Frederiksminde, 2681 Tdr. Land Ager og Eng med 253½ Td. Htk. og 8 Tdr. Marsk. Der gaaer i Gjennemsnit 10⅝ Td. Land paa Td. Htk. Indvaanerantallet var efter Folketællingen i 1872, hvilken fremdeles tages til Følge, 690.

Sognepræsterne efter Reformationen:

1. Hr. Berthel Madsen. 2. Hr. Søren Taud. 3. Hr. Erik Madsen. 4. Hr. Søren Jensen.

5. Berthel Nielsen, Præst fra 1557—1578.
6. Kjeld Nielsen, — — 1578—1600.
7. Terkild Mortensen, — — 1600—1603.
8. Jakob Jakobsen, — — 1603—1628.

9. Ole Knudsen, Præst fra 1628—1673.
10. Caspar Berensen Suur, — — 1668—1701.
11. Magister Poul Poulsen, — — 1701—1736.
12. Hr. Jesper Heysel, — — 1736—1755.
13. Hr. Jac. Ludv. Soudt, — — 1755—1756.
14. Hr. Chr. Fr. von Heye, — — 1756—1780.
15. H. M. Seehus, — — 1781—1784.
16. Jac. Abel Ingersley, — — 1784—1821.
17. Oluf Fr. Bruun, — — 1821
18. H. G. Bruun, nuværende Sognepræst.

Nølev Sogn

ligger nordlig i Hads Herred og grændser mod Nord til Ning Herre, mod Vest til Odder Sogn, mod Syd til Bjerager og Saxild og mod Øst til Saxild Sogn samt Norsminde Fjord. Sognet hører til 1ste Valgkreds og udgjør i Forening med det nedlagte Tvenstrup Sogn Amtets 37te Lægd. Det bestaaer af Byerne Nølev og Asfedrup og er et lille Sogn med 334 Indvaanere. Navnet Nølev tyder paa ved Endelsen „Løv", at

der i Fortiden maa have været Skov, hvoraf der endnu findes Spor paa det Bakkestrøg, der gaaer langsmed Aaen, som falder ud i Norsminde Fjord. Det kan antages, at Nø er et forkortet Udtryk af Nør eller Nord, altsaa Nørløv eller Nørreskov. Efter en anden Udtydning skulde Navnet skrive sig fra Hedenskabets Tid og oprindelig være skreven Nødliv (Nød, Høvede = Kreatur, Hornkvæg), og man har tænkt sig, at her i gamle Dage har været Offersted, hvor vore hedenske Forfædre have ofret et Nødliv til deres Guder. Ifølge gamle Beretninger skal en Deel af Hadsherred jo have været en Ø, og Nølev var det Nordligste af Den. Asfedrup, som ligger norden for Vandløbet, hørte altsaa til det faste Land.

Asfedrup (Asatorp har vist oprindelig været Navnet) har en Deel Skov, som grændser til Østergaards Skove. — Jordbunden i Nølev er overalt frugtbar med stærk Ler- og Mergel-Underlag, saa at der ikke findes Vej- eller Murgrus paa hele Bymarken. Asfedrup har ogsaa god

Jord; dog findes i Skraaninger, hvorpaa og hvorved Byen ligger, en Deel Grus. Der haves gode Enge ved det tilstødende Vandløb. Størstedelen af Vandet fra Hads Herred løber ud i Fjorden ved Norsminde. Vandet fra den store Tørvemose (forsaavidt det ikke løber ud i Horsens Fjord om ved Aakjær) løber vesten om Rodsteenseje, mellem Rørth og Nølev Marker mod Øst og Odder Sogn mod Vest, hvor det ved det nordvestlige Hjørne (Donten kaldet) af Nølev Mark samles med Odder Aaen.

Vandløbet mellem Nølev og Asfedrup, der ogsaa optager mange Bække fra Nordvest, kan i Tøbrud og stærkt Regnvejr blive en rivende Strøm som en hel Flod. I ældre Tider var der ingen Bro derover mellem Byerne, heller ingen Vase eller Dæmning over Engene; man maatte kjøre i Vandet efter nogle nedrammede Pæle, som viste Vej. En Rad store Stene vare lagte til Fodgængere at ballancere paa. Der fortælles, at Folk undertiden druknede paa Overfarten. Saaledes berettes der, at en Karl,

som kom kjørende hjem fra et Gilde, væltede i Aaen. 2 Piger, som vare paa Vognen, tog Strømmen fat i, hvoraf den ene, hans Forlovede, druknede.

Vandløbet, som gaaer vesten om Nølev, kommende fra Tørvemosen om ved Rørth, Petersminde osv., har vist været det Sted, hvortil den østlige Grændse af Hartesøen har naaet. I ældre Folks Tid vare Engene fra Petersminde ned vesten om Nølev endnu meget sumpige, saa at man mange Steder maatte lægge Vognsjel at gaa paa under Høbjergningen. Det har været et dybt Vand. Vejen fra Nølev til Odder gik den Gang over Rørth. Den nuværende Vej over Studshoved samt Broen over Vandløbet er først anlagt for ca. 20 Aar siden ved forenede Sammenskud af Beboerne i Odder, Nølev, Rude m. fl.

Aftægtsmand Søren Hansen i Studshoved havde i sin Tid Familie i Nølev, hvortil der er et Bøsseskud fra hans Gaard. — Naar han saa skulde til Gilde i Nølev, maatte han kjøre om ved Odder Kirke og Rørth dertil,

et Bevis paa de Ulemper, det medførte, at man i den Tid ingen direkte Vej havde til Odder.

Paa Nølev Mark har der været 3 Fynovne, hvoraf nu intet Spor findes. Ved at kjøre Jord derfra er der funden Potteskaar og enkelte Stenredskaber.

For en 40 Aar siden eller nok egentlig i Begyndelsen af Trediverne (1830) blev der sat en forsvarlig Dæmning til Vej over Engene til Asfedrup, og Broen, som var sat længe før, forbedret. Dertil kom Steen og Jord fra 1 a 2 af Fynovnene i Brug. — For faa Aar siden er sat en ny Bro med Steenpiller, da den gamle var brøstfældig og Vandet kunde gaa over den.

Nølev By har i Fæstetiden hørt til Aakjær Gods, egentlig under Dybvad. Bønderne gjorde ikke stadig Hoveri paa Grund af den lange Vej dertil. Arbejde i Hø- og Kornhøsten og Kjørsel om Vinteren var det meste. Jorderne bleve udskiftede mellem 1790 og 1800, vist 1794—95, og omtrent ved samme Tid bleve de efterhaanden Selvejere.

En Gaard paa 5 Tdr. Hrtk. koſtede 4 a 500 Rd. Aſſedrup blev udſkiftet og ſolgt til Selvejendom omtrent ved ſammme Tid, ligeledes til 100 Rd. pr. Td. Hrtk. — Denne By hørte nok under Oſtergaard i Ning Herred. Fælledsſkabets Tid, da hver Mand havde en Ager, hver en Vang, var en for vore Vaner og Begreber underlig Tid. Intet Arbejde kunde foretages i Marken, førend Mændene havde været ſamlede paa Gaardeſtævne for at vedtage og beſtemme det. Den Ene maatte ikke begynde at ſaae og høſte før den Anden. — Men naar ſaa Dagen, da Arbejdet ſkulde begynde, var beſtemt, ſaa gjaldt det om, hvem der førſt kunde blive færdig. — Enhver maatte begynde ſaa tidligt om Morgenen, ſom han vilde, og en gammel Mand har fortalt mig, at han mangen Gang havde været med til at ſtjæle ſig ud af ſin egen Gaard og ud i Marken, uden at Naboerne ſkulde mærke det. Derfor lagde de Halm paa Steenbroen og bandt Halmviſker om Heſtenes Fødder og om Hjulene, forſaavidt diſſe vare beſlaaede, oſv. —

Den, der blev sidst færdig, ansaaes for en Stakkel og en Nølepeer. Der var dog ellers et Sammenhold og en Enighed imellem Bymændene indbyrdes, som man nu sjelden finder. Især overfor udenbyes Folk hængte de sammen som Burrer. Der, hvor Udflyttergaardene „Driften" nu ligge, var synderlig ingen Jord opdrevet. Det var fuld af Tornebuske, og det Overdrev (Eng), som grænser ud til Fjorden, benyttedes især til Græsning for Ungkvæg og Plage osv.

Der var naturligvis fælleds løs Drift med Kreaturerne med Byhyrden som Overgeneral. — Deraf eller derfra stammer Navnet „Driften".

Kirken ejes af Stamhuset Rathlousdal, er kullet og lille, men net og hyggelig indvendig, da Kirkeejeren i de senere Aar har kostet Meget paa den. Der er kommen nye Vinduer, nye Stole, nyt Gibsloft og en ny Kirkeklokke. I Vaabenhuset findes endnu Vievandskarret fra den katholske Tid.

Skolen blev først oprettet ved Fundats af 30te Juni 1741.

Indledningen til denne Fundats er saalydende:

„Jeg Thøger Lassen til Dybvad, Kongl. Majestæts Justitsraad, og Velædle Madame Vissing udi Aarhus Mølle gjør vitterligt:

I allerunderdanigst Følge af Kongelig allernaadigste gjorte Anordning til Skolernes Indrettelse af Dato 29de April 1740 og høje Øvrigheds Consens ere vi med hinanden forenede om en Skole at oprette for Nølev Sogn og By, bestaaende af Hartkorn 126 Tdr., til højstbemeldte Kongl. allernaadigste Anordnings allerunderdanigste Efterlevelse."

Slutningen af Fundatsen er saalydende:

„Og bliver da dette allerærbødigst og tjenstydmygst Insinueret til høje Øvrigheds herpaa forventende højgunstige Approbation."

Denne Madame Vissing maa formodentlig have været

Ejer af Østergaard. De tvende Godsejere skulde jo efter Christian den Sjettes Anordning oprette Skoler paa deres Godser.

En Lærer blev nu ansat, efter at Skolen var bygget, og hans Løn var 18 Rd. rede Penge aarlig, fri Husly og 2 Rd. 5 Mk. 6 Sk. til Ildebrændsel til sig selv og Skolen, Græsning om Sommeren til en Ko og til Vinterfoder 126 Lpd. Hø og 94 Lpd. Halm.

For denne Løn skulde han, „ifølge Forordning af 23. Januar 1739, uden videre Belønning eller andre Akcidentser end her er meddeelt, undtagen Indgangspenge 4 Sk. af hvert Barn, som ikke er af de Fattiges, pligtig være, uvægerlig at modtage alle de under Skolen sorterende Ungdom, saasnart de hannem af Præsten incurgeres og dennem saaledes informere, som Skole Instruktionen allernaadigst befaler."

Skolelønnen blev lignet saaledes:

Ejeren af Dybvad betaler	4	Rd.	„	Mk.
Mad. Visfing	—	2	—	„	—
Mændene i Nølev	—	7	—	„	—
— i Asfedrup	—	3	—	2	—
		16	Rd.	2	Mk.

Resten udredes saaledes:

En Karl 3 Sk., en Pige eller Dreng 2 Sk., og hvad der af disse Skillinger indkommer over 10 Mk. skal være henlagte til Bøger for fattige Børn.

Denne Løn stod ved Magt til 1814; da blev der lagt 2 Tdr. Rug og 2 Tdr. Byg til. — I 1842 var Lønnen omtrent den samme, og først da den gamle Sognedegn døde 1873 indtraadte den nuværende Løn.

Aaen.

(Ved Erik Christensen, Nørth).

I den dybe Dal mellem Nølev og Asfedrup flyder Hads Herreds største Vandløb. Det flyder fra Vest og

Syd, gaaer imod Øst og falder i Norsminde Fjord. Som Herredets største Vandløb skal herom bemærkes, at det deler sig et lille Stykke Vest for Broen mellem Nølev og Asfedrup i to Hovedarme; den vestlige har sit Udspring fra Thorild Marker og flyder i østlig Retning gjennem Fillerup, hvor den driver to Møller; flyder derefter gjennem Rathlousdal til Skjægs Mølle, som ogsaa drives ved Vandet; derefter flyder det gjennem Odder, hvor den driver to Møller. Øst for Byen svinger den i nordøstlig Retning og optager et mindre Vandløb, som kommer fra Snærild — ved dette Vand dreves fordum Odder Stampemølle —, og den bliver ved at gaa i nordøstlig Retning til den forener sig med den sydlige Arm.

Den sydlige Arm gjennemløber det Dalstrøg, som gjennemskjærer Herredet, og som danner den store Tørvemose inde i Landet; dette Vandløb har den Særegenhed ved sig, at det gaaer fra Hav til Hav uden nogen Afbrydelse. Ved den vestlige Ende af Tørvemosen mellem Ørting og

Ondrup Moser, der, siger de Gamle, „skilles Vandet ad". Paa et vist Sted staar Vandet stille et Par Favne, men saa flyder det til hver sin Side mod Vest og Øst.

Paa dette Sted har den sydlige Arm af Nølev Aa sit Udspring. Den flyder først mod Øst, og danner et langt Stykke Skjellet mellem Odder og Ørting Sogne, derpaa svinger den mod Nord og danner Skjel mellem Odder, Gosmer og Randlev Sogne og bliver ved at gaa mod Nord lige til Odder, hvor der blot er et Par 100 Favne mellem den og den vestlige Arm. Her svinger den i en stor Bue i Øst, Syd og Nord til Nørth Bro. I denne Bue optager den et mindre Vandløb, som har sit Udspring ved Præstholm, løber mod Nord gjennem Over-Randlev, hvor den har Navn af Langbro, og gjennem Neder-Randlev, danner Nord for Byen paa et lille Stykke Skjel mellem Rodstenseje og Randlev Jorder, hvorpaa de forenes ved Odder Marker. Fra Nørth Bro flyder den forbi Petersminde gjennem Nølev Enge, derpaa forener den sig

med den vestlige Arm Nordvest for Nølev. De her forenede Vandløb danner en temmelig stor Aa under Navn af „Asfedrup Aa". Ved Asfedrup Bro optager den Asfedrup Bæk, der kommer fra Ning Herred, løber langs gjennem Byen og falder i Aaen ved Broen mellem Byerne. Dens Løb fortsættes lige i Øst til Norsminde Fjord.

En mystisk Historie.

For 20 Aar siden gik to endnu levende Fruentimmer, Moder og Datter, en Sommermorgen hen til en Brønd for at hente Vand; Brønden befandt sig et lille Stykke fra Gaarden, hvor de hørte hjemme. Ved at undersøge Vandet fandt de det saa forfærdeligt plumret, at de ikke kunde bruge det; de gave sig nu af Nysgjerrighed til at undersøge Brønden. De traf derpaa en i Hvergarnstøj indsvøbt Pakke op af Brønden, som til deres store Skræk indeholdt Ligene af to smaa Børn. Det blev strax anmeldt for Øvrigheden, Undersøgelse blev foretaget, men

Alt forgjæves. Der hviler endnu et gaadefuldt uigjennemtrængeligt Slør over denne uhyggelige Begivenhed, som kun den Almægtige formaaer at løfte.

Randlev Sogn

er omgivet af Annexet Bjerager, Gosmer og Odder Sogne. Her findes Byerne Over-Randlev og Neder-Randlev samt Øster-Terep (eller Terp) med ialt 27 Gaarde og en stor Del Huse, hvoraf mange med Jord; men endnu flere uden. Sognets Areal udgjør 1453 Tdr. Land med $155^1/_2$ Td. Htk., og der gaar i Gjennemsnit $9^7/_{20}$ Td. Land paa Td. Htk. Indvaanerantallet er 708.

Sognet hører under Hads Herreds Jurisdiction, Aarhus Amtstuedistrikt og Hads Herreds Lægedistrikt; 1ste Valgkreds og Amtets 34te Lægd. Det udgjør i Forening med Annexsognet Bjerager een Kommune. Jorderne i Over Randlev ere for det meste milde, sandmuldede og af fortrinlig Beskaffenhed. Navnet Randlev, der til forskjel-

lige Tider har været skrevet „Randersløv“ (D. Atl.), Ranløuff, Rendløff, Randtløff, skal oprindelig have været skrevet Ranliv, og fortæller Sagnet da, at der, hvor Kirken staar, skal der i Oldtiden have været en Offerhal, hvor der hvert Aar efter Lodtrækning offredes et Menneskeliv til Havets frygtelige Gudinde Ran. Kirken, der er lille, er af hugne Kampesten uden Hvælvinger med et Taarn af Bindingsværk, der er tilbygget i den senere Tid. Den skal være en af de første Kirker, der er bygget i Hads Herred, og enkelte Sagn, der knytte sig til den, vise, at den idetmindste (efter al Sandsynlighed) har været bygget før Odder Kirke. Der fortælles saaledes, at fra Mørshol skulde en Brudeskare til Kirken, men da den sejlede Sødal Sø (hvorom senere) kæntrede Baaden, og hele Brudeskaren druknede. Sagnet om „Barnkjær“, der skal følge senere, synes ogsaa at bekræfte den ovenfor fremsatte Paastand. Da „Dansk Atlas“ udkom 1768 fandtes i Kirken en liden Altertavle fra de katholske Tider med tvende Laager

og paa hver af dem stod 6 Apostle udhugne i Træ, men i Midten St. Maria, ophøjet i en Sky, imellem St. Catharine og St. Barbara.

Ved Jordernes Udstykning i forrige Aarhundrede indtraf det mærkelige Tilfælde, at der blev en Mark tilovers, som der ingen Gaard var til. Den fik Navn af den øde Gaards Jorder, og blev af Bymændene udstykket i Parceller og solgt.

I Midten af det 14de og i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede har Kronen ejet Gods i Randlev; thi 1357 har Kong Valdemar udstedt Breve om sit Gods i Oldrup, Halling og Randlev, hvilket Gods Kong Erik af Pommern Aar 1400 pantsatte. Samtidig have dog ogsaa Adelige haft Gods i Randlev. Saaledes pantsatte 1396 Henrich Bønstrup 3 Gaarde, hvoraf de to laa i Halling og den ene i Randlev,. til Jacob Skinkel, der hørte til en kort forinden indvandret holstensk Familie, som havde bosat sig i Fyen, og der opnaaet stor Magt og Anseelse. 1420 skjødede

Fru Johanne af Stensballegaard og Banner Bosøn hver en Gaard i Randlev til Biskop Bo i Aarhus, og fra den Tid besad Bispestolen Gods i Randlev. 1465 gjorde Niels Timmesen Rosenkrands til Stensballegaard, der sandsynligvis var en Slægtning af nævnte Fru Johanne, Fordring paa dette Bispestolens og Domkirkens Gods, hvorfor 8 Mænd vidnede, at det omtvistede Gods havde været til Domkirken i 30 Aar og mere „wlast och wkjerdt" (ɔ: uomtvistet). Formodentlig var det om samme Gods, at Biskop Jens Iversen Lange nævnte Aar lod æske en „Bevisning". Endnu 1477 havde Biskop Jens Strid med Niels Timmesens Enke, Fru Inger Gyldenstjerne til Stensballegaard paa hendes Børns Vegne om nogen Lowhævd, som Hr. Niels Gundesen Lange til Lydom, der var et Næstsødskendebarn af Bispen, men gift med en Kousine til Niels Timmesen, havde gjort paa Gods og Ejendom i Hads Herred, i Oldrup, Randlev etc.

1499 ejede Ebbe Munk til Fjellebro Gods baade i Randlev og Odder.

1538 findes et Thingsvidne fra Hads Herreds Thing, at Laurids Mikkelsens Lowhævd var bleven forkyndt paa Kirkegaarden i Randlev og en Toft, som kaldes „Klaffue thoufft". Senere hørte en Del af Randlev under Rodstenseje og Resten under Dybvad, som i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede ejedes af Grev van der Nath. Denne lod de fleste af Gaardene sælge, og der henstaaer endnu efter Sigende i enkelte af Gaardene Penge, som Sælgeren af Godset lod blive indestaaende i Slutningen af forrige Aarhundrede. Disse Kapitaler eller Renter af dem er der Ingen, som gjør Fordring paa. Ti af Gaardene, som hørte under Rodstenseje, havde hver circa 4 Td. 4 Skp. Hartkorn. De, der hørte til Dybvad vare mindre og havde circa 3 Td. 3 Skp. Hartkorn hver. En af disse Gaarde blev kjøbt for 1300 Rd. Anno 1806.

Til Randlev Kirke hører 2 Bøndergaarde, en i Neder Randlev og en paa Bjerager Mark. Den ejes af Fru Kirschner i Kiel. Kirken ligger paa en Bakke ved den sydlige Side af Over Randlev og tæt op til den ligger Præstegaarden, som den 23de April 1749 afbrændtes af de „Spøttrup Kjæltringer", saaledes kaldtes en Familie, bestaaende af Mand, Kone og en voxen Søn, der i en vid Omegn stod i Ry for at være det værste Røverpak. St. Blicher fortæller derom saaledes: Den daværende Præst, Casper Hartmann, var en stor Jagtelsker, og en Dag, han i Forening med nogle gode Venner jagede i Rørth Skov, traf det sig saaledes, at „Røveren" ogsaa var der og netop traf til at vise sig for Præsten, da en Ræv i det samme kommer farende; men idet den seer „Kjæltringen" gjør den pludselig omkring og undløber uden at blive truffen af Præstens Skud. Da Præsten opdager, hvem der er Skyld i, at hans Bytte er undsluppen, giver han sig til at skjælde „Stokkemanden" ud og

glemmer sig selv i den Grad, at han truer denne med „blaa Ærter". „Tag han sig selv i Agt for de gule!" svarede Fyren og forsvandt skyndsomst. Denne Trudsel blev ogsaa udført, idet der faa Nætter efter blev sat Ild paa Præstegaarden, ved hvilken Lejlighed 2 Karle og 1 Røgter indebrændte, medens Præstefamilien med Nød og Næppe reddede sig ud af Flammerne, medens alle deres Ejendele brændte.

En Pige, som tjente i Præstegaarden, var forlovet med den unge Kjæltring. Til hende havde de fortalt, hvad de havde i Sinde, og hun bar derfor om Aftenen sit Tøj ud paa Kirkegaarden, og mødtes der med Ugjerningsmændene. Rimeligvis har hun medbragt noget Bjergegods, og Lysten efter dette forenet med Frygten for, at hun skulde røbe dem har vel været Aarsag til, at de slæbte hende op i Vaabenhuset, hvor de dræbte hende. Gamle Folk fortælle, at de kunne mindes at have seet Mærker af 5 blodige Fingre paa Kirkedøren.

Efter fuldbragt Udaad kastede de hendes Lig over det sydvestlige Hjørne af Kirkegaardsmuren og løb med det til Gosmer, Halling og Bjerager Kirker, da de i deres Overtro stolede paa, at naar de kunne naa tre Kirker med det afsjælede Legeme inden Solen stod op, saa skulde deres onde Gjerning ikke blive opdaget, ligesom de ogsaa skulde gaa fri for Mistanke. Hendes Lig kastede de dernæst i en dyb Grøft paa en af Hesselbjerggaardenes Marker. De bleve imidlertid mistænkte og satte fast, men uagtet de ikke bekjendte, blev Indicierne ved Vidners Udsagn saa stærke, at de dømtes til livsvarigt Fængsel.

Over Døren i Randlev Præstegaard staaer udskaaren med Hentydning til hin Begivenhed:

„Det blotte Liv vi fik til Bytte,
Da sidste Gang vi flytted ud.
En bedre Bolig give Gud,
Naar vi igjen skal flytte."

Sognepræsterne efter Reformationen.

Formedelst den omtalte Brand, ved hvilken Lejlighed Præste-Archivet gik tabt, kjender man kun 3 af de Præster, som have levet før den Tid, idet der er anført i „Dansk Atlas" at være i Kirken et Epitaphium over Hr. Christen Krogstrup med en næsten ulæselig Inskription, der meldte, at han var i Embedet i 52 Aar og var 3 Gange gift. Han var en Bondesøn fra Torrild Sogn og gik i Skole med Hr. Jens Sparres Børn i Randlev, blev efter dennes Død af Sognemændene kaldet til Sognepræst, fik hans Enke og var en god og nidkjær Præstemand.

Endvidere har været et Epitaphium af Sten over en Sognepræst Hr. Jochum Brorson, som døde 1719, 60 Aar gammel.

Rækkefølgen bliver altsaa saaledes:

1. Hr. Jens Sparre.
2. Hr. Christen Krogstrup.
3. Hr. Jochum Brorson, døde 1719.

4. Caspar Ernst Hartmann, som blev Præst i Randlev 1738 og døde 1786, ligger begraven paa Randlev Kirkegaard ved Kirkens østre Ende, hvor hans Ligsten er.
5. Jens Hartman, en Søn af den forrige Præst.

Om denne sidstnævnte Præst fortalte man mange slemme Historier, hvorfor ogsaa hans Ord til Menigheden skal have lydt saaledes: „I skulle gjøre efter mine Ord, men ikke efter mine Gjerninger."

Blandt andre Historier fortælles der om ham, at han en Søndag Morgen blev kjørt lige til Randlev Kirke fra et flere Dages Spillegilde paa Rodstenseje og havde forpligtet sig til at prædike over en af Selskabet paa Prædikestolen fremlagt Text, men da han kom derop og ingen Text fandt, saa han sig om til alle Sider og sagde derpaa: Her var Intet, der var Intet og Gud skabte Verden af Intet" og skal over sidstnævnte Ord have holdt en god Prædiken.

6. Niels Blicher var Præst til 1823, da han afgik med Pension. Han døde andetsteds, efter Sigende hos Sønnen, den bekjendte Digter St. St. Blicher i Spendrup.
7. Østermann var Præst indtil Aaret 1838, da han døde. Hans Begravelse er ved Kirkens vestre Ende.
8. Søren Tang Harpøth.
9. Hellen Theodor Mygind.
10. Nuværende Sognepræst Jørgen Tørsleff.

Sagn fra Over-Randlev.

(Meddelt af Gaardejer J. Mortensen i Ondrup.)

Naar man fra den østlige Side af Randlev Mose paa Mosevejen drager ad Randlev til, vil man strax til Venstre se en Bugt eller en Arm af Mosen, som gaar mod Nord ind imellem Bakkerne; denne Arm kaldes „Sødalsmae" (Eng).

Sagnet fortæller, at denne, medens der endnu var Sø, benyttedes som Baadehavn eller Landgangssted, hvilket

heller ikke er saa usandsynligt, da den, ifølge hele sin naturlige Beliggenhed, omtrent gav Ly for alle Vinde.

Omtrent midtvejs imellem Nordenden af Sødalsmae og Randlev Kirke findes paa Gaarden Køllings Mark endnu Spor af et Kjær, som kaldes „Barnkjær" (Baankjær). Herom fortælles der, at da en Familie, der var kommen sejlende fra Odder Siden til ovenomtalte Baadehavn, for derfra at begive sig til Randlev Kirke til Barnedaab, og som befrygtede, at Barnet, der var sygt, skulde dø, forinden de naaede Kirken, døbte det i føromtalte Kjær, der som sagt endnu bærer Navnet „Barnkjær".

Fra Kattegattet sydost for Aakjær kunde der i gamle Dage sejles gjennem Sødal Sø til Norsminde.

Imellem „Sødalsmae" og selve Mosen hæver sig et Bakkestrøg, der som en Halvø strækker sig mod Syd med en temmelig stejl Skraaning ud i den c. 100 Td. Land store Mose. Paa denne Bakke eller Skrænt skal efter Sagnet have staaet et Slot, som kaldtes „Sødal" Slot,

hvor en Prindsesse Ragnhild (Medd. opgivet som Ranghil) skal have boet. Saameget er imidlertid vist, at der paa nævnte Bakke for nogle Aar siden ved Mergelgravning fandtes Mursten, Potteskaar, Aske og et sort Pulver lig Kjønrøg.

Paa den Plads, hvor Slottet skal have staaet, saa man Julenat i ældre Tider Lys brænde, og inde i Bakken hørtes en Klirren og dump Lyd, som naar man rasler med Nøgler og slaar Kistelaag op og i, hvilket ansaaes for Varsel om, at en skjult Skat laa begraven derinde.

Den usynlige Arbejder. (En Spøgelse-Historie.)

(Meddelt af Erik Christensen i Rørth.)

I Over-Randlev boede engang for længere Tid siden 2 Brødre; den ene var Væver, den anden Skomager. De levede af deres Haandværk, og holdt deres egen Husholdning og havde begge lidt Hang til Jagt, især til Natjagt efter Ildere og Maarer. De brugte hyppigt at sætte

Saxe ved Husene, men Udbyttet har vel ikke været tilstrækkeligt, thi de fandt paa at udvide deres Jagtgebet til selve Kirkegaarden. Da hændtes det engang, efterat de om Aftenen havde udstillet deres Saxe og vare gaaede til Ro, at den Ene vaagnede ved Midnatstid og hørte en underlig Puslen i Stuen. Han rejste sig overende i Sengen og saa med Skræk, at Værktøjet begyndte at rumstere, og at Væven gav sig til at væve. Haarene rejste sig paa hans Hoved, og han udstødte et Skrig, hvorved Broderen vaagnede. Da denne mærkede, hvorledes det forholdt sig, sagde han: „Det er nok bedst, vi hente Ildersaxene ved Kirken, thi der ere de nok ikke paa den rette Plads". De rejste sig, hentede Saxene paa Kirkegaarden og bleve ikke mere forstyrrede i deres Søvn.

Neder-Randlev.

(For Størstedelen meddelt af Gdm. J. Mortensen af Ondrup.)

Medens Over-Randlev, hvad Gaardenes Beliggenhed

angaar, i alt væsentligt har beholdt det samme Præg, som den havde før Udskiftningen i Slutningen af forrige Aarhundrede, kan dette derimod ikke siges om Neder-Randlev. Her laa nemlig Udflyttergaardene Bredkjær, Kulgrav, de to Hesselbjerggaarde og Heden i den saakaldte Mejltorp (Mellemtorp), medens Angaard laa lidt Nord for den nu ogsaa snart forsvundne Bisgaard ved et derværende Vandløb, der endnu fra den Tid har erholdt Navnet Angaardsbæk. Om Angaard og Hedegaad fortælles, at de for flere Aarhundrede siden hørte til Boulstrup, men en Mand fra Neder-Randlev gjorde Fordring paa den som sin Ejendom. Dommeren dømte, at Gaardene skulde være hans, hvis han staaende paa Marken vilde sværge paa, at han stod paa sit eget. Det gjorde han ogsaa, men førend han gik hjemme fra, havde han fyldt sine Træsko med Jord, og med disse paa, svor han nu, at han stod paa sit eget. Den samme Mand begik siden andre Forbrydelser, blev henrettet og blev begravet i de

trebundne Markskjel mellem Halling, Boulstrup og Randlev Marker. Angaard synes 1538 at have tilhørt Kirken (Randlev Kirke?), idet man fra det nævnte Aar har et Thingsvidne fra Hads Herreds Thing „paa 3 Agre i Randlev Mark, som ligger til Kirkens Gaard, som kaldes Angaard".

Kulgrav og den sydlige Hesselbjerggaard laa i den til venstre fra Over-Randlev beliggende Toft, hvor de vare tæt sammenbyggede (Tvillinggaarde). Det samme var Tilfældet med Heden og Bredkjær, der laa i samme Toft paa Hjørnet, hvor Gaden drejer af mod Nord. Disse kaldtes den Gang „Kradsladen" og Pladsen der foran paa Gaden var et stadigt Samlingssted for Datidens Ungdom, der om Aftenen og om Helligdagene morede sig med at „slaa Munk", „staa Enke" og andre paa den Tid brugelige Lege.

Sidstnævnte Gaarde vare som ovenfor nævnt Tvillinggaarde, men ved Udskiftningen bleve de anviste Jorder i

hver sin Side af Sognet, saaledes, at den ene nu danner dets østlige, den anden dets vestlige Grændse.

En af de nederste Gaarde i Neder-Randlev hedder Hulgaard; den hørte under en Herregaard, som hed Skovsgaard, af hvis sydlige og nordlige Længer Rester endnu staa, og Pladsen imellem viser tydelige Spor af Møddingstedet. Om det nævnte Herresæde fortælles følgende Sagn: Det ejedes af en Frue, der var bleven saa forarmet, at hun skulde fra Gaarden, men blev hjulpet ved sin Klogskab. Hun plantede nogle Ege nede i Marken og skrev derpaa en Ansøgning til Kongen, hvori hun bad om at maatte blive ved Gaarden, indtil hun fik høstet, hvad hun havde saaet; dette fik hun ogsaa Lov til, og saaledes blev hun ved Gaarden indtil sin Død. Stenene af Gaardens nedbrudte Bygninger skulle være blevne benyttede ved Opførelsen af Rodstenseje.

Endnu skal omtales Bjerregaard, der allerede nævnes 1527 tilligemed en anden Gaard sammesteds, der

hed Sneßgaardt, og som 1587 ejedes af Kiersten Erickes, og altsaa formodentlig dengang endnu var en Selvejergaard. Fra førstnævnte Gaard har man et Sagn, der har stærk Lighed med et, der er fortalt under Rude. Sagnet melder nemlig, at der i Bjerregaards Kostald skal have været en Baas, hvori intet Kreatur kunde staa Natten over uden at blive dræbt. Som Følge heraf blev Ejeren kjed af at sætte Køer i den, hvorfor han fjælede den op og benyttede den som Avnrum.

Sagen var nemlig denne, at der nedenuder Baasen boede nogle Bjergfolk, og at det traf sig saa, at Bjergmandens Bordende netop stod lige under Baasen, og da Kreaturet ved sin Ailen forstyrrede hans underjordiske Ro, vred han Halsen om paa det forat faa Fred.

Samtidigt skal det have været vanskeligt for Ejeren af Gaarden at faa Tjenestepiger, da disse undertiden i Søvne af Bjergmanden bleve baarne ned i hans Bolig for at forrette huslig Gjerning.

Fra det Sted, hvor de Underjordiske havde deres Ind- og Udgang i Bjerregaard, kom en Gang en stor og tyk Frø kravlende. Konen i Gaarden, der stod ved Brønden og saa det, havde en Fornemmelse af, at det maatte være Bjergmandens Kone, der kom i den Skikkelse.

Hvad der yderligere bestyrkede hende i denne Tro var, at hun vidste, at deres underjordiske Naboes Kone var i velsignede Omstændigheder, og da det var Folkene paa Bjerregaard meget om at gjøre at staa i godt Forhold til dem sagde hun: „Hvor Du er tyk, Stakkel, naar Du skal føde, skal jeg gjerne være Dig behjælpelig."

Konens Formodning havde været rigtig, og da Tiden kom, blev hun fra Indgangen tilraabt:

„Husker Du, hvad Du lovede mig,
Da Du ved Brønden toede Dig?"

Hun efterkom Opfordringen og fik til Belønning sit Forklæde fyldt med noget, som hun antog for glødende

Kul; men da hun kom op og fik det at se ved Lyset, var det det pure Guld.

Hele Sognets nordre Side dannede før Udskiftningen et temmelig bredt Skovbælte, hvor Gaardene saavel i Over- som Neder-Randlev fik Skovlodder tildelte. Disse ere imidlertid Tid efter anden til Dels bortsolgte, Skovene ryddede paa faa Undtagelser nær, og en Mængde Huse ligge nu hist og her spredte og betegnes efter Skovenes Navn som Nørskov og Vesterskov.

Kyllinge-Søren og hans Kammerat i Randlev.

Kyllinge-Sørens sidste Bedrift.

(Af Erik Lund i Rørth.)

I den første Halvdel af dette Aarhundrede strejfede en berygtet Person, der kaldtes Kyllinge-Søren, omkring i Aarhus Amt. Tilnavnet havde han faaet deraf, at han hyppigt førte et stort Bur med sig, hvori han havde Kyllinger, der vare afrettede til at gaa og komme, naar

han pikkede paa Buret. Han var en af den Tids mest frygtede Indbrudstyve og var ofte bleven taget ved Vingebenet, men Søren var snu som en Ræv og saa dreven i Benægtelsessystemet, at han altid efter kort Tids Forløb var bleven sat paa fri Fod igjen for kun at begynde paa nye og dristigere Strejftog. Efter disse indledende Bemærkninger skal jeg gaa over til at fortælle om hans sidste Udflugt til Hads Herred, ved hvilken det var hans Hensigt at affordre Beboerne adskillige ufrivillige „Laan".

Natten havde kastet sine dæmrende Skygger over Randlev By; Lysene, som kastede deres klare Skjær ud af Vinduerne, forsvandt trindtomkring, og snart var Byen indhyllet i det dybeste Mørke. Alt var tyst og stille; dog nej, tys! det rasler derhenne bag Gjærdet; Skikkelserne af to Mænd dukke frem og nærme sig Byen med sagte og listende Fjed. Nu standse de som for at puste efter en anstrengende Marsch. „Her", sagde den ene, en lille Fyr

med et, saavidt Mørket tillod at skjælne, skummelt Fysiognomi, „i den første Gaard til venstre bliver jeg, og naar Du er færdig med Din Gjerning, kan Du finde mig i Ovnen i Bryggerset. „Godt, Mester Søren", svarede den Anden, en robust Skikkelse, „hvis jeg har forstaaet Din Ordre ret, da lyder den saaledes: „Her ligened ad Vejen, saa til højre, den anden Gaard paa venstre Haand! Der i Sovekammeret i Alkoven hænger Skabet, som gjemmer de mange dejlige Valutaer." „Rigtigt, min Ven," nikkede den Lille „Du er en Mester i at forstaa en halvkvædet Vise! Lad mig se, at Du udfører Arbejdet godt, og kommer der noget i Vejen, har Du jo Knoer paa Skafterne og forstaar at bruge dem som en Karl. Dermed vil jeg ønske Dig Lykke paa Rejsen." Med disse Ord fjernede det værdige Par sig sagte og lydløst.

Hos Gaardmand Rasmus Andersen i Neder-Randlev var det blevet Sengetid; Folkene lavede sig til at søge

Hvile efter Dagens Arbejde for at samle Kræfter til den kommende Dag. Manden, noget tilaars, men forresten en kraftig gammel Bonde, rejste sig fra Bordenden for at begive sig ind i Sovekammeret, idet han sagde: „Se saa, nu veed jeg, hvor jeg vil hen, og Du, Mutter, vil vel snart med?“ „Ja jeg vil“, svarede Konen, idet hun satte Spinderokken tilside; „jeg vil ikke længere sidde her, da Pigerne ere til Legstue, og det er saa kjedsomt at sidde ene; saa faaer Pigerne kalde, naar de kommer!“ Derefter begav Ægteparret sig til Ro.

Efter at Manden og Konen vare gaaede til Hvile, syntes hele Gaarden at slumre i den dybeste Fred; ude fra Haven sneg sig imidlertid et Menneske med største Forsigtighed hen til Enden af Stuehuset, hvor Bryggerset befandt sig, nærmede sig Muren, trykkede en Rude ind, aabnede Vinduet og svang sig med behændig Lethed ind af samme. Næsten i samme Øjeblik som dette skete, kom

Gaardens unge Folk fra Legstue; Manden, som hørte dem komme, lukkede dem ind og begav sig atter tilsengs. Medens Pigerne toge Tøjet af, opdagede de, at det var bleven vaadt af Natteduggen, og da der om Dagen havde været Ild under Grubekjedelen, gik de ud i Bryggerset for at hænge Tøjet til Tørring. Her stod med tilbageholdt Aandedræt Gavtyven, som var entret ind af Vinduet, medens Pigerne, som intet Ondt anede, roligt hængte Tøjet op; da de gik tilbage, strejfede den ene Piges Klæder Kjæltringen, uden at hun mærkede det, medens Fyren med lydløse Fjed ubemærket listede sig i Hælene paa Pigerne gjennem alle Stuerne ind i Sovekammeret. Ankommen hertil, steg han op i Pigernes Seng og blev staaende ubevægelig ved Fodenden, medens Pigerne klædte sig af. Manden og Konen, der laa i samme Stue, vare endnu vaagne og talte med dem om, hvorledes de havde moret sig. Under Samtalen var den ene Pige kommen af Tøjet og hoppede nok saa glad i Seng.

„Jh, uha da, hvor Katten er tung iaften," udbrød hun, „en kan knap komme under Dynen for den; vi maa se at faa den flyttet!" Med disse Ord greb Pigen ned til Foden af Sengen for at kradse den formentlige Kat bort, men greb istedetfor Katten om et af Kjæltringens Ben. Med et hvinende Skrig og med et „Herre Jesus, der er En i Sengen," styrtede hun ud paa Gulvet. „Hvad Pokker gaaer der af Tøsen!" udbrød Manden. „Aa, der er En i Sengen!" raabte hun ivrigt. „Hvad er det for Snak", brummede Manden; „tænd et Lys, at vi kan se, hvad der er paafærde." Lyset blev øjeblikkelig tændt og viste dem en fremmed Mand, der stod oprejst i Sengen, og som nu hurtig som et Lyn sprang ned og slog Lyset fra Pigen og greb efter Døren for at flygte; men medens han famlede om for at finde denne, var Gaardmanden sprungen af Sengen i det blotte Linned og havde fast Tag i Gavtyven. Der paafulgte nu en kort Brydekamp, der endte med, at de begge faldt til Jorden. Manden

befalede Pigerne at hente Lys og skyndsomst kalde paa Karlene. Da Lyset kom tilstede, saa man midt paa Gulvet Rasmus Andersen ligge i bar Skjorte og holde en lurvet klædt Person fast med sit ene Knæ. „Lad os nu se, hvad Du er for en Karl," sagde han, idet han langsomt rejste sig og drog den Anden med sig op, førte ham derpaa ind i en anden Stue og satte ham der ned paa en Bænk. Ved at undersøge hans Ansigtstræk opdagede Manden, at det var en gammel Bekjendt fra Soldatertiden og spurgte Gavtyven, om det ikke forholdt sig saaledes; denne bejaede det og bad for gammelt Bekjendtskabs Skyld om Lov til at løbe sin Vej. I det samme blev Døren reven op, og ind traadte Karlen med en drabelig Økse i Haanden, som han svingede truende mod Kjæltringens Hoved. „Tøv lidt, Søn! saaledes maa vi ikke gaa frem; pas blot lidt paa ham, mens jeg faaer nogle Klæder paa, saa vil jeg examinere Fyren lidt!" sagde Manden, idet han fjernede sig for at iføre sig noget

Tøj. Da han var færdig dermed, kom han atter ud til dem og sagde til Fangen: „Du ser at jeg kjender Dig, og jeg ved tillige, at Du er i Ledtog med Kyllinge=Søren; I to ere vist ikke langt fra hinanden; sig os nu, hvor han er at finde, eller det gaar Dig ilde.“ „Ja, naar I vil love ingen Fortræd at gjøre mig,“ svarede Gavtyven. „Søren ligger i Dynen i den og den Gaard, og jeg beder Jer nu at lade mig løbe, thi jeg er en fattig Mand og har jo dog intet gjort!“ „Løbe, jo pyt! det bliver der ikke noget af, førend vi ved om Du taler Sandhed! Du har nu foreløbig frit Husly her indtil videre.“

Den vestlige Del af Neder=Randlev ligger lidt afsondret fra den øvrige Del af Byen og bestaaer af et Par Gaarde og nogle Huse. Her boede paa den Tid en Kone, som i daglig Tale kaldtes Else Vinthers; hun stod ikke idet allerbedste Rygte i Byen, fordi alskens omstrejfende Pak havde

Tilhold hos hende; og navnlig havde Kyllinge=Søren her et ſtadigt Standkvarter.

Kyllinge=Søren laa og tog ſig en lille Lur i en dej=lig lun Bagerovn og ſpeculerede ſaa ſmaat paa, hvorledes det kunde være, at hans Kammerat ikke indfandt ſig, da han med et hørte mange højrøſtede Stemmer, ſom talede mellem hverandre. At det var gaaet hans Kammerat ſkjævt, anede ham ſtrax, og han beſluttede derfor at ſøge Frelſe ved Flugten; han ſkyndte ſig derfor ud af Ovnen og ud af Huſet ad den Vej, han var kommen og over til Elſe Vinthers, hvor han ventede foreløbig at være i Sik=kerhed. Folkene, ſom efter den fangne Gavtyvs Anvis=ning vare blevne kaldte ſammen forat gribe Kyllinge=Sø=ren, havde omringet Stuehuſet og derefter vækket Folkene, hvorefter hver Krog i Huſet, men iſær Bryggerſet, blev nøjagtig underſøgt, men Alt forgjæves, thi Søren var al=lerede havnet hos Madam Vinthers.

„Her er han nok ikke," sagde man til hverandre, „vi finder ham vel snareſt hos Elſes, der maa vi ned alle Mand." Som sagt saa gjort, og saa Øjeblikke efter var Else Vinthers Bolig omringet.

Vor „Helt" bankede altsaa paa hos Else Vinthers, der strax lukkede ham ind, idet hun udbrød: „Hvordan kan det være, Du kommer saa hæsblæsende som Hollænderen, der havde den Slemme paa Ryggen?" „Stille, min Kjære," hviskede Søren, „frels mig nu om Du kan, thi de ere mig lige i Hælene." Idet samme hørtes hurtige Fodtrin og Lyden af flere Stemmer, der nærmede sig Huset. „Hurtig hid!" raabte Else, „om Du skal gaa fri for at blive nappet; man skal da ogsaa hveranden Dag have Spetakkel for saadant Kram som Du og Dine Lige, saadanne dumme Mennesker, der ikke kan udføre Jeres Forretninger uden at komme i Konflikt med Øvrigheden. Under denne Udgydelse havde hun tumlet med et stort Kar, der stod

ved Huſet. „Herind med Dig Søren!“ ſagde hun derpaa, idet hun lagde Karret over ham, ſaaledes at det vendte Bunden i Vejret. „Nu maa de have en fin Næſe, om de kunne lugte Kyllinge=Søren, tilføjede hun, idet hun ſmæk=kede Døren i Laas og puttede ſig i Sengen igjen.

Faa Øjeblikke efter bankedes der paa hendes Dør, og hun blev opfordret til at lukke op for Mændene, der nu havde omringet Huſet.

Elſe efterkom ſtrax Opfordringen, idet hun med ſin rappe Tunge ſpurgte:

„Hvad vil I, I gode Mænd?“

„Vi ville have fat i Din Kjæreſte, Kyllinge=Søren, ſom vi med Beſtemthed veed, at Du huſer under Dit Tag.“

„Jeg huſe Kyllinge=Søren!“ ſkreg hun, ſatte Næverne i Siden og tilkaſtede dem et udfordrende Blik. „Jeg ſkulde huſe den forløbne Kjæltring, nej dertil anſer jeg mig dog for god, men vær ſaa god, ſe kun ſelv efter.“

Huſet blev nu gjennemſøgt paa det nøjagtigſte, men til ingen Nytte. Meſter Søren var intet Sted at finde. Alligevel troede man, at han laa ſkjult der et eller andet Sted og beſluttede derfor at ſætte Vagt, idet man mente, at han dog engang maatte komme frem af ſit Skjul.

Hele den følgende Dag blev der holdt ſkarp Vagt i og ved Huſet, og der blev hentet Brændevin for at holde Humøret vedlige.

Paa Karret, hvorunder Søren laa, ſad Vagtmandſkabet og drak og paſſiarede. Tilfældigvis kom en af dem til at opdage en lille Flig af hans Klæder, der ſtak udenfor. De Andre bleve gjorte opmærkſomme derpaa, Karret løftedes lidt ivejret, og ganſke rigtig, der laa Kyllinge-Søren. Han blev ført ind i Huſet og tilſtrækkelig Vagt ſat hos ham. Nu ſkulde han ikke ſlippe den Gang mente man. „Kan Du nu ſee Elſe, om han ikke var her alligevel?“ ſagde de. „Hvad kan jeg gjøre der-

for, han maa selv have skjult sig under Karret," svarede hun.

„Kan Du ikke skaffe os en Taar Brændevin, jeg havde nok Lyst til et Glas, inden de kommer for at hente mig til Tyvskassen," sagde Søren, idet han tilkastede hende et betydningsfuld Nik.

„Du har ikke fortjent noget, Søren," svarede hun, „Du har godt af at være tørstig, men for de Andres Skyld vil jeg nok hente; thi det er dog haardt nok at sidde her en hel Dag og passe paa en saadan Skjælm som Du. Jeg har en Flaske fuld inde i den anden Stue, den skal jeg strax hente, men først vil jeg kalde dem ind, som gaa her udenfor, for at de ogsaa kunne faa en Taar med.

Hun gik saa til Døren og bød de udenfor Staaende ind paa Brændevin, derefter gik hun igjennem Stuen og ind i det andet Værelse. Idet hun gik tvers over Gulvet, gav hun Søren et umærkeligt Vink. Næppe var

Døren falden i efter hende, førend Fangen gjorde et rasende Spring over Bordet, og inden Bevogterne kunde faa Hold i ham, var han inde hos Else og med Lynets Hurtighed ude af et Vindue, som hun havde aabnet.

Bevogterne satte naturligvis efter ham, men Kyllinge-Søren var let til Bens, og da han havde et betydeligt Forspring, forsvandt han snart for deres stirrende Blikke i Rodstensejes Skov, saa at de maatte gaa hjem med uforrettet Sag.

Den fangne Gavtyv blev ført i Arrest samme Dag. Kyllinge-Søren blev nappet nogle Dage efter, saavidt vides i Hvolbek i en Bagerovn. Han blev derpaa, som farlig Forbryder, dømt til livsvarigt Fangenskab i Kjøbenhavn. I Begyndelsen af sit Fangenskab brød han gjentagne Gange ud. En Gang havde han saaledes af Krampen paa sin Træsko lavet en Sav, hvormed han savede Hul i Loftet. For at dette ikke skulde opdages klinede han

hver Dag det gjennemsavede til med Brød, og da han endelig var færdig med sine Forberedelser, brød han en Nat ud gjennem Fængslets Tag. De hyppige Flugtforsøg medførte, at han tilsidst blev lænket til en Blok, i hvilken Tilstand han tilbragte flere Aar.

Aar 1855 blev Kyllinge-Søren benaadet af Kong Frederik den Syvende, blev derpaa som 80aarig Olding efter 40 Aars Fangenskab hjemsendt til Haldum-Withen-Hadsten Kommune, hvor han døde faa Aar efter.

Bjerager Sogn

er Annex til Randlev Sogn og omgivet af dette, Halling, Gosmer, Odder og Saxild Sogne.

Her findes Byerne Bjerager, Nørth med Skole og Friskole, Dyngby med Skole, Boulstrup og Hylken, de adspredte Beboelser Grinsnapgaarde (3 Gaarde); Gaardene Svejgaard 19 Tdr. Hartkorn., 164 Tdr. Land, Bjerager-

Hovgaard, 11 Td. Hrtk. Lillemosegaard samt Dyngby Vindmølle. Jalt i Sognet 53 Gaarde og 56 Huse. Sognets Areal udgjør 2582 Tdr. Land med 303 Tdr. Hrtk. Der gaaer i Gjennemsnit c. $8^1/_2$ Tdr. Land paa Tdr. Hrtk. Indvaanerantallet er 913. Sognet hører under de samme Administrativ-Inddelinger som Hovedsognet, 1ste Valgkreds, Amtets 29de og 30te Lægd.

I det 14de Aarhundrede har Navnet været skrevet Bjerreager (Bjerre formenes at være afledet af Bjert fra Bjart = smuk). Fra Havet strækker sig i vestlig Retning langt ind i Landet en Lavning, hvor der er al Sandsynlighed for at Havet i fordums Dage er gaaet ind. I nævnte Lavning er et Vandløb, som gaar under Navn af „Spong". Her ligger Bjerager By lavt, man skulde tro paa et sumpigt Terræn; men dette er saa langt fra at være Tilfældet, at der vist næppe er nogen By i hele Herredet, der om Sommeren er mere udsat for Tørke, medens den om om Vinteren trues af Oversvømmelse, thi naar det ind-

træffer med pludseligt Tøvejr kan „Spong" ikke tage Vandet, og derved er sket, at dette flere Gange er gaaet ind i Husene. Jorderne til Bjerager ere alle af fortrinlig Beskaffenhed, det er stærke fede Lerjorder, der kunne henregnes til de bedste i Hads Herred. Til Byen hører en god Skov.

Bjerager Sogn omtales første Gang i Aaret 1341, da „Iluidt Anderszen" afhændede, foruden meer Gods i Hads Herred en Gaard i „Døngbye" til Biskop Peder i Aarhus. 1384 skjødede „Iluard Anderszen" meget Gods i Hads Herred og deriblandt en Gaard i „Bouilstrup" og en Gaard i „Bjerreager" til „Thomes Westenie". 1408 findes et Pantebrev paa en øde Gaard i „Boelstrup" m. m. fra samme Thomes Westenie, hvis Slægt oprindelig hørte hjemme paa Rügen og har Navn af et Slot der. Thomes ejede foruden det her nævnte Gods i Hads Herred tillige nogle Gaarde i Falling samt Sæbygaard i Vendsyssel, hvilken Gaard forblev i hans Efter-

kommeres Eje ligetil Slægten 1607 uddøde. 1420 udstedes 2 Pergaments Skiftebreve paa 2 Gaarde i Halling af „Mogens Michilszønd" i Nørø og „Meattz Michilszønd" i „Dynby". 1430 udstedte „Niels Jenszen" i Nørth Skødebrev paa nogle Gaarde, han ejede i Gylling Astruplund etc. 1437 findes et Thingsvidne fra Hads Herreds Thing paa en Gaard i „Dungbye" m. m. 1440 eller 46 findes et Thingsvidne paa „Døngbye" Mark, som Boe Jenszøn, Væbner, skjødede til til Hendrik Sandberg paa Biskop Ulrichs Vegne. Hendrik Sandbergs Navn vil senere ofte træffes igjen, thi han ejede ikke saa lidt Gods i Hads Herred. Han nævnes i Aarene 1428—52, var Ridder og skrev sig til Qvelstrup, der endnu tilhørte hans Slægt, da den 1677 uddøde. Han har formodentlig været i Slægt med Biskop Ulrik i Aarhus, thi han optræder ofte paa dennes Vegne. Bisp Ulrik, hvis Navn vi ogsaa senere vil træffe paa, regnes som oftest til Familien Stygge, skjøndt Andre paastaa han førte Langernes Vaaben. Han

var alt 1445 Bisp og døde 1459. Sidstnævnte Aar fin-
des Skjødebrev paa tvende Marker og en Gaard i „Døng-
bye" og samme Aar et andet Skjødebrev, som Niels Bunde
haver udgivet paa de samme 2 Stykker Jord og en Bonde-
gaard i „Døngbye" m. m. 1468 eller 78 skjødede Mester
„Henningh Danitszen", Kannik i „Aars" (Aarhus), til
Biskoppen, Mester Jens, en Gaard i „Døngbye sogen och
bye",*) som Niels Jenszen iboede. Denne Mester Jens
var Bisp Ulriks Eftermand og var bestemt en Lange.
Han er nemlig den af Aarhus Domkirkes Bygning højt
fortjente Biskop Jens Iversen Lange, hvis Vaaben, 3 Ro-
ser, flere Steder baade indvendig og udvendig er anbragt
paa Domkirken. Han døde den 9de Maj 1482 og er be-
graven i Domkirken. 1468 findes endvidere 2 Pante- eller
Skjødebreve paa 4 Gaarde i Rørth, som „Niels Munch"
i Ballebo (i Ore Herred) haver pantet og skjødet til Hr.

---

*) Dyngby var altsaa den Gang selvstændigt Sogn.

Jens, Biskop i Aarhus, (i en anden Registrant end den her benyttede hedder det: 3 Pantebreve, at Niels Munk i Ballebo haver pantet Michil Kalff Væbner 4 Gaarde i „Rørth" Anno 1458). 1483 skjøder Mette Nielsdatter i „Høffbye" en Gaard i „Døngby" til Biskop Eiber i Aarhus. Sidstnævntes Familie-Navn var Bølle. Han døde 1501. 1436 skjøder Peder Holck af Møgelkjær meget Gods i Hads Herred til Hr. „Ulrich Bischop i Aars", deriblandt en Gaard i „Bouilstrup" og en Gaard i „Bjerre-agger". Peder Holck af Møgelkjær var egentlig fra Slesvig og hørte til den nu grevelige og friherrelige Familie af dette Navn. 1489 Ridder Pouell Laxmann Skyldbrev paa 2 Gaarde i „Bolstrup" og en „gard Spittrup i Harzherrit i Berager sogen" m. M., (altsaa har Spøttrup forhen været henregnet til Bjerager Sogn). Datum MCDLXXXIX dominica proxima infr. (a octouas?) visitationes Marie. Poul Laxmand er den bekjendte rige Hofmester af dette Navn, der 1502 blev myrdet i Kjø-

benhavn paa Højbro. Han ejede Gods baade i Skaane, Sjælland, Fyen, Jylland etc., kort sagt i alle Landets Provindser. 1509 findes et Vidisse efter et Magtebrevs Lydelse, som Michel Pederzen, Borgmester i Ottenze haver af Fru Berte Drages Efterleverske, som boer i Ottenze, at sælge det Gods i Hatsherrit, som er en Gaard i Drting, 2 Gaarde i Lemstrup og et Baal i Bjerre agger. Mikkel Pedersen hørte til en paa Fyen hjemmehørende, men siden til Norge udvandret Adelsslægt Akeleye, som først uddøde 1822. Han var som anført Borgmester i Odense og døde 1539. Hans Frue hed Magdalene Drage, og det er altsaa en af hendes Slægtninge, hvis Gods Mikkel Pedersen 1509 fik Fuldmagt at sælge. 1514 bekjender Henrich Steen og Else Nielsdatter af „Hodstrup", at de havde 3 Viborg Bispedømmers Gaarde liggende i Hads Herred, de 2 i „Bouelstrup" og 1 i Spøttrup at beholde deres Livstid og efter deres Død at komme til Viborg Bispedømme igjen. Henrik Steen er en af Rodstensejes

gamle Ejere, og det var vistnok hans Sønnedatter, der bragte Gaarden til sin Mand Oluf Brokkenhus. 1524 findes i et Pergamentsbrev, at Sandemænd haver gjort Skjel mellem „Bouilstrup" og „Døngbye" Mark. 1528 har Anders Knudtsen i Rørt udgivet og forseglet et Brev, „lydendes, at hand haffuer till et wenligst och kierligt lou och leye ahnammet aff Her Offue Bilde, bischop till Aarhuus, nogen kiercke iord, liggendes til Bjere agger kircke paa Rørt marck, for XIX schipper biugh till schyld och affgifft. I Registraturen er tilføjet: „Huilcked breff er formoldtet" (hensmuldret). Ove Bilde var den sidste katholske Biskop i Aarhus. Han blev efter Reformationen Lehnsmand paa Skovkloster, hvor han 1555 døde. Han var en af sin Tids mest udmærkede Mænd, ikke alene ved sin Herkomst, men ogsaa ved sine personlige Egenskaber. 1557 har Jens Pierszen i Bouilstrup og hans Medarvinger skjødet en Gaard i Bouilstrup til Jørynd Bernekou, der var Lehnsmand paa Aakjær, ejede Kjellerup og

var en Farbroder til den bekjendte Christian Bernekow, der faldt paa Oxtorn Hede. 1577 vides et Pergaments-Skjødebrev paa „Offuergaard i Bierre ager". 1587 et do. paa en Bondegaard i Rørt.

Omtrent Aar 1600 levede der i Bjerager en Kjøbmand og Skipper ved Navn Thomas Madsen. Han ejede Skibe i Søen, var en rig Mand og boede i den samme Gaard som endnu hans Datter Søns Datter Søns Sønneson, Rasmus Kjersgaard, ejer. Han ejede Kirken og lod Taarnet tilbygge, og der var for en Del Aar siden en Fløj med hans Navn paa Kirken.

Paa hans Tid var Vandmangelen saa følelig i Bjerager, at han for at afhjælpe den lod lægge en Vandledning dannet af Trærender fra et Væld i Skoven og i omtrent $^1/_2$ Fjerdingvejs Længde ned til Brønden i sin Gaard. Thomas Madsen efterlod sig ved sin Død 1664 ikke andet end Gaarden, som hans Datter Ane Thomasdatter fik. Hendes Mand hed Niels Erichsen, og efter ham

fik Sønnen, Thomas Nielsen, Gaarden. Han og hans Hustru døde med nogle Dages Mellemrum og bleve jordede sammen i en Grav. Deres ældste Barn, Ane Thomasdatter, var dengang 13 Aar og blev, da hun var 17 Aar gammel, gift med en Karl fra Kjærsgaard, der hed Rasmus Rasmussen og derfra stammer Familiens Tilnavn „Kjærsgaard". Sønnen, Rasmus Rasmussen, havde dernæst Gaarden til 1823, da den nuværende Ejers Fader overtog den, og som drev den i 40 Aar.

Der fortælles som Sagn, at der i nævnte Gaard skal have boet en Mand, der blev rig paa følgende Maade:

Han gik en Aften forbi en Høj, hvor de Underjordiske holdt Dands og blev noget underlig tilmode ved at en af Puslingerne kom hen imod ham og bød ham at drikke af et Guldbæger. Han afslog det, og nu blev der lovet ham, at hvis han vilde tie stille med, hvad han havde set den Aften, skulde han og hans Efterkommere i samme Gaard aldrig blive fattige.

I den nyere Tid, under den forrige Ejer, blev en af Længerne nedbrudt for at give Plads for en ny, og her fandtes da i Grunden under Huset en nedrammet Pæl med en Plade, hvori var indgraveret en gammel, men ulæselig Skrift. Man vilde vide, at der her skulde have været nedgravet noget af Værdi, men dette henstaar endnu blot som en Formodning, da ingen Undersøgelse blev foretagen.

Bjerreagerhougaard blev Juleaften 1735 af Fru Hedevig Margrethe Borremann til Aakjær skjænket som Belønning for tro Tjeneste til Julius Wilhelm Hillerfelt og Ane Lauritsdatter Gjødevad. Den nuværende Ejers Fader var gift med fornævnte Ægtepars yngste Datter.

Omtrent midt imellem Bjerager, Dyngby og Boulstrup ligger Bjerager Kirke. Det er vistnok den største i Herredet, og den er bygget af hugne Sten med Hvælvinger; men er efter sin Længde noget smal. Den er bygget efter Reformationen og har før ligget i Dyngby,

hvor den skal være bleven ødelagt af en Ildebrand. Da der skulde bygges en ny Kirke, lagde man den først paa Nørth Mark, men de Underjordiske nedbrøde om Natten, hvad der var bygget om Dagen, og man fandt da paa at binde to Oxer sammen og drive dem fra By om Aftenen og bestemte, at hvor Dyrene valgte deres Liggeplads om Natten skulde Kirken bygges, og derved kom den til at ligge midt imellem de 3 Byer, dog nærmest Bjerager. Paa Altertavlen, der er smukt udskaaren og prydet med tvende Malerier forestillende Kristi Korsfæstelse og hans Opstandelse, staaer Aarstallet 1625. Prædikestolen er meget smukt udskaaren og i de 3 Fyldinger er der malet 3 af Evangelisterne, sikkert udførte af en Mesterhaand, men nu falmede. Skraas for Prædikestolen, over Kvindestolene hænger den før omtalte af Thomas Madsen til Kirken skjænkede Tavle. Træskjærerarbejdet er ogsaa her smukt udført, hvorimod Maleriet næppe skyldes nogen Kunstner. Forneden ses knælende en Mand og en Kvinde, bag dem en

Mur, hvor man ser Frelseren hængende paa Korset, noget tilbage for Muren — „Maria med Barnet omgivet af Hyrdene" og i Baggrunden — „Hyrderne og Kvæget paa Marken". Forneden paa Tavlen i en særskilt Fylding staaer følgende skreven i gammel Stil: „Gud til Ære og Kirken til Prydelse haver Thomas Madsen og Hustru Ane Nielsdatter ladet dette opsætte som i et lykkeligt Ægteskab avlede 4 Sønner og 3 Døttre. Gud give os Alle det evige Liv, Amen."

Kirkens Klokke er meget stor og skal efter Sigende være den største Landsbykirkeklokke i Jylland; øverst paa den staar med ophøjede latinske Bogstaver og paa Tydsk: „Jeg takker Gud, fordi han hjalp mig ud af denne Jld." Den er støbt 1630 af Felix Gythe (efter en anden Opgivelse Philip Fuchs). Følgende Sagn vil man henføre til Bjerager Kirkeklokke:

En Jomfru lovede engang i Havsnød, at hvis hun kom lykkeligt i Land, vilde hun skjænke to Kirker, hver en

Klokke. Hun holdt sit Løfte og lod tvende Klokker støbe i Tydskland. De bragtes hertil paa et Skib, som undervejs overfaldtes af en Storm, hvorfor den ene Klokke blev kastet overbord, og den anden kom til Bjerager Kirke. Folk sige endnu, at den kalder paa sin sjunkne Mage gjennem sine malmfulde Toner; vist er det, at dens kraftige dybe Klang kan høres milevidt i den stille Aften. Kirken ejes af Sognet.

Sømmet.

Efterfølgende Sagn er fortalt her paa Egnen.

En Smed laa paa Sottesengen, og det varede hans Kone temmelig længe, inden han vilde opgjøre sit jordiske Regnskab, især da hun havde udset sig Svenden til Ægtemand, saasnart den gamle var vandret til sine Fædre. Hun traf derfor Aftale med Galanen om at expedere den stakkels syge Smed ind i den anden Verden, og de udførte

dette ved at hjælpes ad med at slaa ham et Søm gjennem Hovedet.

Smeden blev jordet, uden at Nogen ahnede Uraad, Konen giftede sig med Svenden, og de levede i mange Aar derefter; men da hun omsider skulde til at dø, pinte Samvittigheden hende til at aabenbare sin Brøde. Mandens Levninger bleve opgravede, og Sømmet fandtes i Hovedskallen.

Konen oplevede ikke at faa sin Straf, thi hun stod kort efter for den store Dommer.

Under Pesten 1711 blev det, efter at Odder Kirkegaard var bleven overfyldt, paabudt, at Ligene fra Odder Sogn skulde føres til Bjerager Kirkegaard, og det skete da en Gang, at en Mand, som skulde kjøre et Læs Døde derover, tabte, da han kom til Nørth Hulvej, et Lig, som gled bag ud af Vognen. Da det var Bestemmelsen, at han efter at have afleveret sin gruelige Fragt skulde hente nok et

Læs i Odder, tænkte han, at det var bedst at lade det blive liggende til han kom 2den Gang. Da han kom tilbage var der intet Lig at finde, hvorimod han et Stykke nede paa Vejen saa En, der gik og slingrede fra den ene til den anden Side. Da Kudsken kom nærmere, saa han, at den Dinglende var det formentlige Lig, som saaledes ved et Tilfælde var undgaaet at blive levende begravet.

Hos Husmand Peder Rasmussen i Bjergager findes et Skab af Egetræ, hvis Laage er et udmærket Arbejde. Denne er delt i 4 Fyldinger. I den første forestilles Adam og Eva i Paradis; i den anden, Abraham, som offrer sin Søn; i den tredie, den kydske Joseph; i den fjerde, Jesus forandrer Vand til Vin ved Brylluppet i Kana. Alt Træskjærerarbejde af sjælden Skjønhed.

Dyngby

er Bjerager Sogns østligste By. Dens Navn har til forskjellig Tid været skreven Dungbye, Døngbye, Døngby, Dynby; dens Marker grændse til Havet; den ligger temmelig højt, er en temmelig stor Landsby og har fortrinlige Jorder, vistnok noget af det højst boniterede i hele Hads Herred. Her dyrkes mange Kartofler, (Dyngby-Kartofler ere ansete for at være gode og yndes navnlig godt i Aarhus.) Byen har i den katolske Tid havt sin egen Kirke, der skal være brændt. Kirkegaarden laa der, hvor nu Husmand Jens Petersen har Have. I Byen er en Vindmølle. Grinsnapgaardene høre til Byen, og skal som et Kuriosum anføres, at den ene af disse, nemlig Jens Rasmussens, paa 6 Tdr. Htk. blev solgt til dennes Fader for 400 Rd. Sølv i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Den blinde Mand.

For ca. 50 Aar siden levede der i Dyngby en Mand, der var et mærkeligt Naturmenneske. Skjøndt han fra Fødselen af havde været stokblind, kunde han dog i sin kraftige Alder gaa fra By til By og kjøbslaa om Kvæg og Svin, og han kunde vurdere et Kreatur ligesaa nøjagtigt som den, der har sit fulde Syn. Et lille Træk af hans Liv skal her meddeles.

I en Udflyttergaard er der Gilde. Da Tiden kom, at Selskabet skulde bryde op, var det bleven bælgmørk. „Hvorledes finde vi nu hjem?" spurgte En. „Aa," svarede en Anden, „vi have den Blinde med, naar han er Vejviser, finde vi nok hjem." Og man spurgte ham, om han turde paatage sig at vise Vej. „Ja, hvorfor ikke," svarede han, „Mørket generer ikke mig, og jeg vil endogsaa vise Eder ad Stien over Marken." Skjøndt dette forekom Nogle at være for voveligt, gik man dog ind der-

paa, og Selskabet begav sig paa Veien med den blinde Mand i Spidsen.

Da de havde gaaet et Stykke blev den Blinde spurgt om, hvor man befandt sig. Istedetfor Svar gav han et Par Klap i Hænderne og kunde derefter nøjagtig betegne Stedet, hvor de vare. Dette gjentog sig flere Gange, indtil han tilsidst efter endnu en Gang at have klappet udbrød: „Nu ere vi strax ved Byen". Og faa Øjeblikke efter stode de i Byen.

I ældre Tider brugte Beboere af de Byer, som laae i Nærheden af Havet at brænde Salt af Tang. Ved Hou og Dyngby skal det saaledes være bleven brændt ved Strandbredden. Man tog ren Tang og brændte det til Aske, der blev gjort i Lage. Lagen blev kogt og skummet og Brændingen skulde nok foregaa om Natten. Det Produkt, der saaledes fremkom, blev af en mørk Farve og kaldtes sort Salt. Til denne Saltbrænding hentyder omstaaende.

Dyngby Aftenbøn.

No læge a mi Krop te Rou,
Tølv Guds Engle faa mæ sto,
Tou ve met Houed,
Aa tou ve min Fædde,
Aa jeu ve hver ou miu Sier,
Tou mæ vække, aa tou mæ dække,
Aa tou følle mæ te Havet
Aa brænd swot Salt i Muen.

Boulstrup, Hylken.

Boulstrup og Hylken ere Bjerager Sogns sydligste Byer. Jorderne ere Muldjorder af en noget lettere Beskaffenhed, end de øvrige i Sognet.

Førstnævnte By har været skreven Bouilstrup, Boelstrup, Bolstrup, Bouelstrup. Her findes en Kro, hvor der ogsaa føres en betydelig Kjøbmandshandel. Ved Boulstrup-Strand har en Told-Embedsmand Station, og der

gaar Færge herfra og til Thunø. Færgemanden hedder Niels Vendelbo og er en rask og modig Sømand, der flere end en Gang har reddet Menneskeliv fra Døden.

Øst for Boulstrup findes Levningerne af to meget store til Dels forstyrrede Stendysser (Jynovne).

Rorth,

der tidligere har været skreven Rørt, har formodentlig forhen hørt under Saxild Sogn. Den er Sognets nordligste By. Jordene ere af samme Beskaffenhed som Dyngbys og Bjeragers. Den ligger paa en jævn Skraaning ned imod det store Dalstrøg, der gjennemskjærer Herredet. Her er en Vindmølle. Nord for Byen ved Nølev Skjæl fandtes for faa Aar siden Levninger fra Brændalderens Tid. I en Dra.ningsgrøft fandtes nemlig nedsatte i lige Række i Jorden 6 Potter eller Urner, et Bevis paa, at Egnen har været bebot af Nordens ældste Folkeslag.

Hvilsted Sogn,

der oprindelig er regnet med og under Hads Herred og nu i Grunden hører dertil, især efterat det siden 1ste Januar 1872 i gejstlig Henseende er skilt fra Astrup og Tulstrup Sogne i Ning Herred og gjort til selvstændigt Præstekald.

Sognets Areal er circa 1780 Td. Land Ager, Eng og Skov med omtrent 170 Td. Hartkorn. Jorderne bestaa for største Delen af Rullestensler og ere som saadanne meget frugtbare, især siden man har lært Affivning ved Rørledninger. Man sætter det vist ej for højt, naar man antager at $^5/_6$ af Hvilsted Sogns Jorder er drænede. Tidligere før Jorden behandledes med den Omhu, som i vore Dage, fandtes der en Masse større og mindre Rullesten, der dels er anvendt til Bygninger og dels til Forbedring af Vejene. Sognets Folkemængde er henved 600 Mennesker, der bo fordelte i 2 Byer Hvilsted og Onsted. Som

en Mærkelighed kan anføres, at paa Onsted Markskjæl laa en Sten, „Ormestenen" kaldet, paa det Sted, der gjør Skjæl mellem de 3 Byer Onsted, Fastrup og Astrup og de 3 Herreder Hjelmslev, Ning og Hads.

Paa Grund af, at man i grumme lang Tid har været Selvejere, er ved Folkemængdens Tiltagen i Sognet foregaaet en hel Del Udparcellering, navnlig i Onsted By. Denne bestod oprindelig af fire Gaarde med noget over 10 Td. Hartkorn for hver; men nu findes der 14 Gaarde, 13 Huse med Jord fra 2—8 Td. Land og desuden 2 jordløse Huse. Af de her indbefattede Gaarde i Onsted har en, der er beliggende ved den gl. Landevej til Horsens, det bekjendte Navn „Kithuset". Til en anden af de nævnte Gaarde hører en lille hollandsk Vindmølle.

Hvilsted Sogn er naturligvis ogsaa undergaaet en Del Forandringer, men Udparcelleringen er ikke foretagen efter saa stor en Maalestok som i Onsted. En enkelt Gaard er vel udstykket i Huslodder, der ere solgte fra, og hvor-

paa der saa er opført Huse. Dog er en større Gaard paa over 20 Td. Hartkorn, kaldet „Røjgaard", aldeles nedbrudt og Jorderne lagte under Lethenborg, der tilhører Herschendsgave.

Hvilsted By bestaar af 16 Gaarde, 16 Huse med Jord fra 1 til 8 Td. Land og desuden 8 jordløse Huse. Til et af Husene med Jord hører en saakaldet „Stubmølle". Denne blev for noget over en Snes Aar siden kjøbt paa Samsø, og derfra er den overført hertil. I en af Gaardene er der Kro.

Endvidere hører til Sognet Hovedgaarden Rantzowsgave med 46 Td. Hartkorn. Denne Gaard er oprindelig dannet af 2 Bøndergaarde, der kaldtes „Kannegaardene", og som for over 300 Aar siden tilhørte en Rasmus Mikkelsen, der imidlertid blev nødt til at afstaa dem til Kong Frederik den Anden. Dette gik saaledes til. Rasmus Mikkelsen laa i Trætte med 2 af sine Søskendebørn, der boede i Balle, om et Stykke Jord (som nu tilhører Rant-

zowsgave), og som laa imellem Balle og nævnte Herregaard. Han var gaaet ind paa at ville møde med sine 2 Sønner paa den omtvistede Mark for at afgjøre Sagen med de 2 Balle-Mænd. Der var tilsagt 24 Voldgiftsmænd for hver af Parterne til at møde og mægle dem imellem. Det tog imidlertid en blodig Ende, idet de 3 Kanne-Mænd sloge de to Baller ihjel. For imidlertid at slippe for Straf maatte de som nævnt forære hele Ejendommen til Kongen.

1616 nævnes Peder Mikkelsøn og 1641 Jacob Jensøn som Ejere af Kannegaardene Den Sidstes Navn findes udskaaren paa en af Stolene i Hvilsted Kirke. Aar 1695 fik den daværende Ejer, Admiral Jens Rodsten, dem hævede til en fri Sædegaard imod at betale Kongen 35 Rd. pr. Td. Hartkorn. En senere Ejer Oberst F. C. Rantzow bortskjænkede den til en Dame, og derfra skriver sig dens nuværende Navn. Aar 1872 opførtes paa denne Gaard en smuk og kostbar Hovedbygning. For Gaardens

Drifts Skyld er der opført ikke faa Huse til Arbejder-Familier, de saakaldte Skovhuse. En større Skov, mest bestaaende af Bøge, hører under Rantzowsgave. Gaardens nuværende Besidder er Hr. Kandidat Neergaard.

I Hvilsted By ligger Sognets Kirke og Skole. Kirken ejes af Beboerne. Den skal for mange Aar tilbage have haft et smuk Taarn — nu er den kullet. Den er forsynet med Hvælvinger og er smuk indvendig.

Hvilsted Sogn har fælleds Sogneraad med Astrup og Thulstrup Sogne.

(Ligesom jeg havde sluttet Beskrivelsen over Hvilsted Sogn, havde jeg den Glæde at modtage værdifulde Oplysninger derom fra Kjøbenhavn, som meddeles uforandret, skjøndt meget af det allerede er fortalt i Korthed tidligere. Ved maaske senere at lade trykke en ny Udgave af „Hads Herred før og nu", vil den her paapegede Uregelmæssighed tilligemed flere lignende blive ændret, medens enkelte Ting af mindre Betydning ville blive bortskaarne og det Hele blive omskreven i en mere regelmæssig Stil. Enhver Meddelelse, Sagn eller Fortælling fra Hads Herred i ældre Tid vil blive modtaget med

Taknemlighed og i en mulig ny Udgave givet Plads, hvor det hører hjemme og i ethvert Tilfælde her blive meddelt i Tillæg, forsaavidt Beskrivelsen af vedkommende Sogn allerede maatte være optagen i Forvejen. Udgiveren).

Hvilsted Sogn (fra 1440 til 1760),

(meddelt af L),

Annex til Astrup i Ning Herred (D. Atlas) indeholder Byerne Hvilsted og Onsted, Gaardene Roigaard, Rantzausgave og Kjærgaard.

Hvilsted By

nævnes allerede 1440, hvilket Aar Offue Nielszen i Aggestrup (i Voer Herred) foruden mere Gods skjødede et Boel i Hvilsted til den oftere omtalte Biskop Ulrik. 1445 fik Biskoppen mere Gods der, idet Thorsten Mogensen Urkok pantsatte ham en øde Gaard i Hvilsted og en Gaard i „Suorbeck" for 70 Mark lybsk. 1452 ejede en Michell

Madtzen i Snærild 3 Gaarde i Hvilsted, hvorpaa nævnte Aar udstedtes Breve, at det var ret Bondegods og gav Stød og Leding til „Bischop schibbels". 1495 toges Laughævd paa Niels Lerkes Gaard i Hvilsted og en øde Gaard sammesteds.

1542 findes et Ridemænds*) Brev at være udstedt mellem Rodgaard og Hvilsted. Noget senere maa der have været Strid mellem de Hvilsted og Onsted Mænd, thi 1546 stiftedes der Forlig mellem dem. Formodentlig har Striden drejet sig om deres Markskjel, og har i saa Fald Forliget ikke varet ret længe; thi allerede 1573 vides et Stadfæstelse-Brev at være udstedt af Sandemænd**) af Hads Herred og Skanderup Birk paa det Tog og Skjel,

---

*) Ridemænd vare Personer, som af Landsdommeren beskikkedes at paakjende Sandemænds Dom over Markskjelssager.

**) Sandemænd vare lovfaste Dannemænd, som af Fogeden udnævntes at kjende i Trætter om Markskjel etc., hvilken Forretning kaldes Sandemændstog.

de havde gjort mellem „Huilstedt“ og „Vndstedt“ Mark. 1586 folgte en vis Peder i Odder en Gaard i Huilstedt til Claus Glambecks Foged paa Kongens Vegne.

Rantzausgave

var forhen en lille fri Sædegaard, som hed „Kannegaard“, og paa den Tid „D. Atlas“ udkom, havde 15 Tdr. 6 Skpr. 3 Fdrk. og 2 Alb. Hovedgaardstaxt, 1 Td. 6 Skpr. 2 Alb. Skovskyld, over 173 Tdr. Bøndergods, Konge-Tiender 22 Tdr. 3 Skpr. og Kirketiende ligeledes. — Den daværende Forpagter holdt Stude og Hollænderi; men Bygningen var maadelig og lille.

„Kannegaard“ eller som den tidligere skreves „Canegaard“ omtales 1445, da Maren Peders i Svorbæk udgav et Skjødebrev paa sin Lod i Cane Mark. 1460 eller 1465 findes udstedt et Thingsvidne paa Hads Herredsthing, at Cane Mark var forbrudt Gods til Kongens

Bord. 1464 (ell. 69?) har „Canne" været ejet af Adelsfolk, der dog maa have været i saa smaa Kaar, at de ej have kunnet betale den pligtige Leding, hvilket sees af et Pergamentspapir, hvorved Biskop Jens Iversen Lange solgte de af denne Grund forbrudte Lodder i „Canne"; men „Canne"s egentlige Ejere vare nok en Peder Mikkelsen og hans Brødre, og det var dem, der havde forbrudt deres Gods, fordi de ej havde svaret Leding (vel i Anledning af Kongens Tog i Sverrig); thi det følgende Aar 1465 fik de nævnte Brødre Kongens Dom, at de for Guld og Penge maatte igjen indløse den Lod i „Cane", „som er schured i fald" (ɔ: fortabt paa Grund af, at Ledingen ej var betalt). En af de nævnte Brødre har formodentlig været den Las Mikkelsen i Cane, som 1467 erhvervede Kong Christians Dom paa den Ejendom, han og hans Arvinger havde i Cane Mark.

1475 findes et Brev udstedt, at Hr. Oluf Smed haver tilsagt, at Biskop Ulrik skulde tage „faldtzmaallet for den

schure paa Cane Marck." Imidlertid maa dette dog henhøre til en ældre Tid, eftersom Biskop Ulrik allerede døde 1449. Derimod nævnes 1497 en Mickell Lasze i Cane, der sikkert har været den 1467 omtalte Las Mikkelsens Søn og altsaa havde arvet Gaarden efter sin Fader, men formodentlig snart efter er død og har efterladt „Cane" til sin Søn Lasz Michelszen, der 1499 skriver til „Cane" og da kjøbte et Stykke Stuff Jord paa Cane Mark af Espen i Dramelstrup. Nu omtales Cane ikke før 1537, da de Cane Mænd fik tildømt Cane Gaard med al dets Tilliggelse undtagen et øde Bygge i Cane Mark, som er tildømt de Balle Mænd. Dette Fælledsskab mellem de Cane Mænd og de Balle Mænd gav snart Anledning til vidtløftige Stridigheder. (Processer vare jo den Gang den fornemste Tidsfordriv). Fra Aar 1540 findes saaledes foruden en af de Balle Mænd erhvervet bekræftende Landsthingsdom paa deres øde Bygge ikke mindre end 3 Thingsvidner, det første, at den Skov, som ligger paa Cane

Mark, har været brugt til Cane undtagen det Gjærdefang, som de Balle Mænd have fanget til at tilgjærde deres øde Bygge med. Det andet Vidne er forhvervet af Hans Mikkelsen og er af samme Indhold, og sees deraf, at den Mand i Balle, som havde det øde Bygge, hed Jep Bertelsen. Det 3die Vidne lyder, at de Cane Mænd har tilbudt de Balle Mænd det Græs paa deres øde Bygge i Cane Mark. 1548 tilbøde de to Ejere af Cane, Hans og Rasmus Mikkelsen at ville gjøre Rasmus Ibsen og Anders Ibsen i Balle (vistnok fornævnte Jep Bertelsens Sønner) Udlæg for det øde Bygge paa Cane Mark, efter at de allerede 1544 havde tilbudt dem at skifte deres Gods og Eiendom med hverandre, og blev Marken 1548 virkelig rebet og 2 Aar efter paa Hads Herredsthing tildømte Søren Peersen i Fillerup de Balle Mænd det meget omhandlede øde Bygge. Men Striden var langtfra dermed forbi. Allerede 1552 klager Hans Mikkelsen over, at der er gravet Diger og Grøfter i Cane Mark, og skete da en Hensæt-

telse fra Landsthinget, at Granskning skulde ske paa Cane Mark; men 1554 klager Hans Mikkelsen paany, denne Gang over Knud Krogbach i Morsholt, fordi han havde gjort Grøft og Dige i Cane Mark tvertimod Kongelig Majestæts Brev. Saa blev det følgende Aar Sandemænd udnævnte at gjøre Markskjel imellem Cane Mark og Balle Mark; men de 7 Sandemænd gjorde et Skjel og den 8de et andet, og blev derefter de 7 Sandemænds Skjel ved Landsthinget feldt. Derefter synes denne langvarige Strid at have hvilet i en halv Snes Aar for atter at blusse op paany. 1571 var Striden atter i fuld Gang, og tilbød Canes Eiere Mændene i Balle Reb og Maal over Cane Mark, hvorefter det følgende Aar blev taget et Synsvidne, at det øde Bygge i Cane Mark har ikke „ligget i felligh." 1573 tilbød Eskild eller Eske Rasmussen i Balle og hans Medarvinger at ville lade Herremænd granske i Striden, og holdt da ogsaa adskillige gode Mænd og Bønder en Granskning om Bygget. Formodentlig har de stridende

Parter ved denne Lejlighed givet hinanden knubbede Ord og nedsættende Beskyldninger, thi de Kane-Mænd lod paa Thinget de Balle-Mænd tilspørge, om de kunde beskylde dem for Noget uden Godt. 1574 toges Synsvidne over nogen Skovhugst paa de Balle Mænds Enemærker og lod samme Offue Rasmussen, der nok var en Søn af Rasmus Mikkelsen i Kane, Eskil Rasmussen i Balle tilspørge om han vilde holde den Kontrakt, som var gjort imellem ham, Ove og Hans Mikkelsen. Ligeledes tilbød Hans Mikkelsen at gjøre Skjel mellem lille Kane-Mark og store Kane-Mark og begjærede Ove Rasmussen og Hans Mikkelsen i Kane af Eskil Rasmussen i Balle, at han vilde unde dem den Eng m. M., som han havde i Kane-Mark. Begribeligvis har Eskil Rasmussen sagt nei hertil, men Følgen deraf blev, at Hans Mikkelsen satte sig i Besiddelse af Tvistens Æble, det øde Bygge, hvorfor Eskil Rasmussen og Thames Nielsen af Balle 1575 lode paa Hads Herredsthing æske af Hans Mikkelsen Kost, Tæring og Skadegjæld, fordi

han mod deres Villie og Minde har brugt Bygget. Ove Rasmussen i Kane bød sig i Rette med de Kane-Mænd, om han burde at stande Æfkning.

Endelig tog denne nu 40 Aar gammel Strid det fornævnte Aar en blodig Ende, idet den Kanne-Mand og hans Sønner dræbte to af de Balle-Mænd en Dag, da de tilligemed 24 Synsmænd vare mødte paa det omtvistede Stykke Jord. Rasmus Petersen Thestrup siger i sine Familieoptegnelser, at det var den forannævnte Rasmus Mikkelsen til Kane (der var Rasmus Petersens Oldefaer), der tilligemed sine Sønner dræbte de 2 Balle-Mænd, der vare hans egne Skødendebørn, og derfor maatte tilskjøde Kong Frederik d. 2. Kanegaard, for at beholde deres Fred, men det synes, at Rasmus Mikkelsen, der ikke nævnes efter 1548, alt længe havde været død, da Drabet skete, og at det har været Broderen Hans Mikkelsen og Sønnen Ove Rasmussen, der begik Drabet, det var ialtfald disse to, som endnu samme Aar, 1575, skjødede Kon-

gen hver sin halve Part i Kannegaard for at slippe for anden Straf. De Dræbte har formodentlig været Eskil Rasmussen, der var en Søn af den 1548 omtalte Rasmus Ibsen i Balle, og hans Broder.

Samme Rasmus Pedersen Thestrup beretter, at det saa dyrt kjøbte øde Bygge forblev under Kanne, men imod denne Angivelse taler rigtignok, at Knud Sørensen i Balle 1605 har tilskjødet Kronen sin Anpart i det øde Bygge paa Kanne Mark. Længe forblev Kannegaard selv ikke Krongods, thi 1609 tilhørte den en Mikkel Skriver, som formodentlig var Fader til den Peder Mikkelsen, der 1616 eiede Gaarden, og hvis Epitaphium ses i Hvilsted Kirke.

Den næste Ejer af Gaarden hed Jacob Jensøn. Han levede 1641 og har ligeledes sit Epitaphium i Hvilsted Kirke. Senere tilhørte Gaarden den bekjendte Rigshofmester Herr Jockum Gersdorff, efter hvis Død hans Svigersøn Admiral Jens Rodsteen arvede den. Disse to

Mænds Historie hører imidlertid andetsteds hen. Rodsteen efterlod Kannegaard tilligemed Rodsteenseje til Oberst Christian Frederik Rantzau, der var gift med hans Datter Ollegaard Rodsteen. Oberst Rantzaus og Frues Portræter findes paa Rodsteenseje. Rantzau, der ogsaa ejede Estvadgaard, var en Søn af Frantz Rantzau til Estvadgaard og Fru Hille Urne. Han var Halvbroder til de fra Krigene i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede bekjendte Generaler Johan og Jørgen Rantzau. Af Oberst Rantzaus Børn arvede Sønnen Frantz Kannegaard. Han var født 9de Septbr. 1695 paa Rodsteenseje, havde i sine unge Dage været Lieutenant i keiserlig Tjeneste og døde ugift den 18de Septbr. 1768 i Holstebro. Kannegaard, der efter de sidste Ejere fik Navnet Rantzausgave, tilfaldt derefter hans Søsterdatter, Frøken Ollegaard Rodsteen Sehested, en Datter af Oberstlieutenant Moltke Sehested tll Rodsteenseje og Fru Sophie Amalie Rantzau. Hun ejede Gaarden, da dansk Atlas udkom.

Som Supplement til Beskrivelsen over Hvilsted Sogn have vi modtaget Følgende:

Maa jeg gjøre Dem opmærksom paa en Fejl i „Hads Herred før og nu" i Beskrivelsen af Hvilsted Sogn, Side 155, hvor det hedder, „at Peder Mikkelsens Epitaphium sees i Hvilsted Kirke." Dette er ikke Tilfældet. Det omtalte Epitaphium, der hænger i Kirkens Kor ved den nordre Side Alteret, bærer endnu tydelig denne Indskrift: „Under denne Sten hviler sig Mikkel Pedersen og hans kjære Hustru Karen Lauritzdatter, som boede og døde i Kanne. Gud give dennem med alle tro Christne en ærefuld Opstandelse." Mikkel Pedersen og Hustrus Billeder ses endnu tydeligt paa Midtpladen af Epitaphiet. Dog er dette — Billederne undtagne — ikke af stor kunstnerisk Værd. Dette er derimod Tilfældet med Epitaphiet over Jakob Jensen og hans tvende Hustruer, hvorfor ogsaa Hvilsted Sogns Beboere i Aar sammenskjød en Sum af omtrent 200 Rd., der afholdt Bekostningen ved Istand-

sættelsen. Med Undtagelse af Midtpladen, hvorpaa der foruden meget andet Smukt fandtes Levninger af Billederne af Jakob Jensen og hans Hustruer, men vare for stærkt medtagne af Tidens Tand til at kunne istandsættes, er Epitaphiet af Hr. Maler Lüders i Aarhus istandsat som oprindelig. Nævnte Epitaphium, der er meget stort, skal være et af Landets smukkeste. Det har følgende Indskrift: „Her under hviler ærlig højagtbare og velfornemme Mand, Jakob Jensen Ridefoged over Skanderborg Lehn, som boede og døde i Kanne 1661 den 16de November, med sine kjære Hustruer Karen Nielsdatter og Gjertrud Nielsdatter, med salig Karen Nielsdatter 21 Aar, og avlede de tilsammen 5 Sønner og 2 Døtre, kom siden i Ægteskab med dydædle Mø Gjertrud Nielsdatter, og levede de tilsammen et meget kjærligt Ægteskab i 22 Aar .... Gud give dennem med alletro Kristne en glædelig Opstandelse paa Dommedag." Epitaphiet bærer Aarstallet 1641. Indskrifterne ere skrevne

med Datidens Sprogbrug og Ortografi. Jakob Jensens Epitaphium hænger i „Skibets" nordre Side.

Torild Sogn

danner den vestligste Del af Hads Herred. Hertil hører Byerne Torrild, Fensholt og Krogstrup samt Gaarden Johannesro. Ved Krogstrup Mark er Grændsen mellem Aarhus Amt og gamle Skanderborg Amt, og paa samme Sted støder Grændseskjellene mellem Hads, Hjelmslev og Voer Herreder sammen. Mod Syd adskilles det fra Hundslund Sogn ved et Vandløb, som kaldes Torild Aa, hvilken fortsætter sit Løb gjennem Fillerup til Odder. Mod Øst grændser det til Odder Sogn og mod Nord til Ning Herred.

Sognet hører under Hads Herreds Jurisdiktion, Aarhus Amtstuedistrikt og Hads Herreds Lægedistrikt, første

Valgkreds og Amtets 43de Lægd og danner i Forening med Annexet Vedslet en Kommune. Sognets Areal udgjør 3,256 Tdr. Land (hvoraf 269 Tdr. Land ere Fredskov) med 221½ Td. Hartkorn, og der gaaer i Gjennemsnit ca. 13½ Td. Land paa en Td. Hartkorn. Indvaanerantallet er 550.

I det 14de Aarhundrede skreves Byens Navn Thorril, og Sagnet fortæller, at den skal være opkaldt efter Thor som en Gang paa en Rejse skal have lejret sig paa Skraaningen fra det Sted, hvor Kirken nu ligger, og ned imod den Østen for Byen beliggende Mose, paa hvilken Flade der findes flere ypperlige Kilder, som vælde frem af Jorden og aldrig fryse til, end ikke i den haardeste Vinter. En af disse, en saakaldet hellig Kilde, der senere er bleven kaldet Blide Kilde, skal have været meget besøgt paa visse Tider af Aaret som Sundhedskilde. Om dens tidligere vidunderlige Virkninger fortælles adskillige Fabler.

Paa forskjellige Sider af Byen er funden interessante Levninger fra Oldtiden, saaledes ere Urner i stor Mængde opgravede rundt omkring paa Marken og navnlig ved Dræningsarbejder paa Præstegaardens Mark. I nogle fandtes der halvt opløste Knokler, og i en enkelt, som blev funden i et Morads tæt under Jordens Overflade, vare disse Benrester i saa god Tilstand, at der lod sig brække store Splinter ud af dem. Kjæmpehøje knejse hist og her, og i en af disse, beliggende paa Niels Jensens Mark af Hals Havegaard, er isjor Foraar ved Udgravning funden en Sølv-Fibula af Form som Hanken paa et Øl-krus og med et Dyrehoved paa, der er et overmaade mærkeligt og i sit Slags enestaaende Stykke, som antages at have siddet i Kandaren af et Hestebidsel. To sammesteds fundne Bronce-Fibula antages at have hørt til en Hjelm. Disse Gjenstande tilligemed en Hvæssesten og nogle Lerkar, hvoraf fandtes 3 Stykker med 5 Kvarters brolagte Mellemrum imellem hver, ere indsendte til det oldnordiske

Musæum i Kjøbenhavn. Foruden de nævnte Gjenstande fandtes sammesteds nogle Menneskeben og Tænder af en Hest. I en mindre Kjæmpehøj, som samtidig blev udgravet, fandtes et stensat Gravkammer med et Lergulv saa fast, at man ikke kunde grave i det.

Ligeledes er der ifjor bleven opgravet Stælerne af et Par Uroxehorn ca. en Alen lange og saa omfangsrige ved Roden, at en Mand ikke kunde spænde om et af dem med begge Hænder.

Hvad Torrild Sogns Historie angaar, da vides allerede 1315 en Niels Knudsen at have givet en Gaard i Torrild til Ring Kloster. 1330 har en Lauridtz Thygezenn udstedt Skjødebrev paa en Gaard og et Boel i Torrild. 1352 har Lauritz Pederzen og Anders Pederzen udstedt Gavebrev paa noget Gods i Torrild, formodentlig til Ring Kloster. 1362 har en Abbed, Wilhielm, ejet en Gaard i Torrild og samme Aar fik Johannes Socer Gods i Torrild ved Mageskifte mod hans Ejendom paa Vester-

Skipping Mark. Aar 1400 udstedtes Skjøde paa en Gaard i Torrild og 1411 et do. paa et øde Byggested sammesteds med mere Gods i Hads Herred, udstedt af Knud Slet. 1485 omtales Torrild Skov, paa hvilken det følgende Aar blev taget Lavhævd, og som ifølge et Thingsvidne fra Hads Herreds Thing blev rebet 1488. Inguardt Brantsen skjøddede 1497 en Ager til Torrild Kirke, som kaldes Langeager og et Skovskifte i Bredebusch Balle. 1505 (eller 1509) har Rane Brandzen i Torrild skjødet Niels Pederßen hans Rettighed i den Gaard, Ratz Brandzen iboer. 1515 findes et Skiftebrev, at Hr. Niels Erichzen (Rosenkrantz), Ridder til Bjørnholm, havde været over et Forligelsesmaal med Niels Claußen (Skade), Biskop i Aarhus, om en Gaard i Torrild i Hads Herred med andet mere. 1533, altsaa lige før Reformationen, omtales endnu Ring Kloster Boel i Torrild, hvilket havde 2 Agre paa Grytzheffdeell. 1543 har Søren Munck i Drammelstrup skjødet Gods til Niels Pierßen i Thorild. 1553 har Ras-

mus Knudsen i Torrild pantsat Frandtz Jenßen samme-steds 1½ Broderlod i en Gaard, som kaldes Suenßens Gaardt og 1½ Broderlod i et øde Bygge, liggende ved Krostrup, og 1½ Broderlod i et øde Bygge, kaldet Stub-strup. 1556 har Morten Nielßen og Thames Nielßen i Thorild skjødet samme Frandtz Jenßen deres Arvegods i den Gaard i Thorild, kaldet Suenßens Gaard, og endnu har denne Frandtz i 1556 faaet Skjøde paa mere Gods i Thorild af Søren Nielzen og Peder Nielzen. 1557 haver Morten, Thomis, Sørren og Peder Nielzøn samt Marrene Niels daater og hendes rette Værge solgt og skjødet en Gaard i Torrild til Kronen. 1568 findes taget Lavhævd paa Bøllemoße paa Torrild Mark, ligeledes paa nogle Skovskifter i Torrild Skov, samt et Lavhævd paa Torrild Mark.

Fensholt skrives Ferensholt 1466, da der blev tagen Lavhævd paa Ferensholt Skov, og 1490 Fernsholt i nogle Skjødebreve.

Torrild Kirke, som ejes af Beboerne, er liden, og har et lidet Taarn. Efter en gammel Beretning har den fordum faaet en Tilbygning af et Kapel, som havde staaet ved Rindelevgaard i Fruering Sogn, hvilket er kjendeligt baade udenfor og indvendigt; thi den gamle Bygning er med murede Hvælvinger. Paa Altertavlen, som er med ringe gammeldags Maling, staa 1610, paa Prædikestolen 1616, paa Kalk og Disk 1702.

Sognepræsterne efter Reformationen ere:

1. Jens Michelsen.
2. Thomas Vind.
3. Christen Thomassen Vind.
4. Niels Rasmussen Oldrup, † 1621, 54 Aar gl.
5. Melchior Jensen, † 1671, altsaa Præst i 46 Aar (byggede Præstegaardens Lade, som stod til 1829), var givt med Formandens Enke, Kirstine Rasmusdatter, † 1649, 85 Aar gl. Alle tre begravede under en Ligsten i Torrild Kirkes Altergulv.

6. Ole Halboe, ordineret 1668, † 1718, 76 Aar gl., var Præst i 46 Aar, givt med Karen Gregersdatter og havde 14 Børn ifølge den ældste Kirkebogs Udvisende, som er begyndt at føres af ham 1683.
7. Magister Jacob Steenstrup, ordineret 1714 og kaldet af Etatsraad Bendix Lassen og Etatsraad Chr. Rathlou. Han var født i Dsløv Præstegaard, hvor Faderen var Præsten Niels Steenstrup, † 18de August 1760, 77 Aar gl. Hans Hustru uden Tvivl Ane Kathrine Brorsen † 1733. Han havde 6 Døttre.
8. Johannes Hildebrandt, født 1726 i Mors i Thy, hvor Faderen var Præst; givt 1, med Magdalene Sibylle Steenstrup, † 1791, 2, med sin Hustrus Søsterdatter, A. L. Spandet, † 14de Maj 1793. Han var ligesom sin Formand Provst i Hads Herred, resignerede 1798, † i Januar 1799 inden Naadensaaret Udløb og forinden han var flyttet ind i det af ham opførte Sted, Johannesro, paa Torrild Mark, hvilket hans eneste

Søn, Jacob Hildebrandt, Forvalter paa Rathlousdal, siden beboede. Hildebrandt var meget elsket af sin Menighed. Som et varigt Minde om ham er Fensholt By bleven Selvejendom og Sognemændene Ejere af deres Kirke. Som en velhavende Mand saa han sig i Stand til at kjøbe disse Ejendomme og overdrog dem til Beboerne under særdeles billige Vilkaar. Han oprettede selv et Fællesskjøde til dem paa Kirken og indrettede det saaledes, at den enkelte Mand ikke kunde sælge sin Part fra Gaarden, men enhver ny tiltrædende Fæster eller i andre Tilfælde Ejeren er pligtig at indbetale til den fratrædende Fæster eller dennes Bo, den Kapital, der er fastsat som Gaardens tilhørende Andel af Kirken. Denne Sikkerhed blev i mange Aar benyttet ved Laan af mindre Summer mellem Mand og Mand.

9. Rasmus Christian Zimmermann, født i Bering Præstegaard, først Præst paa Læsø og kaldet hertil 1798, †

Maj 1813, 68 Aar gl., givt med Jomfru Vauting, der først døde omtrent i Aaret 1844. Han efterlod sig ikke Børn. Under ham blev Torrild By udskiftet. Han lod Marken indhegne og opbyggede det ny Stuehus, hvortil Kaldets betydelige Egeskov i Hjulbæk medgik.

10. Peder Berthelsen, en Bondesøn fra Falster, først Præst i Vang i Thy, siden i Klim i Hanherred, hvor han tillige var Provst, blev kaldet hertil 1814, døde den 22de Dcbr. 1822 meget pludseligt, 62 Aar gl. Hans Hustru var Henriette Brøndlund af Albæk Præstegaard. Med hende havde han to Børn, en Datter, Enke efter Amtsforvalter Waarsøe i Vejle, og en Søn, Kopist i Rentekamret, Kammerassessor i Kjøbenhavn.

11. Niels Sadolin, født i Rold Præstegaard d. 19de Oktober 1778, hvor Faderen var Præsten Ole Sadolin, død som Præst i Wive. Den 25de Marts 1805 Præst i Nørbæk, Sønderbæk og Læsten, givt den 9de Januar 1811

med Maren Magdalene Kirstine Jørgensen, med hvem han havde 4 Døtre og 1 Søn, alle fødte i Nørbæk Præstegaard. Han blev den 26de Maj 1826 kaldet hertil og i Aaret 1833 kaldet til Højetaastrup i Sjælland, hvilken Forflyttelse han fraſagde ſig og vendte — efter at han havde holdt Afſkedsprædiken her og var rejſt til Sjælland — atter her tilbage.

12. Peder Daniel Kruſe (død den 31te Maj 1875.)

Sagn fra Torrild.

Der lever endnu i Folkemunde Fortællinger om Bjergfolk og Trolde, ſom i gamle Dage mentes at have huſeret i en meget ſtor og ſtejl Bakke, ſom ligger paa den ſøndre Side af Moſen imellem Torrild og Fensholt.

Der fortælles ſaaledes, at man undertiden kunde finde henlagt paa Bakkens branke Side itubrukne Bageredſkaber,

saasom Rage, Videk eller Skjødsel. De omboende Folk, som færdedes der, toge Redskaberne, udbedrede dem og lagde dem atter tilbage paa deres Plads.

Næste Dag vare Redskaberne forsvundne, og i Stedet for fandt man en Sigtekage eller deslige, som blev anset for at være Betaling for den udførte Reparation.

Folk, som passerede der forbi ved Aftentide, hørte undertiden den lifligste Dansemusik blandet med en Summen af Stemmer, der lød ud fra Højens Indre, som om det hidrørte fra et lystigt Gilde. Ved en saadan Lejlighed, fortælles der, skete det, at en Del af Bakkens Side løsnede sig, rullede over et stort Stykke af Skolelodden og langt ud i Mosen.

Siden den Tid hørte man aldrig mere noget til Bjergfolkene i „Grøftbank".

Hundslund Sogn

udgjør den sydvestlige Del af Hads Herred og grændser mod Vest til Voer Herred i forhenværende Skanderborg Amt, mod Nord til Torrild Pastorat, mod Øst til Sædegaarden Lundhoffs og Hovedgaarden Aakjærs Marker og mod Syd til Horsens Fjord. Dets Længde fra Syd til Nord er 16,000 Alen, Bredden forskjellig. I Sognet findes Byerne: Hundslund, Torup, Tendrup (2 Gaarde), Trustrup, Oldrup, Sødrup, Kjærgaarde, Hadrup, Skablund, Sondrup og Svinballe samt Oudrupgaard, 17 Tdr. Hartkorn, der før har været en By, Gaarden Vester-Skovgaard og Glibing Vandmølle.

Sognet er inddelt i 2 Fogderier under 1ste Valgkreds, Aarhus Amts 41. og 42. Lægd. Arealet udgjør 5,330 Tdr. Land, hvoraf 53 Tdr. Land ere Fredskov, med c. 372½ Tdr. Hartkorn. Der gaar i Gjennemsnit c. 14⅙ Tdr. Land paa Td. Hartkorn. Indvaanerantallet er c. 1500. Landevejen fra Aarhus til Horsens gjennemskje-

rer Sognet fra Øst til Vest. Den sydlige Del er særdeles bakket.

Første Gang Hundslund Sogn eller Dele deraf nævnes er i Aaret 1320, da der omtales noget Aarhus Kapitel tilhørende Gods i Hads Herred og deriblandt ogsaa Gods i Tonnrtorp (det nuværende Tendrup). Alt dette Gods var i sin Tid bleven skiænket til Ringkloster af Hr. Niels Brok. Denne Niels Brok var en af de mægtigste og anseteste Mænd i Landet. Egentlig boede han i Hylke i Voer Herred ved Skanderborg; men desforuden har han ejet Gods rundt omkring. Blandt andet havde han en Gaard i Roskilde, i hvilken den bekjendte Kongemorder Rane Johnsen 1294 blev fangen. Allerede den Gang maa altsaa Niels Brok have været gode Venner med Kong Erik Glippings Mordere, og det varede da heller ikke længe, før han ganske slog sig til dem.

I Aaret 1309 skulde Kong Erik Menved gjøre et Tog mod de Svenske. Man kjendte den Gang ikke til

staaende Hær; men naar Landet var i Krig, bleve alle frie Mænd udbudne at følge Kongen med deres Svende og gjøre Tjeneste, saa længe Krig varede. Fra denne Ledingspligt vare kun de Ufri fritagne, og ofte mistede Adelsmænd deres egen og deres Ejendoms Frihed, fordi de vare saa fattige, at de ikke kunde opfylde denne Forpligtelse; thi den fri Mand tjente i Krigen uden Løn paa sin egen Bekostning. Da disse Herrer imidlertid ofte, navnlig i ældre Tid, vare meget egenmægtige og ikke altid at lide paa, hvervede Kongen desuden for sin egen Regning et Antal fremmede Lejesvende; men Hærens Kjærne dannedes dog af Landets egne Børn. I Aaret 1309 blev altsaa Adelen som sædvanlig udskreven at følge Kongen til Sverrig. Den mødte vel ogsaa, men ikke med god Villie, thi en stor Del af dem vare mere eller mindre beslægtede med de oprørske Kongemordere, og Toget blev jo foranlediget ved, at disse fandt Tilhold i Sverrig.

Det varede ogsaa kun kort, saa brød Misfornøjelsen

ud i lys Lue. Størstedelen af Adelen og fremmest Hr. Niels Brok brød ikke alene selv Ledingen og droge paa egen Haand hjem, men de bestak endog Kongens tydske Lejesvende, saa han over Hals og Hoved maatte vende hjem for ikke at staa alene midt i Fjendens Land. Da de ulydige Adelsmænd kom hjem, hidsede de Almuen rundt omkring i Landet til Oprør, og det følgende Aar rejste da ogsaa Jyderne sig under Anførsel af Niels Brok og Johan Pape.

Det lykkedes dog Kong Erik at betvinge Oprørerne, hvis Ledere paa Viborg Landsthing bleve dømte til at have Liv, Ære og Gods forbrudt; de fleste af dem, og heriblandt Hr. Niels Brok, havde imidlertid i Tide reddet sig over til Sverrig, hvor de fandt en gunstig Modtagelse ikke alene hos Svenskerne, men ogsaa hos Kong Eriks egen Broder, Hertug Christoffer, der gjorde fælles Sag med sin Faders Mordere og optog flere af dem, saaledes ogsaa Niels Brok i sit Raad.

Niels Broks Gods blev derimod konfiskeret af Kronen, men denne Lod traf nok ikke hans Gods i Hads Herred, da han som anført havde skjødet det til Ring Kloster. Derimod ejede Kronen 1357, 1367 og 1400 Gods i Vldrup (ɔ: Oldrup). Af det Gods, som Jluard Andersen 1384 tilskjødede Thomes Wedstenii, laa i Hundslund Sogn, 10 Gaarde i Vldrup, og et Mølleſted samt 1 Gaard i Sondrup. Disse 10 Gaarde har vistnok udgjort hele Oldrup By og blev hele denne By tilligemed et øde Mølleſted i Byen og en lille Mølle vesten derfor pantsat af Thomes Wedstenii og det følgende Aar solgte han alt sit Gods i Hundslund Sogn, altsaa ogsaa Oldrup. J Knud Slets Skjøde af 1411 nævnes 2 Gaarde i Sondrup og 1 i Hundslund. Senere ejede Jep Andersen i Serridxløuff i Gaard i Oldrup samt 1 Gaard og 1 Mølle i Thrudstrup, som han 1426 tilligemed mere Gods solgte til Biskop Ulrik i Aarhus. J Aaret 1430 blev udstedt et Brev, at „presteren" i Hads Herred hørte Regnskab i Hundxlund Kirke og i

Kyßingh Kirke, indtil Hr. Markur Scherno fik det. Markor Stjernow til Mejlgaard synes altsaa ved Aar 1430 at være bleven forlenet med Hads Herred. Noget efter synes der at have været Proces angaaende Kjersgaard og Svineballe samt Aakjær, hvilket nærmere vil blive omtalt under Aakjær. Biskop Ulrik forøgede 1436 sine Ejendomme i Hundslund Sogn, idet han af Peder Holck til Møgelkjær foruden mere Gods kjøbte 10 Gaarde i Oldrup, og 1462 fik hans Eftermand, Biskop Jens Iversen Lange, af Væbneren Erik Jepsen Pantebrev og det følgende Aar Skjøde paa en Gaard i Torup (Thoerup).

Under Randlev Sogn er omtalt, hvorledes der i Aarene 1465 til 1479 førtes Proces med bemeldte Biskop Jens og Niels Timmesens Enke paa Stensballegaard, der drejede sig om adskilligt Gods i Hads Herred, hvoriblandt ogsaa Gods i Hundslund Sogn og i Oldrup. Denne Sag har nok endnu ikke været bilagt i 1482, thi dette Aar tog Hr. Niels Gundesen (Lange), Høvedsmand paa Aakjær, et

Thingsvidne af 24 Mænd, der vidnede, at de aldrig havde hørt gjøre Last eller Kjære paa 1 Gaard i Wldrup, 1 i Sondrup, 1 i Hundtzlund, 1 i Randløff og 1 øde Byggested derhos samt 2 Gaarde i Halling m. M.

Samme Aar, 1482, toges Lavhævd paa Wldrup Mølle og Wldrup Aa. 1489 ejede en af Ogedrups (eller Oudrups) Beboere, Niels Jenßønd, en Bondegaard i Ambstrup, som han solgte til Kronen. Aarhus Bispestol forøgede derhos stadig sine Ejendomme i denne Egn; saaledes kjøbte Biskop Niels Clausen (Skade) 1490 en Gaard i Thrudstrup af Mads Sørensen i Horsens, hvilken Gaard havde tilhørt Mads's Fader, og 1492 kjøbte samme Biskop Gods i Wldrup af Fru Inger Gyldenstjern paa Stensballegaard. (Man maa altsaa antage, at al Trætte mellem hende og Bispestolen da var bilagt).

1510 havde Niels Knudsen bygget sig en ny Gaard i Thrudstrup; men samme Gaard er nok ikke falden i hans Byssællers Smag, siden han paa Thinge maatte skaffe

8 Mænds Vidnesbyrd, at de havde ingen Skade eller Brast af den Gaard, Niels havde ladet sætte i deres By. 1516 solgte Jens Thyreßen sin Gaard i Sondrup, og 1525 gjorde den Aarhus Biskop Ove Bilde og Prioren i Horsens Mageskifte om en Gaard i Hundslund. 10 Aar efter skete den store Religionsforandring, og denne har sikkert været af stor Betydning ogsaa i materiel Henseende for Hads Herred, idet jo Aarhus Bispestol der efterhaanden havde samlet betydelige Ejendomme, hvilke saa godt som alle efter Reformationen bleve Krongods og forbleve under Kronen i ca. 130 Aar, indtil en stor Del af det blev givet Rigshofmesteren Jochum Gersdorff. Efter Reformationen er derfor ikke meget at berette om de enkelte Sogne. 1537 udstedtes Thingsvidne paa et Stykke Eng, liggende vesten for Jes Laßens Gaard i Torp (o: Torup). 1548 blev det forbudt Voer Herreds Beboere at komme i den Skov, „der kom fra Thernndrup og Ogdrup." 1556 toges Thingsvidne paa et Skjøde

paa en Bondegaard i Sondrup, og 1575 udstedtes Skjøde paa „Staffensgaard" sammesteds. Rasmus Jørgensen solgte 1575 en Gaard i Thrudstrup.

Byerne i Sognet ere:

Hundslund.

(Efterfølgende Meddelelser om Hundslund Sogn skyldes Otto Rasmussen, Dudrup Mark).

Hundslund med Kirke, der ligger midt i Sognet, omgivet, som „D. Atlas" bemærker, af sine 12 Torpe eller Smaabyer, havde ved Udskiftningen 6 Gaarde og ejedes af Kammerherre Beenfeld til Serritzlevgaard (der i Forening med den bekjendte Lyttichau modsatte sig Landbosagen), men blev solgt 1796 for 600 Rd. pr. Gaard.

Præstegaarden ligger i Byen og har et Tilliggende af ca. 70 Tdr. Land g. M. Denne Gaard afbrændte aldeles i Hr. Søren Fabers Tid (han var den fjerde

Præst i Rækken efter Reformationen), og dens Gjenopbyggelse blev først fuldført mange Aar efter, nemlig i Provst Wogelius's sidste Leveaar 1775. Laden skal være bygget af Tømmer, som var tilhugget og færdig til en Studestald ved Aakjær Slot, hvorfra det solgtes ved Auktion, da Slottet ophørte at være Kongens. I Hundslund er Skole, der regnes for Sognets Hovedskole. Til Byen hørte gode Jorder, men lidt Eng og hverken Skov eller Mose.

Hundslund Kirke er en af de anseligste Landsbykirker i Landet opført af Kampestenskvader og har et Taarn af $39^1/_2$ Alens Højde, der tjener som Sømærke. Ifølge Both blev Kirken af Biskop Tyge i det 13de Aarhundrede henlagt til Kantordømmet i Aarhus, fordi Kirkeejerne havde dræbt Præsten Ugot og derved forbrudt deres jus patronatus. Dette stadfæstedes 1284 af Erkebispen.

Bag paa Altertavlen læses, at den Aar 1613 efter

M. Christen Stub, Kannik og Sognepræst i Aarhus, hans Bevilling, er blevet malet. Den er indsat den 16de Novbr. samme Aar. Dens 2 Malerier forestille Christi Korsfæstelse og Himmelfart, og den skriver sig fra de samme Mestre som Altertavlen i Torrild Kirke, der er fra Aaret 1610.

Forhen fandtes under Alterbordet og paa Alterets Fløjdøre Frelseren og Apostlene afbildede, men disse bleve i Efteraaret 1853 overmalede. Paa Kalk og Disk staar, at Bodil Hansdatter i Horsens 1675 gav den til Torrild Kirke, men ved hvilken Lejlighed, den er kommen til Hundslund vides ikke. Ligeoverfor Prædikestolen hang tidligere et Epitaphium af smukt Billedskjærerarbejde; men dette blev for faa Aar siden formedelst Brøstfældighed nedtaget og skal efter en derpaa angiven Fortegnelse være bekostet: Gud til Ære og Kirken til Prydelse, af Morten Mikkelsen, Hadrup 1613 (fra Hadrup). Paa Klokken i Hundslund Kirketaarn findes følgende Inscription:

Soli deo gloria. Me Fecit. M. C. Froschel, Hof Glockengiser, Koppenhagen, Anno 1762.

At Hundslund i forrige Tider skulde have ligget længere mod Nord i den saakaldte Elkjærmark kunde næsten synes stadfæstet derved, at der paa Gaardmand Stephan Jensens Mark ved at planere en Eng fandtes Brolægning paa flere Steder.

Torup. (Torp; maaske Hundslund Torp ell. Terp.)

Denne By, der ved Udskiftningen havde Mark tilfælles med Hundslund, hørte ligesom denne under Serritslevgaard og havde 4 Helgaarde. Byens Marker ere tildels Sandjorder; Tørvejord og Eng er ubetydelig, og Skov mangler aldeles.

I forrige Aarhundrede ejedes Torup af en Familie, der havde Tilnavnet Sommer.

Paa Byens Mark er opført en Vindmølle.

Tendrup

bestod for en halv Snes Aar siden af 2 Gaarde, hver mellem 8 og 9 Td. Htk., men den ene er nu udstykket. Den tilhørte i Aaret 1634 Caspar Bornemann, der overdrog Beboerne Ejendomsret, imod at der af hver Gaard aarlig blev svaret til Horsens Friskole 21 Sletdalere i Landgilde, hvilket nu er afløst med en Kapital. Til Tendrup er meget gode Jorder, betydelig Eng og fornøden Skov, hvilken dog er formindsket ved Oprydning.

En Mand fra Tendrup har i Aaret 1700 bekostet Prædikestolen, som findes i Hundslund Kirke.

Trustrup.

Byen hørte ligesom Hundslund og Torup i Slutningen af forrige Aarhundrede under Serritslevgaard; den havde oprindelig 10 Gaarde og er nu næsten helt udflyttet. Jorderne ere for største Delen gode; noget er Sandjord.

En ved Udskiftningen udflyttet Gaard kaldes Kronholm.

Ved det Vandløb, som over Trustrup Mark gaar ned mod Glibing Mølle, laa i forrige Tider en Vandmølle, og Stedet, hvor den fandtes, benævnes endnu „Gamle Mølledam". En lille Vindmølle er opført paa Byens Mark. Natten til den 1ste December 1857 afbrændte 2 Gaarde og 3 Huse i Trustrup.

Skablund

bestaar af 2 Gaarde, 1 Boelssted og en Skovfogedbolig samt 3 Huse. Af Byen er en Gaard lagt under Glibing Mølle. Skablund, der tilhørte Stamhuset Stensballegaard er nu solgt til Beboerne. Jorderne ere dels Muld, dels Sandjord. Skoven tilhører Stensballegaard. Tørv og Eng mangle her ligesom paa flere Steder i Sognet. Marken grændser til Horsens Fjord.

Paaskedag 1871 afbrændte en af Byens Gaarde.

Her har været en Herregaard, Skabelundgaard, der i det 16de Aarhundrede tilhørte Niels Madsen Skade.

Glibing Vandmølle hører under Skablund By med sit oprindelige Tilliggende foruden med den ovenfor nævnte Gaards Mark. Den er desforuden forøget med to Gaardes Jorder af Brigsted By i Voer Herred, saa at den nu er en større Landejendom. Vaaningshuset og Møllen ligger i Hads Herred, hvorimod Avlsgaarden er bygget i Voer Herred (Both kalder den fejlagtig Glibet eller Gliborg Mølle).

Paa Marken har for en Del Aar siden staaet en af de saakaldte Jynovne.

Sondrup

har hørt under Serritslevgaards Fæstegaards og havde ved Udskiftningen 8 Gaarde. Her er Mangel paa Skov, men megen Eng og Tørvejord. Ved den saakaldte Sondrup Mose, som grændser til Stranden og midt for Den

Ulrø bor en Færgemand, der er ansat af Øvrigheden og besørger Overfarten til Øen. Han gjør tillige Tjeneste som Lods for de Skibe, der anløbe Amstrup Pakhus (i Falling Sogn). En Udflyttergaard hedder Drekjær. Skolen ligger vest for Byen.

Byens Mark er for største Delen Sandjord, bestaaende af en stor Bakkekjæde, hvoriblandt det højeste Punkt er den saakaldte Sondrup Bavn eller Bavnbakke, hvorpaa findes et trigonometrisk Mærke og som i Højde næppe giver Himmelbjerget meget efter. Midt paa den østre Side af denne Bakke er et Kildevæld, der i ældre Tider blev besøgt St. Hans Aften for sin helbredende Kraft, hvilken efter Folketroen tabte sig, da en Mand vadskede sin skabede Hest i Vandet.

Et andet mærkeligt Kildevæld findes et Stykke vest for Byen.

Efter den Retning, i hvilken Sondrup er bygget,

hedder en Gaard Nørregaard og en anden Søndergaard. En Bæk løber gjennem Byen mod Syd til Horsens Fjord.

Svinballe.

I forrige Aarhundrede vare Beboerne Fæstere under Aakjær indtil Byen folgtes derfra af daværende Ejer, Grev van dei Nath. Dengang fandtes 6 Gaarde, hvoraf imidlertid nu den ene dels er udstykket, dels lagt under en anden Gaard. Byen har mange Huse og Parceller; dens Jorder ere for største Delen af god Beskaffenhed og her forefindes lidt Skov og noget Tørvejord, men kun ubetydelig Eng.

Den nedlagte Gaard kaldtes Overgaard, ligesom endnu en anden benævnes Nedergaard.

Paa Marken forefandtes forhen en Stensætning, der antoges for at være en Kæmpegrav fra Oldtiden; der har ogsaa været en Kæmpehøj og et Par Jynovne.

Fra en Mose, kaldet Røddam, kommer den Bæk, der løber gjennem Sondrup.

Kjærsgaard

er en lille By paa 4 Gaarde og nogle Huse. Forhen havde den 3 Gaarde og hørte ligesom Svinballe under Aakjær. Den ene Gaard kaldes Mosegaard. Jorderne ere af god Beskaffenhed. Her findes en Del Skov, men Eng og Tørv er utilstrækkelig.

At der ved Kjærsgaard, som der fortælles, i forrige Tider skal have staaet en Herreborg, kan tænkes at være sandsynligt saavel af Byens Navn som og derved, at der paa Gaardmand Morten Nielsens Mark ind mod Aakjær Skov findes en stor Jordhøj, hvorom der har været ledet Vand. En anden lignende Høj er for nogle Aar siden sløjfet, og ved at tage Stedet i Øjesyn synes man overbevist om, at der maa have været et større Anlæg.

Oldrup.

Den største By i Hundslund Sogn har 18 Gaarde og mange Huse saa vel i Byen som udflyttede.

Enhver Gaard har haft et Hus med Jordlod, og Marken er for Størstedelen meget god. Her findes noget Skov og Eng, men ingen Tørvejord.

Beboerne ere dels Arvefæstere, dels Fæstere til Stamhuset Rathlousdal og svare dertil istedetfor Hoveripligt en aarlig Afgift (benævnes Trællepenge), og for saa vidt de ere Fæstere tillige Landgilde. 3 Gaarde vest for Byen benævnes Sødrup; imellem disse og denne ligger Oldrup Skole, hvortil hører en ualmindelig god Skolelod. Af Udflyttergaarde benævnes en Rusland, en anden Tydskland. (Den hos „Both" nævnte Vester Skovgaard er en Gaard paa Oldrup Mark, hvilken beboes af Gaardfæster Rasmus Jacobsen).

Paa Sødrup Mark har staaet en Kirke, hvis Grundvold endnu sees. Den blev nedbrudt efter Reformationen

og Sognet, der var Annex til Hundslund, henlagt dertil, hvorfor der i Oldrup findes en Annexgaard, der svarer Konge- og Kirketiende til Præsteembedet. Dette Sogn bestod af Byerne Oldrup og Hadrup og maaske Oudrup. (Ikke som hos „Both" maaske Svinballe). I Sommeren 1867 afbrændte en Gaard og 5 Huse i Oldrup. Ved Byen er nu opført en Vindmølle.

Sødrup betragtes under et med Oldrup.

Hadrup.

Byen tilhørte den ved Tendrup nævnte Caspar Bornemann, og dens Beboere bleve af ham overdragne Ejendomsret paa den Betingelse, at der af hver Gaard aarlig forrettedes en Ægtrejse, samt at der af hele Byen forrentedes en Kapital af 3000 Rd. d. Kourant til Stamhuset Rathlousdal, hvilken Forhæftelse endnu paahviler under Navn af Hosbondhold.

Hadrup har 9 Gaarde, nogle Huse og en forholds-

vis stor Del Lejehuse. Marken er af meget god Bonitet, og Skov og Tørvejord haves i Overflødighed samt noget Eng. Den hører til de bedste Byer i Hads Herred.

Mod Syd er i Aaret 1835 opført en Vindmølle, der afbrændte i Aarene 1840 og 1852 og blev opbygget igjen paa samme Plads i 1853.

I forrige Tider har 3 af de nuværende Gaarde været forenede under en Gaard, der beboedes af den føromtalte Morten Mikkelsen, der bekostede et Epitaphium opsat i Hundslund Kirke. Sagnet vil vide, at han selv har forfærdiget det, og at han lod det bære af Kvinder stykkevis til Kirken, hvor han samlede og ophængte det. Paa dette Konststykke, hvis Brudstykker endnu findes paa Kirkeloftet, var afbildet i fritstaaende Arbejde Frelseren og de 4 Evangelister, hver med sit Symbol tilligemed Apostlene Petrus og Paulus.

Oudrupgaard var forhen en lille By paa 3 Gaarde og en Vandmølle, kaldet Tue Mølle. Den blev i Aaret

1772 samlet og opbygt af Andreas Woetman, daværende Forvalter paa Aakjær, og solgtes 1775 til den Familie, der endnu ejer den. Til Gaarden, der er den største Ejendom i Sognet og har $17^1/_8$ Td. Hrtk., hører et Areal af 220 Tdr. Land Ager og Eng og 20 Tdr. Land Fredskov.

Oudrupgaard ejer Havre-Kongetiende af hele Hundslund Sogn, hvilken ydes efter nyere Kommissionsbestemmelser. Rug og Byg derimod svares med $1^1/_2$ Skp. pr. Td. Hrtk. efter hvert Aars Kapitelstaxt til Aarhus lærde Skole samt til Statskassen aarlig $18^5/_8$ Sk. pr. Td. Hrtk. De fleste Beboere i Sognet eje selv deres Kirketiende.

For Oversigtens Skyld anføres Hartkornet for de forskjellige Byer i Hundslund Sogn under et saaledes:

Hundslund	35	Tdr.	7	Skpr.	2	Fdk.	$^1/_4$	Alb.
Torup	15	—	3	—	2	—	$^1/_2$	—
Tendrup	18	—	„	—	„	—	$^3/_4$	—
Trustrup	46	—	2	—	1	—	$^3/_4$	—

Skabelund	19	Tdr.	7	Skpr.	3	Fdk.	„	Alb.
Sondrup	39	—	7	—	1	—	1 1/2	—
Svinballe	27	—	4	—	2	—	2 3/4	—
Kjærsgaard	16	—	1	—	„	—	1 1/4	—
Oldrup	91	—	1	—	3	—	1 1/4	—
Hadrup	44	—	3	—	1	—	3/4	—
Dudrupgaard	17	—	1	—	„	—	1/2	—

Sognepræsterne efter Reformationen ere:

1) Hr. Bernt.
2) — Rasmus Johansen.
3) — Frederik Andersen.
4) — Søren Pedersen Faber.
5) — Christian Schjønning blev forflyttet til Odder-Tvenstrup Sognekald.
6) Hr. Oluf Christensen Tim.
7) — Peder Mouritzen.

Hads Herred før og nu.

8) Hr. Mogens Vogelius var Provst over Hads Herred og døde 1775 i en Alder af 69 Aar.

9) Hr. Michael-Vogelius, ældste Søn af foranførte. Efter at han siden 1788, da han blev ramt af Apoplexi, havde ladet Embedet bestyre først af en Student og siden af en Kapellan, resignerede han i Aaret 1800 og blev efter given Tilladelse boende her i Værelser, som han paa egen Bekostning lod opføre og indrette i Præstegaarden, hvor han døde 1817 i sin Alders 77 Aar.

10) Hr. Peder Winther havde i nogle Aar været Hører i Kolding Latinskole og tillige, da han var en god Musikus, spillet Orgelet i Byens Sognekirke. Han blev fra Frøslev og Mollerup paa Morsø forflyttet hertil i Aaret 1800, var gift først med Gid. Mar. Sejdelin, Justitsraad S.'s Datter fra Kolding, og blev efter hendes Død i Aaret 1804, gift i Aaret 1807 med Margrethe Rasmussen fra Aalstrup, en Datter af Sogne-

foged Rasmus Jensen og Søster til Birkedommer Rasmussen i Aarhus.

Han maatte i hele sin Embedstid betale Pension til sin entledigede Formand, døde her i Aaret 1816, efterladende sig Enke i trange Kaar med Børn af begge Ægteskaber. Hun blev senere gift med en Drejer Lisberg i Aarhus, hvor hun for en Del Aar siden er død.

En af hans Sønner med den sidste Kone har studeret og skal være bleven en stor Mekanikus.

Kredsens Rigsdagsmand, Dr. phil. G. Winther er ligeledes en Søn af ham.

11) Johan Eichel Skovgaard, født 1780 i Sjælland, blev som Candidat, efter at have i mange Aar været Huslærer, befordret hertil i Aaret 1816, giftede sig da med Caroline Diderikke Bang, en Forpagterdatter fra Sjælland, som døde 1826 af Tyfus.

Han blev derefter gift med Christiane Ebeling, en Datter af Organist E. i Aarhus. I Aaret 1834 blev

han forflyttet til Ormslev og Koldt i Ning Herred, hvor han døde. Han maatte i sine 2 første Embedsaar udrede Pension til sin Formand og indtil det sidste ogsaa til dennes Enke.

12) Jens Møller Vogelius, Søn af fornævnte Præst Michael Vogelius og Hedevig Benedicte Spandet, født her 1780, dimitteret af Professor Worm i Foraaret 1800 fra Horsens Skole, blev i Aaret 1801 Hører og i 1806 Adjunkt ved samme Skole, blev i 1809 entlediget fra Embedet, tog Attestats i 1811, var derefter i henved 1 Aar Huslærer for afdøde Kammerherre Blüchers 2 smaa Børn, blev i Aaret 1812 kaldet til Sognepræst for Klovborg, Tyrsting og Græstrup Sognekald i Vrads Herred, efter Forslag af daværende Stamhusbesidder til Mattrup, Justitsraad Thygesen, forflyttedes hertil i Sommeren 1834. Har ikke været gift. Han døde den 29. December 1861. I friskt Minde staaer endnu den venlige, selskabelige gamle Vogelius, agtet og kjendt her i

Hads Herred af Smaa og Store. Hvor han var tilstede, gik Samtalen aldrig istaa; gjerne var han nærværende ved Gilder og andre Lejligheder i Sognet, hvor det gik muntert til, og han befandt sig ligesaa vel hos den Allerfattigste som hos de Bedrestillede. Han skal have været en intim Ven af Provst Weisner i Præstholm, hvem han overlevede.

Beboerne i Hundslund Sogn har paa Kirkegaarden reist ham et Minde af hugget Granit.

I Hundslund levede i første Halvdel af dette Aarhundrede en Skolelærer og Kirkesanger Nielsen, der endskjøndt ustuderet dog var forud for sin Tid. Foruden det, at han var en ypperlig Kirkesanger, besad han Sands for Poesi og forfattede flere Lejlighedsdigte af sund og populær Indhold; men hvad der især gjør denne Mand mærkværdig, er hans Dueligbed og Utrættelighed i Skrivning; thi foruden at han konciperede og skrev mangfoldige Dokumenter, satte Inskriptioner og meget andet,

har han samlet og skreven 57 Bind i 4to, som udgjøre tilsammen 21,688 Pagina og indeholder en Samling af Eventyr, Komedier, Historier, Fortællinger og virkelige Tildragelser.

Han havde det Uheld i Aaret 1815 (?) en Aften, da han vilde ringe til Solnedgang, at Lænken, hvormed Klokken sættes i Bevægelse, brast, og han faldt ned fra en Højde af 15 Alen paa Hvælvingerne over Kirken, hvorefter han maatte udstaa et svært Sygeleje og siden den Tid var meget svækket paa Helbredet. (Hans Søn er Skolelærer Nielsen, der fornylig har søgt og faaet sin Afsked, efter i 50 Aar at have været Skolelærer, sidst i Dyngby).

Sagn af blandet Indhold.

I forrige Aarhundrede levede i Hundslund en Degn ved Navn Selmer, der var en stor Mester i den Kunst

at mane Gjengangere. Enhver Forretning af den Art lykkedes bestandig for ham, naar han blot havde en Enestekilling hos sig til at bringe som Offer; thi ellers sit han ikke Bugt med Gjengangeren. Dette hidrørte fra, at han som Barn skulde have sjaalen et Stykke Hvedebrød til en Skillings Værdi. En Bonde i Bjerre Herred havde mistet sin Moder, som efter Døden søgte hver Nat. Døre og Vinduer sløj op og i for hende, snart saa man hende i Maaneskin ride paa en Hest ude i Gaarden, snart at staa ved Sengene og efterabe de Sovendes Snorken. Manden maatte derfor søge Degnen i Hundslund om Raad, og red i den Anledning over til ham. Saasnart Degnen saa Bonden komme, raabte han: „Nu ved jeg, hvad han vil, jeg ser nok, han har sin Moder med.“ Manden ser sig forskrækket om og opdager, at Kjællingen sidder bag paa Hesten, fælt grinende i Djævlegestalt. Degnen gaaer da hen og skyder hende ned; men hun farer med et lynende Blik op igjen med

det Udraab: „Du er en Tyv," hvorfor Degnen griber i Lommen og kaster en Skilling fra sig med de Ord: „Nu har jeg betalt min Brøde". Han tog nu for Alvor fat paa Gjengangerske og manede hende ned i sin Forstue. Efter Akkorden med Bonden skulde han have en Betaling af 4 Sletdalere og en Tønde Rug; men da denne havde faaet Nattefred, brød han sig ikke om at sende Betalingen til rette Tid, hvorfor Degnen løste Kjællingen og sendte hende tilbage. Havde det før været galt i Bondens Gaard, saa blev det nu meget værre, og for at forsone sig med Degnen og faa Fred for Spøgelset, maatte han igjen til Hundslund. Denne Gang tog han 4 Tdr. Rug og 10 Rdl. med til Degnen, og Spøgelset fulgte uanmodet med bag paa Læsset. Nu puttede Degnen Gjenfærdet ned under en Sten i Kirkemuren, hvor det skal sidde og kukkelure til Dommedag.

For 70 Aar siden, paa den Tid da Gabestokken med sit Tilbehør af Halsjern endnu fandtes udenfor Vaaben-

husdøren ved Hundslund Kirke, boede der i Sondrup en Kone ved Navn Johanne Frandsdatter, der ansaaes for en fuldkommen Hex, og den, som ikke var hendes Ven, maatte frygte hende.

Strøg hun et Stykke Kvæg henad Ryggen, blev det syg, saa hun skjevt i et Bryggekar, blev Ølet surt, kastede hun et ondt Øje til Kjernen, fik man intet Smør, ja nogle vilde endog vide, at hun kunde malke Mælk af et Halmstraa. Naar hun gik til Alters, kunde hun ikke synke Brødet og Vinen, men maatte spytte det ud i Psalmebogen.

En Kone vilde en Gang forsøge om hun virkelig var en Hex og lagde et Kosteskaft af Flyverøn (o: Røn, som er voxet paa en Træstub eller et lignende Sted, over Dørtærskelen, og ganske rigtig, Hexen stod og rokkede og kunde ikke komme over.

Folkene i Byen søgte derfor mere af Frygt end af Kjærlighed at have hendes Venskab og forsømte ikke ved

Gilder og Højtider, i Slagtetiden og naarsomhelst der vankede noget Godt, at give hende en Part, for ikke at blive skadet af hendes Hexeri.

Da hun døde, mente en af Byens Gaardmænd, at han, skjøndt buden, godt kunde undlade at følge hende til Graven, saameget mere som han ikke boede i hendes nærmeste Nabolav; men hvad sker? Næste Morgen laa alle hans Lam slæbte sammen i en Dynge stendøde, og han mente nu, at det var en Hævn, som Hexen lod ham føle, fordi han ikke fulgte med til hendes Begravelse.

Ligeledes boede der i samme By i forrige Aarhundrede en Kone, der var berygtet for Trolddom. Hendes Mand skulde have haft utilladelig Omgang med et Fruentimmer, hvorfor Troldkonen henvendte sig til Præsten med Anmodning om, at han vilde holde en Skjendepræken for ham, hvilket Præsten imidlertid ikke skjøttede

om. Herover blev hun vred og truede Præsten med de Ord: „Saa skal jeg skille Dem ved Kjole og Krave."

En Tid derefter blev Manden syg og sendte Bud efter Præsten, som skulde give ham Sakramentet. Præsten indfandt sig ogsaa; men da han betraadte Gaarden, saa han en Hare løbe forbi sig og ind ad Stuedøren, hvorfor han skal have sagt til Karlen, som gik i Gaarden: „det vil blive mig et strengt Hus at komme i, men jeg maa ind."

Da Præsten var kommen ind og stod foran Sygesengen, kom Haren og slog ham Bogen ud af Haanden. Fra dette Øjeblik blev hans Tale utydelig og hele den ene Side af hans Legeme tabte sin Førlighed, og han kom fra den Dag af aldrig paa Prædikestolen mere.

(At Præsten ved omhandlede Lejlighed mistede sin Førlighed, forholder sig nok rigtigt; men Folketroen i de Tider var strax rede til at tilskrive Troldkvindens Magt denne Begivenhed. Præsten var den paa Listen

under Nr. 9 anførte Michael Wogelius, om hvem der vides, at han i Aaret 1788 blev ramt af et apoplektisk Tilfælde.)

Paa Hadrup Mark Vest for Byen findes 3 Bakker, hvor der i gamle Dage skal have boet Bjergfolk. De skulle have forbyttet smaa Børn i Vuggen og lagt skelvjede og vantrevne Bjergunger i Stedet. Man saa undertiden disse Underjordiske ved højlys Dag vandre om paa Marken og røve Kvæg; men naar Kirkeklokkerne om Søndagen ringede til Højmesse, grebe de sig hylende om Ørerne og forsvandt.

Engang var en Pige af Træthed sovet ind paa en af disse Bakker, hvor hun havde lagt sig for at hvile; strax kom Bjergmanden og førte hende ned i sin Bolig. Da Pigen vaagnede og saa hvor hun befandt sig, udbrød hun klagende: „Herre Gud! hvordan er jeg kommen her?“ Da Bjergmanden hørte Vorherre nævne, gav han Pigen

saa voldsom et Stød i den ene Side, at hun fløj op oven Jorden; men Stødet forvandt hun aldrig og var siden den Tid halt paa det venstre Ben.

I samme By boede i forrige Aarhundrede en Kone, der hed Bodil Nielsdatter, men almindelig benævnedes Buld Kaals efter hendes Mand Kaal eller Karl Andersen. Efter Rygtet skal hun have været, hvad man hos Almuen kalder, „en Fandens Kjælling." Der fortælles saaledes, at da hun en Gang var ved at destillere Brændevin, kom Brændevinsmændene (saaledes kaldtes de, der udsendtes af Justitsen og Toldvæsenet, for at forhindre og opspore ulovlig Brændevinsbrænden) til Byen, og da hun saa dem, stillede hun sig i Porten paa en ublufærdig og skamløs Maade, og forhindrede dem derved i at komme ind og se hendes Forehavende.

Efter hendes Død skal hun, som det hedder, have gaaet igjen. I Gaard, paa Mark og i Skov, ved Dag

vg ved Nat saa man Buld Kaas. For at faa hende manet, henvendte man sig til en daværende Kapellan i Sognet, Hjort, (den samme V. K. Hjort, der har forfattet flere af vore gamle Folkeviser), som en Morgenstund forsynet med en stor Bog i Haanden stævnede hende til sig paa Kirkegaarden, og efter den Tid saa man aldrig mere noget til hende.

I Oldrup skal der i fordums Dage have levet et Par fattige Folk, som havde en Datter paa en halv Snes Aar, der var bleven opdraget hos Bedstemoderen, af hvem hun havde lært Sortekonstneriet uden Forældrenes Vidende.

Engang, da disse begge vare ude, havde Datteren faaet Besøg af nogle Legesøstre, til hvem hun sagde: „Naar I ikke vil fortælle det til Nogen, saa vil jeg bage os Pandekager.“ „Hvordan skal det gaa til,“ spurgte disse, „Du har jo hverken Mel eller Mælk.“ Strax

satte hun en Stol paa Gulvet, huggede et Par Knive op i Loftsbjælken og malkede deraf det nødvendige Mælk. Derpaa tog hun en Bøtte, som hun satte paa Skorstenen, pnstede derpaa i Aften, og Botten fyldtes med Mel. Nu manglede hun Ild; men dette skaffede hun snart tilveje. Hun gabede blot over et „dødt" Kul, som derpaa fængede Ild.

Pandekagerne bleve derefter bagte og spiste; men som det ofte gaar, Børnene glemte deres Løfte og fortalte det i Hjemmet, og derved kom det til Troldpigens Forældres Kundskab. Disse, der vare kristelige Ægtefolk, henvendte sig til Præsten, som bød dem at møde hos sig tilligemed Pigen.

Ved Ankomsten til sig lukkede han sig inde med dem i sit Studerkammer, tog en Bog med røde Bogstaver i ned fra en Reol, og gav sig til at læse deri, derpaa gjorde han nogle Tegn foran sig; man sporede en svoben Lugt, og nu indsandt Djævelen sig. Præsten tog da sit

Lommetørklæde, lod Djævelen holde i det ene Hjørne og Pigen i det andet, traf sin Kniv og skar det midt over, saa hver fik sit Stykke. „Gamle Erik" forsvandt; men Pigen som nu var løst fra den sorte Pagt, svandt hen af Tæring.

Mellem Sondrup og Thrustrup mente man i gamle Dage, at det spøgede stærkt ved et Ellekrat, noget fra Vejen. Imellem Hundslund og Oldrup spøgede det stærkt i Juletiden ved en Tornebusk ved Vejen.

Ved forrige Aarhundredes Slutning levede i Svinballe en Mand, der var saa stærk, at han en Dag, da en Hest var løben ud af Stalden, tog fat i dens Hale og traf den baglænds ind igjennem Døren.

En Gang, da han var til Mølle og var kommen paa Glatis, spændte han Hestene fra Vognene og bar dem over Isen. Han hed Jørgen Elkjær.

I samme By var der i dette Aarhundrede en Skomager ved Navn Niels Laursen, der kunde løbe omkap med et Par Heste. Han endte en Gang en Reise fra Aakjær til Aalborg og hjem igjen i 20 Timer.

For omtrent 70 Aar siden var der en Pige i Thorup, som kunde staa paa den øverste vestre Tinde af Hundslund Kirketaarn og strikke paa en Strømpe.

Rottejægeren.

I Dudrup hændtes det en Gang, at Rotterne havde taget saadan Overhaand, at de truede med at ødelægge Alt. Folkene brugte forgjæves alle de Raad de kjendte; men ligemeget hjalp det. Da kom der en Gang en gammel Mand til Gaarden for at tigge. Han fortalte, at han var Rottejæger, og tilbød at jage Utøjet bort, hvilket Tilbud de vare meget glade ved; men han forlangte, at de skulde opgive ham et Sted, hvor han

kunde jage Rotterne hen, og de bade ham da om at jage dem over til Tendrup. Een maatte nu vise ham omkring i alle Stuer og Kammere; thi ingen Steder maatte forglemmes, medens Gaardens øvrige Personale gik ud i Haven for at se, hvad det vilde blive til.

Lige med et blev det levende i Haven, idet Rotter i Hundredevis myldrede ud fra Husene, og toge alle som en Vejen til Tendrup.

Fra den Tid af vare de en rum Tid fri for dette Utøj i Oudrup; men det spurgtes snart trindt omkring, at i Tendrup havde de faaet mange uvelkomne Gjæster.

Forend Oudrupgaard blev samlet under een Ejendom, vare Beboerne Fæstere. En af disse tog en Dag, da han skulde til Herregaarden, noget Byg med sig, som han i Forvejen havde udblødt i Brændevin. Dette strøede han for Husbondens Kalkuner, som begjærligt slugte det i sig. Men Virkningen udeblev ikke. En efter

En faldt de om som døddrukne. Herskabet, der fik det at se, troede, at deres Kalkuner havde faaet Gift, og Bonden, der nu indfandt sig, bad den naadige Husbond og Frue om at maatte tage dem hjem med sig, hvilket blev ham tilladt, da, som han skal have sagt, de ikke duede for fine Folk at spise.

I Hundslund Sogn leve endnu to Veteraner, som i 1815 vare med det danske Korps i Frankrig, nemlig: Gaardmand Niels Nielsen Bisgaard i Oldrup og Aftægtsmand Søren Jensen i Svinballe, begge henved 90 Aar gamle.

Orting Sogn

grændser mod Nord til Odder og Randlev, mod Øst til Gosmer og mod Syd til Gosmer og Falling Sogne;

mod Vest grændser det til Hovedgaarden Aakjærs Jorder. I Sognet findes Byen Ørting, der er beliggende paa et Øre, der skyder sig ud i det vidtstrakte Eng- og Mose-drag, som strækker sig fra Horsens Fjord ved Amstrup halvanden Mil ind i Landet til og imod Odder, og som saavel efter Sagnet, som efter hvad de stedlige Forhold udvise, fordum har været et sejlbart Vand.

Henved en Fjerdingvej Øst og ligesaa langt Vest for Kirken ligge to ældgamle Samlinger af Boliger, der kaldes respektive Øster- og Vestergaarde. I den vestlige Ende af Byen ligge „Tregaardene" samt „Sverrig" og „Norge." Den allerydeste Del af Byen kaldes „Halen." Sognets Areal udgjør 1537 Tdr. Land, hvoraf 134 Tdr. Land Fredskov. Hartkornet beløber sig til 121 Tdr. Der gaar i Gjennemsnit c. 11⅗ Td. Land paa hver Tde. Hartkorn. Indbyggerantallet er c. 600. Sognets Jorder bestaa i den sydlige Del af kraftige Muldjorder; i den nordlige og østlige af lettere; men

dog ligesaa gode Kornjorder, og i den vestlige Del, hvor Terrajnet højner sig noget, uden egentlig at kunne kaldes bakket, af sandmuldede Jorder.

Paa Søren Rasmussens Mark i Vestergaard findes Levninger af en stor Kjæmpehøj „Mølhøj" kaldet, hvorfra man har en smuk Udsigt. I den Del af Byen, som kaldes Halen, findes en hellig Kilde, Sanct Helene Kilden, hvortil Folk i Fortiden valfartede Sanct Hans Aften.

Ørting By menes at have Navn af et Thingsted, som der i ældre Tid skal have været, og beretter Danske Atlas, at den Mark, hvor Thinget holdtes, endnu kaldes „Thingstætten."

Som overalt i Huds Herred findes Bispestolen i Aarhus ogsaa blandt de tidligste Lodsejere i Ørting, thi allerede 1341 skjødede den ofte omtalte Fluidt Andersen 3 Gaarde i Ørting m. M. til Biskop Peder i Aarhus, og 1354 solgte en Niels Eschildsen al sin Rettighed i Ørting og Ørting Mark til Biskop Poul i Aarhus.

Det sidstnævnte Aar har der nok været en Trætte om 2 Gaarde i Orting m. M., i hvilken Trætte Kong Valdemar Atterdag da afsagde Dom; men de nærmere Enkeltheder ved denne Sag ere i Tidens Løb gaaede tabte. 1396 synes ogsaa Kongen at have ejet Gods der i Byen, ligesom ogsaa dette Aar Henning Bonstrup udstedte et Skjøde paa 2 Gaarde i Orting m. M. 1427 fik Biskop Ulrik meget Gods tilskjødet i Hads Herred af Fru Abbele Thyggesdatter, Niels Kalffs Efterleffuerske (til Biørnkier), hvoriblandt ogsaa var en Gaard i Orting. 1464 udstedte den bekjendte Ridder Axel Langesen Brok til Clausholm Pantebrev paa en hel Del Gods, hvoraf 4 Gaarde i „Yrtingh i Huttzherredt", hvilket Gods han 20 Aar senere ved Mageskifte skilte sig ved. I Aaret 1502 udstedtes Thingsvidne, at Seffrenn i Yrtingh, Simen Oluffsen og Knudt Oluffsen stod inden Thinge og kjendte dem og deres Arvinger ingen Ret eller Rettighed at have i Em Klosters Gaard, som Niels

Olufſen i Skierringh paaboer, men at have fuld Vederlæggelſe i deres Gaardſted.

Blandt det Gods, ſom Borgmeſter Mickell Pederſen (Akeleie) i Odenſe 1509 fik Fru Berte Drages Fuldmagt til at ſælge, var ogſaa en Gaard i Orting.

Paa Orting Mark ligge 4 Gaarde i Klynge, ſom benævnes Oſtergaarde. Diſſe Gaarde udgjorde i ældre Tid en ſamlet Ejendom, der allerede nævnes for over 500 Aar ſiden. I Aaret 1340 blev der nemlig taget Stokkenævn paa en Gaard i Orting, ſom kaldes Oſtergaard. Utvivlſomt har det dengang været beboet af Adelsmænd, thi Aar 1390 ſkjødede en Væbner Eric Anderſen en Gaard i Ortingh, ſom kaldes Oſtergaard, til Biſkop Peder i Aarhus. Gaarden maa imidlertid ſnart være kommen fra Biſpeſtolen; thi 1435 blev den paany tilſkjødet til en Aarhus Biſp, nemlig Biſp Ulrik, idet Væbneren Mogens Nielſen da ſkjødede ſin Gaard og Gods i Hads Hered i Orting, ſom kaldes Oſtergaard til be-

bemeldte Biskop. Da hverken Eric Andersen eller Mogens Nielsens Slægtnavn er anført og deres Vaaben ikke kjendes, saa vide vi nu slet Intet om, hvem de have været. Utænkeligt er det dog ikke, at Mogens Nielsen er Fader til den Thorsten Mogensen Urkok, om hvem det er fortalt, at han 1445 solgte Gods i Hvilsted til den samme Biskop Ulrik. Selv om det er, saa blive vi dog ikke klogere, eftersom en Slægt Urkok ikke findes i Adelslexicon. Kun kan man af Navnet Urkok slutte, at det har været ægte Jyder. Østergaard er vistnok siden forbleven under Bispestolen til Reformationen, thi den findes ej senere nævnt.

I en gammel Vise om Hads Herreds Byer hedder det:

„I Ørting er der ikke en Mand,
„Uden Per Nielsen den Pinkemand."

Rimeligvis kaldes han en Mand, fordi han skal have være en rig Mand og „redet med Sølvsporer." Denne Per Nielsen skal nemlig have været Rakker for Hads Herred, og Rakker og Pinkemand eller Pinker vare ensbetydende Benævnelser. Man siger endnu om en mager Hest, at den er ikke for god til at trækkes til Pinkeren. Ved den venstre Side af Vejen, som skjærer Nordhulvej ved den vestlige Ende af Ørting By, ligger et lille vel vedligeholdt Hus paa en lille Toft, der endnu kaldes Rakkerkulen. Her boede i Slutningen af forrige Aarhundrede en Rakker, der hed Holger. Hans Forretning, der bestod i at slagte gamle og syge Heste og slaa selvdøde Kreaturer, var afskyet af Folk, og Fordommen imod Rakkerens Haandtering gik saa vidt, at den, som gav sig af med Sligt, blev anset for uærlig. Desaarsag havde Holger god Fortjeneste og var en velstaaende Mand. Gamle Folk fortalte om den Ørting-Rakker, at han mødte selv med Sølvske, Kniv og Gaffel,

ikke at forglemme et zirligt forarbejdet og mægtigt Sølvbæger, medens den, for hvem han arbejdede, drak af et Glas; thi en Rakker maatte ikke spise og drikke med andre Folk, og sin Haandtering maatte han øve i en Afkrog. Rakkeren, der saaledes havde Eneret paa sin Haandtering, havde altid fuldt op at bestille, og dertil kom, at forend Abildgaard grundede Veterinairskolen, fandtes ingen andre Dyrlæger her i Landet end Rakkere og Grovsmedde.

Ingen turde modtage noget af Rakkerens Haand direkte eller levere ham noget i Haanden; den, som havde Samkvem med Rakkeren, havde sin Ære forbrudt. Saaledes hændtes det en Gang, saa vidt vides, i Sarild ved en Legestue, at en Karl af en Fejltagelse i Mørket gik hen og kysfede Rakkerens Datter, der kun var tilstede som Tilskuer, istedet for sin Kjæreste. Det blev bemærket, og Karlen maatte strax som en Vanæret vandre med Rakkerpigen ud af Huset og drage med hende til

Ørting for at tage Del i Haandværket, som han skal have været meget duelig til. Vore Fædres Fordom og Afsky for Rakkerhaandværket har tabt sig med Tiden, og Holgers Familie er forlængst uddød, eller ogsaa har den blandet sig med Egnens Befolkning. Rakkerkulen stod længe efter Holgers Død urørt; men en senere Ejer lod rydde dygtigt op i Kulen og opgravede derved flere hundrede Lispund Ben, der paa den Tid havde en stor Værdi, da det netop samtidigt begyndte at blive en Handelsvare, som brugtes ved Kunstgjødningsfabrikationen.

Indtil 1826 maatte Odder og sandsynligvis alle Byer i Hads Herred hente deres Brev- og Pakkepost i Ørting, hvor den Gang Anthon Post boede, som gik 2 Gange om Ugen til Horsens, der den Gang var Hads Herreds Kjøbstad. Først 1826, da Ole Post afløste Anthon og bosatte sig i Odder, ophørte man at hente sine Postsager i Ørting.

Kirken ligger paa en Bakke ved den nordre Side

af Byen og er kun lille og uden Taarn og bygget af Kampesten. Altertavlen er fint Træskjærerarbejde og forestiller Patriarkerne Abraham, Isak og Jacob; den Sidstnævnte omgivet af sine 12 Sønner. I Gangen findes tvende store Ligsten, hvorunder der skal ligge nogle af Sognets tidligere Præster begravne.

Det Sagn vi tidligere have meddelt om en Brudeskare, der druknede ved at sejle over Sødal Sø fra Morsholt til Randlev Kirke, har man villet henføre til Ørting, hvis Beboere i fordums Dage søgte Uld Kirke, som de kun kunne naa til ved at sejle, og skulde nævnte Ulykke have givet Anledning til, at de Ørting Mænd byggede sig selv en Kirke.

Sognepræsterne efter Reformationen ere:

1) Hr. Søren.
2) — Simon.
3) — Jørgen Mogensen, som var Provst.
4) — Christen Jørgensen.

5) Hr. Hans Rasmussen, ogsaa han var Provst, og „udi hans Tid blev Sognene forandrede — før vare Halling og Falling eet Pastorat — nu bleve Gosmer og Halling combinerede Anno 1656".

6) Hr. Peder.
7) — Magister Jens Hiersing.
8) — Jens Bergenhammer.
9) — Casper Ernst Hartmann.
10) — Jens Møller.
11) — Mads Bergenhammer.
12) — Brøchner.
13) — Petersen.
14) — P. B. Kaalund, Provst.
15) — Søren Møller.
16) — Pontoppidan.
17) — H. Ingerslev.
18) — Schou.

19) Hr. Petersen og
20) nuværende Sognepræst Hr. Thomsen.

Anmærkning. Præsten Søren Møller er bekjendt af sine mange Rimerier; saaledes vare hans Ligtaler og Brudevielser i Almindelighed paa Rim, og var der hos Vedkommende en lille Plet „sik han den paa Talerkenen." Han udgav i Trykken en Historie om det store Mord, der foregik i Falling, da Spejtser først skar Halsen over paa sine 3 Børn, og dernæst hængte sig selv. (Ligeledes har Pastor N. Blicher i Randlev behandlet samme Thema i en Piece, udgivet 1817 og trykt i Aarhus Stiftsbogtrykkeri). Spejtser ejede den saakaldte røde Gaard i Falling, der nu er nedbrudt og tilkjøbt Damgaard. Aarsagen til denne afskyelige Udaad forklarer han i et Brev til sin Husholderske, Ane Marie Aarestrup, og ligeledes i et andet Brev til de Falling Mænd at være den, at han „er bedraget saameget fra, at han ikke kan opføde sine Børn." Denne Begivenhed vakte stort Røre i Hads

Herred, og Dagen efter at dette var sket, „hørtes rørende Taler (Søndagen 1. Juni) fra Omegnens Prædikestole. I Gylling, Gosmer, Halling, Randlev og Bjerager Kirker hørtes hulkende Graad og saaes flydende Taarestrømme."

Søren Møller og hans Samtidige i Randlev, Pastor N. Blicher havde i Aarene omkring 1820 en meget lang Pennefejde med en Dandselærer Bagge, der ogsaa var Rimsmed. Præsterne havde nær tabt Slaget, uagtet de smurte tykt paa; men da det kneb allerhaardest for dem tog N. Blichers Søn, Digteren St. St. Blicher, Præsternes Parti, „hovlede Dandselæreren af" og endte Krigen med følgende skjønne Ord:

„Jo mere han rives, desmere han klør,
Og skabet bli'er Bæstet dog, indtil han døer."

Tre Veteraner.

I Ørting levede for faa Aar tilbage tre gamle Krigere fra Napoleon den Stores Dage, den ene dansk og de to tydske af Fødsel. Danskeren var barnefødt i Ørting og har siden al sin Levetid boet der. Om sit Krigerliv har han selv fortalt Følgende:

Peder Laursen.

Jeg blev som Værnepligtig udskreven til Kavalleriet og kom til det haderslevske Rytterregiment. Efter at have gjennemgaaet Rekrutskolen kom jeg til Holsten med Regimentet, der som Hjælpekorps skulde støtte den franske Armee, der under General Lallemand laa omkring Hamborg, imod de fremtrængende Russere og Prøjsere.

En Aften, knap efter at vi vare komne til Holsten, befandt jeg mig i en Patrouille, som var ude paa Rekognosering. Natten var mørk, og vi rede længe uden at mærke noget til Fjenden. Endelig naaede vi en

Landsby, hvor den dybeste Ro herskede; men Freden varede ikke længe. Paa een Gang lød et Pistolskud lige foran os, og Glimtet af Skuddet lod os se en hel Hob fjendtlig Kavaleri baade for og bag os. Jeg for min Part blev hed om Ørerne ved dette Syn og gav mig til i Mørket at hugge fra mig, saa godt jeg kunde og var saa heldig at faa en Vej ryddelig. Jeg huggede Sporerne i Hesten og befandt mig snart udenfor Byen paa en Mark; men hvorhen nu?

Jeg lod Hesten trave til, og da jeg havde redet et godt Stykke, begyndte det at lysne i Øst. Dagen var just ved at bryde frem, da jeg, allerbedst som jeg red, fornam en Stikken i min ene Arm, og da jeg skulde til at se efter, løb Blodet ned over Haanden; thi jeg havde faaet et Sabelhug over den ene Albue. Det varede dog ikke længe, inden jeg stødte paa nogle af vore egne Tropper.

Jeg maatte paa Lazarettet, og da jeg blev udskreven derfra, blev jeg hjemsendt, men med en stiv Arm.

Hasse.

Hasse var Saddelmager af Profession, tydsk af Fødsel, arbejdsom og flittig; dertil rask i sit Væsen og af et muntert Gemyt. En stiv militærisk Holdning iagttog han stedse

Han havde som Frivillig deltaget i den sidste store Kamp, da det unge Tydskland afrystede det franske Aag. Vet det Lützowske Frikorps, hvori Tydklands unge begavede Digter, Theodor Körner, fandt Heltedøden, havde han deltaget i den afgjørende Kamp og var derfor hædret med Tapperhedsmedaille.

Johan Meklenborg.

Johan Meklenborg var en snurrig gammel Fætter, lille og undersætsig. Stærk havde han været, og dertil

en raſk Arbejder i ſine unge Dage. Han var en Rømningsmand, og hvorledes det gik til, da han tog Rejſepas herned, ville vi lade ham ſelv fortælle.

1810 laa jeg i Meklenborg ſom Huſar, og der var dengang en forfærdelig Krig med denne Napoleon, der med ſine Franſkmænd pidſkede Alle af ſom Hunde, hvem han kom i Lag med.

Medens vi laa der og ventede paa Marſchordre til at komme ud og tage Tag med, beſluttede jeg og en Kammerat os til at deſertere.

En Aften, da vi vare paa Forpoſt og havde faaet en langt fremſkudt Poſt, vare vi juſt lige blevne ſatte ud, da vi, ſtrax efter at den afløſte Vagt var kommen os af Syne, gave vore Heſte af Sporene og joge over Marken, alt hvad Remmer og Tøj kunde holde.

Efterat vi havde jaget afſted en god Stund, øjnede vi en høj Pæl. Det var Grændſeſkjellet mellem Meklenborgs og Hamborgs Gebet.

Vi holdt vore Heste an der, thi nu vare vi fri; i samme Øieblik hørte vi Kanonerne dundre inde i Staden, hvilket vi antog som Bevis for, at vor Flugt var opdaget.

Vore Heste vare kridhvide af Skum, og deres Næseboer vare saa store, at vi kunde have puttet en Træsko derind.

Saa rede vi ganske stille til Hamborg, hvor vi solgte Heste og Mundering, reiste gjennem Holsten og Slesvig, og jeg kom til Aakjær og har siden den Tid alle Dage været i Hads Herred.

Falling Sogn

er Annex til Ørting Sogn og omgivet af dette, Gosmer og Gylling Sogne samt Horsens Fjord.

Sognets Areal udgjør 3878 Tdr. Land, hvoraf 459 Tdr. Fredskov. Indbyggerantallet c. 850.

Her findes Byerne Falling, Aalstrup, Amstrup og Halkjær. Jorderne ere af forskjellig Beskaffenhed. Til Falling og Aalstrup ere de af udmærket Bonitet; Amstrup og Halkjær har derimod lette sandmuldede Jorder. Der gaaer i Gjennemsnit $10^{6}/_{7}$ Td. Land paa 1 Td. Htk.

Her findes Hovedgaarden Aakjær og Gaardene Lundhoff, Brændbygaard, Damgaard, Uldrupgaard og Vads Vandmølle med højtliggende Vindmølle.

Falling

er en lille By paa 8 Gaarde og nogle Huse.

Gaardene ligge temmelig spredte, hvilket hidrører fra en stor Ildebrand, som overgik Byen den 22. Maj 1854, ved hvilken Lejlighed de 7 Gaarde og nogle Huse lagdes i Aske.

Kirken ligger ved den nordøstlige Side af Sognet, den er bygget af Kampesten med Taarn, er stor og rummelig og har hvælvet Loft.

Paa den nordre Side op mod Indgangen fra Kirken er et tilbygget Kapel, hvori findes en Kiste, der gjemmer de jordiske Levninger af Fru Hedevig Margrethe Bornemann.

I Koret findes et Marmor-Epitaphium over samme Dame, der i sin Tid ejede Aakjær og døde 1749. Hun var gift med Mathias Rosenorn, der var Oberst over det fyenske Kavalleri-Regiment og døde 1725, 49 Aar gammel. Over ham hænger i Kirken 2 Faner. Nævnte Ægtepar have vistnok skjænket Alterklædet til Kirken; thi det er forsynet med Rosenørns og Bornemanns Vaabener i 2 Sølvplader. Kalken er given 1668 af Maren Hans Datter i Olstrup. Over hende og hendes Mand Søren Jørgensen er der et Epitaphium i Kirken, ligesom ogsaa over Sognepræsten Hans Skjold med Familie.

I gammel Tid hørte, som tidligere omtalt, Halling Sogn som Annex til Falling; men 1665 forordnede Kong Frederik den 3die, at Falling, som var Slotskirke

til Aakjær Slot, skulde være Annex til Ørting, og Halling Annex til Gosmer, for mere Bekvemmeligheds Skyld.

Paa Falling Mark fandtes fordum et Vandløb, Asebæk kaldet.

I Aalstrup, der ligger sydvest for Falling findes Sognets Skole. Det er en lille ypperlig Landsby med smukke velbyggede Gaarde og udmærket veldyrkede Marker.

Amstrup

er Falling Sogns sydligste By. Den ligger i en malerisk Eng og er rig paa Oldtidslevninger. Størstedelen af Byens Marker danner en Halvø, som skyder ud i Horsens Fjord. Paa Sydsiden findes Amstrup Pakhus med Ladeplads, hvorfra er Overfart til Alrø. Byens Jorder ere af forskjellig Beskaffenhed. Omkring selve Byen ere de af udmærket Bonitet, medens Halvøen er af lettere Beskaffenhed.

Tværs over Halvøen er en Lavning. Her har i fordums Dage Havet gaaet ind fra Lerdrup Vig til Bugten vesten for Halvøen, der hvor Pakhuset nu ligger, og har saaledes i sin Tid den sydlige Del af Halvøen været en højtliggende Ø, hvilken nu i daglig Tale kaldes Amstrup Skov, endskjøndt der ikke findes et eneste Træ. Her ligger tvende Gaarde og paa Marken til den ene af disse findes paa Brinken lige ved Havet Levninger af en stor Kjæmpehøj, som kaldes Pottelaaget. Den stod indtil for faa Aar siden urørt. Da lod Gaardens Ejer Højen udgrave og stødte derunder i dets sydostlige Side paa et stensat Gravkammer, som vendte i Retning fra Øst til Vest. Her fandtes nogle til Dels hensmuldrede Levninger af Ben og et Sværd med Korshæfte. Hvem, der har hvilet her, ved man ikke; men efter Højens Størrelse og Beliggenhed kan man slutte, at det har været en mægtig Mand.

Syd for nævnte Halvø ude i Havet findes en Hav-

hvirvel, som end ikke i den strengeste Vinter har været tillagt med Is. Ifølge gamle Dages Overtro skulde Nøkken eller Munken, som han kaldtes, have boet der, og det kaldes endnu Munkens Hul. En Kone og hendes Søn, der i en Snestorm gik fra Alrø over Isen for at naa til Amstrup, er forulykket der, og der skal desforuden være Flere omkomne der ved at gaa over Isen.

Nord for den omtalte Indskjæring findes en Hedestrækning, som bestaaer af en bølgeformig gold Sandslette med en jævn Helding mod Syd. Ret Nord for Heden er en stor Kjæmpehøj, Stolphøj kaldet; Navnet skal hidrøre fra, at der i Fortiden paa Toppen af Højen stod en Egestolpe, hvorpaa Baunen i sin Tid har været anbragt. Nord for Byen fandtes i Fortiden flere Jynovne, hvor der skal være funden forskjellige Gjenstande fra Stenalderen.

Aaen.

Som et af Herredets Hovedvandløb skal her nævnes Aakjer Aa. Den har sit Udspring paa det Sted i den store Tørvemose, hvor Vandet staaer stille, og som er beskreven under Nølev Sogn.

Den løber først lige i Vest og danner paa et Stykke Grændsen imellem Ørting og Odder Sogne, derpaa mod Syd, hvor den adskiller Ørting Jorder fra Aakjers og har her Navn af Biilsbæk eller Bildesbæk. Et Stykke fra „røde Bro" forener den sig med den fra Hundslund kommende Ladegaards- eller Svend Feldings Aa, om hvilket Vand Sagnet fortæller, at det var det letteste i Danmark, hvorfor Svend Feldings Hest skulde have deraf at drikke. De forenede Vandløb gaa derpaa i Syd forbi Aakjær, som de omgiver med Vand, løber derfra til Vads Mølle, der drives ved Vandet og derfra videre i Syd lige til Havet.

Sognets ældre Historie.

Den første Gang Falling nævnes er i Aaret 1365, da Michell Nielsen skjødede noget Gods dersteds til Jacob Joensen. 1385 omtales baade en Poffuell Lauridtzsen og Tønnes Westenij som eiende Gods i Falling. 1396 er udstedt et Kongebrev om Gods i Olstrup, Drtingh og Serritzsloff. Samme Aar ejede Henningh Bønstrup 5 Gaarde i Delstrup. 1402 pantsatte Gotschalck Rostrup, vistnok Fader til den under Aakjær omtalte Marquard Rostrup, foruden mere Gods i Hads Herred ogsaa 2 Gaarde i Ambstrup til Biskop Boe i Aarhus, og kort efter solgte han Bispen samme Gods. 1409 ejede Thønnis Vestenij endnu Gods i Falling og Olstrup m. M. 1425 skjødede Las Salmandsen af Astrup alt sit Gods i Falling Sogn til Biskop Ulrich, ligesom ogsaa han og hans Broder Jens Salmandsen samme Aar bekjendte sig ingen Lod at have i Falling Mark. Aaret efter skjødede Jep Andersen af Serridtzlouff til

Biskop Ulrich 2 Gaarde i Fallingh, 1 Gaard i Olstrup, 1 Gaard i Ambstrup kaldet Brendbyggested og 1 Gaard og 1 Mølle i Thrudstrud i Hundslund Sogn. Dette Brendbyggested er vistnok den i Tanske Atlas omtalte Brendbygaard. Biskop Ulrich forøgede atter faa Aar efter sine Ejendomme i Falling Sogn, idet han 1432 af Ridder Eske Jensen Brock kjøbte en Gaard, Souhom, og „hans hoffuitgaard Sottrup i Falling sogen i Hatzherritliggendis," 3 Gaarde i Lierdrup og 2 Boel i Ambstrup. Man ser heraf, at der i gammel Tid i Falling Sogn har været en Hovedgaard Søttrup, om hvilken ellers slet ingen Efterretninger haves. Dens her omtalte Ejer, Eske Brock, var berygtet som en stor Bondeplager. Han faldt i Aaret 1441 mod de oprørske Vendelboer, der hug hans Lig i 7 Stykker og sendte et Stykke til hvert af Vendsyssels 7 Herreder. 1436 pantsatte Peder Mogensen Ridder (til Steensballe) en Gaard i Haldkær til Biskop Ulrich for 30 Mark lybsk i gode Sølvpendinge.

Det næste Aar fik Bispen Skjøde paa samme Gaard af den da afdøde Hr. Peder Mogensens Svigerson og Arving, Thømme Nielsen (Rosenkrantz) i „Stienbæk" Væbner. 1440 tilkjøbte Biskop Ulrich sig atter Gods i Falling Sogn; foruden et Boel i Huilsted kjøbte han nemlig 2 Gaarde i Ambstrup af Offue Nielsen i Aggerstrup (i Voer Herred). Foruden Aarhus Bispestol havde ogsaa Voer Kloster Gods her i Sognet, hvorom Klosterets Abbed Peder Nielsen 1444 har udstedt et Brev. Alt dette geistlige Gods er formodentlig kommen under Kronen.

Endnu skal kun omtales, at 1575 nævnes Olluff Jensens Gaard i Olstrup, samt at Anne Jenses 1585 skjødte sin Gaard i Falling under Kronen.

Sagn vedrørende Falling Sogn.

(til Dels ved E. C. Lund i Nørth).

Svend Felding*).

Paa Aakjær Slot fandtes tidligere (nu er det indsendt til Kjøbenhavn) et stort Slagsværd, saa stort, at der skal to kraftige Arme til at løfte det. Dette Sværd har tilhørt Svend Felding, der havde 12 Mands Styrke. Hvorledes han fik sin berømmelige Styrke, skulle vi nu faa at høre:

Svend var født i Falling og var en ufri Mands Søn og derfor Træl. Han kom som Gaardsdreng til Aakjær at tjene, hvor han blandt Andet gjorde Tjeneste som Bud ved at gaa Ærinder til Aarhus og Horsens.

Saaledes gik han en Gang til Aarhus efter Medicin. Som han gik paa Vejen i Nærheden af Langballe Bjerge, kom han i Følge med en gammel Kvinde,

---

*) I Thieles Folkesagn skrives Navnet „Fælling."

som gik og stavrede paa Vejen. Da de saa havde gaaet sammen et kort Stykke, spurgte Kvinden ham om han var stærk. Da Svend benægtede dette, bød hun ham at drikke af en Flaske, som hun tog op af en Pose, hun bar paa Ryggen.

Svend var tørstig og tog en dygtig Slurk. Da han havde drukken, spurgte hun om han kunde løfte hendes Stok. Det kunde han ikke, for Stokken var af Jern; men Kvinden vedblev: „Drik af Flasken Du Ungersvend, saalænge til Du magter den med Lethed." Svend drak nok en Gang; det hjalp. Nu kunde han løfte den. Han drak een Gang til, og nu kunde han haandtere den ligesom en Spadsereſtok. Derpaa sagde Kvinden til ham: „naar Du kommer op til Bordenden (det højeste Punkt af Langballe Bjerge kaldes saaledes endnu), saa vil Du træffe en rød og en sort Tyr, som slaaes, den sorte er Bjergmanden fra Jarlshøj og den røde er Bjergmanden fra Borum Eshøj, da skal Du for

al Ting sørge for, at den røde kan faa Bank og slaa dygtig løs paa ham med Stokken, som jeg her har, og som Du nu kan beholde. Men sig Ingen, hvorledes Du er kommen til din store Styrke; thi røber Du det, vil Du til Straf ogsaa behøve ligesaa meget at spise som 12 Mand." Dermed forsvandt Kvinden. Svend vandrede veltilfreds videre med sin ny Spadseresтok glad ved sin Styrke.

Under disse Tanker var han naaet det af Kvinden betegnede Sted. Der saa han ogsaa ganske rigtig i Morgendæmringen 2 Tyre, som løb imod hinanden med stor Kraft. Svend var ikke seen til at springe hen og hamre løs paa den røde af alle Livsens Kræfter med sin tykke Jernstok. Det lykkedes ham ogsaa at faa den jaget væk, og han fortsatte sin Vandring til Aarhus og hjem igjen.

Svend gik siden stille i Hjemmet med sin Styrke, uden at lade sig mærke med Noget; men en Aften, da det blev ham paalagt at gaa ned i Kostalden og slæbe

en nyfødt Kalv fra en Ko, spurgte han, da han kom til Koen, om det ikke var bedre at tage Koen fra Kalven. Dermed tog han Koen i sine Arme og kastede den igjennem et Hul op paa Høstængerne. Folkene paa Gaarden undrede sig over hans Styrke, og der fortælles, at da en Pige frittede ham meget ivrigt desangaaende, blev han saa vred, at han tog og kylede hende flere Alen i Vejret, men greb hende i Faldet i sine Arme igjen.

Herremanden blev nu opmærksom paa Svend, lod ham kalde for sig og frittede ham dygtig ud. Svend stod imod og fortalte Manden, at naar Hemmeligheden blev røvet, vilde denne ikke kunde være tjent med at føde ham; men Manden lovede ham, at han aldrig skulde komme til at lide hverken Sult eller Tørst. Svend fortalte nu, hvorledes det var gaaet til, men maatte ogsaa fra samme Stund have ligesaa meget at spise, som tolv Mand behøvede.

Grubekjedlen, som er i Dybvads Molle, siges at

være den Gryde, hvori han kogte sin Mad, og kaldes den den Dag i Dag Svend Feldings Davregryde. Saa kom Kongen en Gang til Aakjær. Han blev gjort opmærksom paa Svend, Han tog ham med sig, satte ham derpaa imellem sine Drabanter og slog ham siden til Ridder.

Endnu kan der mindes enkelte Strofer af een af disse hjemmelavede monotone Folkesange, som lød i gamle Dage omkring Aakjær i den Anledning at Kongen tog ham med sig og gjorde ham til Hirdmand. Deri hedder det blandt andet: „Ja Du skal spise ved mit Bord, og Du skal slide Skarlagen rød." Sagnet fortæller saa, at da han blev Ridder, kom han tilbage og boede paa sit Slot Spegelsborg eller Spejlborg, uden Tvivl i Nærheden af den nuværende Speilborg Dam, et lille Stykke Nordvest for Gaarden. Vest for Aakjær er en Bro over Ladegaardsaaen, denne kaldes „røde Bro" eller Svend Feldings Bro. Her ved den

søndre Side af denne var en lille Forhøjning; der havde han sin Stald, hvor hans Hest skulde vandes, fordi at det var det letteste Vand, der fandtes i Danmark. Ældre Folk kan huske en stor Bøg ved Broen, hvori der, da den for 80 Aar siden blev fældet og hugget i Stykker, kom en Jernring til Syne af Omfang som en almindelig Underkop; ved den skal Svend have bunden sin Hest.

Aar 1850 blev der ryddet op i den Forhøjning, som sagdes at være Levningerne af Svend Feldings Stald, og der fandtes en omtrent firkantet solid Grundvold af Kalk og store tilhuggede Kampesten, af hvilke sidste nogle ere brugte som Ledstolper ved Indkjørselen til Sparkjær Skov og andre som Trappesten ved Skovriderboligen ved Feltshøj.

Herregaarden Vedelslund tillægges ogsaa Sagn om en Svend Felding, muligvis en anden end den her omtalte; thi at der har været to af dette Navn kan med temmelig Sikkerhed antages.

Efter en anden mundtlig Meddelelse om, hvorledes Svend kom til sin Styrke, skulde det have været ved at gaa med et Brev til Aarhus, at Drengen paa „Guldhøj" imellem Damgaard og Lundhoff Mark saa to Bjergmænd slaaes, og den ene af dem viste ham et stort Sværd, som han, først ved at drikke tre Gange af en Flaske, Bjergmanden rakte ham, fik Styrke at svinge. Bjergmanden tilbød ham nu tolv Mands Styrke og overlod til ham selv, om han vilde nøjes med een Mands Kost eller behøve tolv Mands. Drengen valgte det sidste.

Naar man er passeret Svend Feldings Bro og drejer til højre gjennem Sparkjær Skov, ligger der en Kjæmpegrav ovenfor Bakken. Overliggeren, der er et Par Alen lang er skubbet til Side, og aabner Indblik til et stensat, 4 Alen dybt Gravkammer, som man mener skulde have været Svend Feldings Grav.

Efter en anden Meddelelse skulde Svend Felding

have være tydsk af Fødsel og skal til Slutning have ejet en Gaard i Morsholt.

I Thieles „Danmarks Folkesagn" findes 3 Meddelelser om Svend Fælling, hvilke vi hidsætte alle tre, endskjøndt den første har en Del Lighed med det allerede fortalte, De lyde som følger:

Svend Fælling.

I.

Svend Fælling var en drabelig Kjæmpe, barnefødt i Falling, i Hadsherred. I lang Tid tjente han paa Gaarden Aakjær ved Aarhus, og saasom Vejen var usikker formedelst Trolde og Underjordiske, hvilke have Fjendskab med alt Christenfolk, saa paatog han sig nu at være Brevdrager. Som han engang gik paa Vejen, kom Trolden fra Fels-Høj paa Holme Mark til ham og

begjærede, at han skulde staa bi i en Kamp mod Bjerg=trolden fra Borum=Eshoj. Dertil erklærede Svend Fælling sig villig og mente sig dertil stærk og dygtig nok. Og for at forsøge hans Kræfter, rakte Trolden ham en vældig Jernstang, at han dermed skulde vise sin Styrke. Men han mægtede ikke at løfte den, i hvor stærk han end var. Trolden rakte ham da et Horn, sigende, at han skulde drikke deraf. Og da han havde drukket lidet, kunde han løfte Stangen, og da han atter havde drukket, var det ham lettere, men da han havde udtømt Hornet, mægtede han at svinge Stangen, og fik han da af Troldene at vide, at nu havde han tolv Mænds Styrke. Da lavede han sig til at gaa i Strid med den saa=kaldte „Bjergmands Trold" og blev det ham da sagt, at han paa Vejen skulde møde en rød og en sort Tyr, af hvilke han skulde angribe den sorte og af al Magt drive den fra den røde Tyr.

Dette gjorde han, som det var ham sagt, og erfoer han

da, efterat Arbejdet var vel bestaaet, at den sorte Tyr var Trolden fra Vorum-Eshøj, den røde derimod selve Trolden fra Fels-Høj, af hvem han da til Tak og Belønning fik til fremdeles Brug de tolv Mænds Styrke, dog med den Betingelse, at om han nogensinde aabenbarede for Nogen, hvorlunde han havde faaet slige Kræfter, da skulde han til Straf ogsaa faa Madlyst for tolv. Fra den Tid gik der i det ganske Land stor Ry af Svend Fællings Styrke, eftersom han jevnligen viste den paa mangehaande Maader. Og fortælles det om ham, at, da han engang blev vred paa en Malkepige, kastede han hende saaledes, at hun kom til at sidde paa Gavlen af Huset, og mangen Gang løftede han Koen over Bæsningen ind til Kalven. Da denne Mandhaftighed rygtedes for Herremanden paa Aakjær, lod han Svend Fælling kalde for sig, befalende, at han skulde fortælle, hvorlunde han havde erholdt slig overordentlig Styrke. Men da Svend Fælling vel mindedes Troldens Advar-

sel, vægrede han sig saalænge, indtil Herren gav ham det Løfte, at han kunde faa at spise saameget, som han vel begjærede. Fra den Dag af aad og drak han for tolv Mand. Paa Aakjær vises endnu en Davregryde, som han hver Dag tømte, og den kaldes Svend Fælslings Davregryde. Sammesteds skal der ogsaa være et mægtig stort Slagsværd, hvilket han skal have ejet. Saa skal der ogsaa have været en gammel Bøg med en stor Ring i, ved hvilken han plejede at binde sin Hest.

II.

Andre fortælle, at Svend Fælling tjente som Smaadreng paa Sjellev-Skovgaard i Framlev Herred, og at det engang hændte sig, da han i Ærinde skulde ride til Ristrup, at det blev Aften, før han naaede Hjemmet igjen. Som han da kom forbi den Høj, Borum-Eshøj, blev han Ellepigerne vaer, hvilke uafladeligt dansede

rundt om Hesten. En af disse Ellepiger gik da hen til ham, rakte ham et prægtigt Drikkehorn og befalede ham at drikke. Svend tog vel imod Hornet, men saasom han havde liden Tro til, hvad der var i, slog han det bag udover sig, saa at det faldt paa Hestens Bag og tog Haarene bort. Men han holdt Hornet fast i Haanden, gav Hesten af Sporen og red skyndeligst derfra. Da fulgte Ellepigen efter, indtil han var kommen til Trige-brands Melle, og red han da der over rindende Vand, over hvilken Ellefolket ikke kan følge. Derfor bad Elle-pigen indstændigt Svend Fælling, at han skulde give hende Hornet tilbage, lovende ham til Belønning tolv Mænds Styrke, og paa dette Tilsagn gav han hende Hornet og fik, hvad hun havde lovet ham. Men han kom derved hel ofte i Forlegenhed, efterdi han tillige havde faaet Madlyst for Tolv. Da han samme Dags Aften var kommen hjem, skulde Folkene just have deres Juleøl. Og efterdi de vilde have Svend lidt til Bedste,

sendte de ham ned at hente Ølket, sigende: „Svend! gaa Du og hent os vort Øl, saa drikke vi ikke mere i Julen.“ Svend taug og gik, men kom tilbage med en Tønde i hver Haand og en under hver Arm.

III.

Ved Byen Stenstrup findes en Høj, kaldet Havbjerg. Paa denne plejede den drabelige Svend Fælling at sidde, naar han vaskede sine Hænder og Fødder i Sønderstrand, som er omtrent en halv Fjerdingvej derfra. I Holmstrup kogte Bønderne Mad til ham og bragte ham den i store Bryggerkjedler. Da han omsider døde, blev han begravet i Dalhøj mellem Loms og Holmstrup.

I Hofm. Fund. VI. 613 siges om Altertavlen i Borberg Kirke i Ribe Stift: „I Kirken er en anselig, forgyldt Altertavle med Alabastes Billeder, der forestiller den i den danske Krønike bekjendte Svend Feldings

Historie, saasom Kjæmpen, der ej vil have Andet end Fruer og Jomfruer; den danske Hest, som kunde bære 15 Skpr. Korn, som Mølleren flyede Svend Felding at ride i Strid med; Risens Hoved, som Svend Felding huggede af; Jomfruerne, som vævede den tykke Saddelgjord; Præsten, som afløste Svend Felding af sine Synder, førend han gaar i Striden."

Ibid. 758: I Sjellev Kirke (Framlev Herred) menes for vist, at Svend Felding er begravet; thi Anders Vejle, i Fortalen til sin Historie, melder, at i Sjellev Kirke var en gammel latinsk Bog, deri stod, at Svend Felding døde Mathiæ Dag og Hustru Aase paa Mikkelsdag og der begravet.

Ibid. 761: En Munk fra Byen (Nør-Snede i Vrads Herreds) ligger Hampersøen, hvor Svend Felding lod vande sin Hest „Blak" daglig; se Dansk Minerva 1818, 260.

Hos Vedel findes 2 Viser Svend Felding angaaende. Den første lyder saaledes:

Svend Felding.

Svend Felding han sider paa Helsingborg,
og roser han af sin Færd,
og han var sig baade mild og blid;
han gjordet sig med sit Sværd.

Svend Felding lover sig en Pillegrimsgang
alt ind til Rom at gange;
Og det lovet hver Danske Pillegrims,
at han skulde did komme.

Og de reede ud af Dannemark,
de vare ikke Pillegrime uden to;
og de geste dennem udi en Stad,
han heder Høfdingsø.

Og de geste dennem udi en Hofvet-Stad,
han heder Høfdingsø;

og de geste dennem en stolt Jomfru,
hun var saa væn en Møe.

Hun satte Svend Felding øverst til Bord,
blant andre Riddere i Skare.
Og i da spurde den stolte Jomfru,
alt hveden de kommen vare.

I ere ingen fattige Pillegrim,
os haver i Aften gest;
jeg ser det paa evers Skjorte smaa,
hun er med røde Guld fest.

Jeg seer det paa evers Skjorte smaa,
hun er med røde Guld fest;
at I er Kongen af Dannemark,
thi ville I vide vort beste.

Ikke er jeg Konning af Dannemark,
og jeg vider ikke saa stærk;
jeg er en fattig Pillegrim,
fød i Dannemark.

Hads Herred før og nu.

Hør I det min stolte Jomfru,
I lader eder ikke fortykke;
der fødes end Børn i Dannemark,
og end hver med sin Lykke.

Og alt da sad den stolte Jomfru,
der hun syde Silke-Søm;
hver en Søm alt der hun syde,
hendes Dyne runde udi Strøm.

Og høre I det min stolte Jomfru,
og hvi sørge I saa saare;
I sige mig noget af eders Vaade.
jeg løfter eder af denne Fare.

Her er en Riser paa vort Land,
han vil vort Land forøde;
og han vil ikke have andet til Kaast
end Fruer og Jomfruer til Føde.

Her er en Trold paa vort Land,
han vil vort Land fordrive;

uden vi kunde faa den samme Mand,
som Dysten tør med hannem ride.

Jeg haver det alle mine Dage hørt,
de danske Mænd ere saa fromme;
jeg takker nu Gud i Himmerig,
her maatte en af dennem komme.

Og havde jeg Hest og havde jeg Harnisk,
min Ryg var ret til maade;
da vilde jeg for eder min stolte Jomfru,
med hannem bryde en Stage.

Og de lede frem tre hundrede Heste,
og de vare alle hvide;
den første Svend Felding sin Sadel paa lagde,
han bugnet til Jorden som en Tige.

De lede ud de Spanske Ørs,
deres Dyne vare meget liuse;
Svend Felding strøg den Tømme over Hofvet,
saa snart lode de sig kyse.

Og det var Herre Svend Felding,
han klager sig saa saare;
og havde jeg en Hest af Dannemark,
havde ædt af Dannemarks Foer.

Jeg førde mig ud af Dannemark,
vel femten gode Guldringe;
havde jeg Hest af Jutland,
de skulle alle for hannem springe.

Og der kom gangendis en Møller-Mand,
saa listelig over denne Mark;
og jeg haver mig en dannebroget Hest,
er fød i Dannemark.

Og jeg haver mig en dannebroget Hest.
er fød i Sæbylund;
hver den gang han til Møllen gaar
han bær vel femten Pund.

Hør Du goden Møller,
Du lad mig Hesten see;

ere vi begge Danſke to,
vi beſtyre vel Valſke Tre.

Den Tiid den Heſt og han kom frem,
han var ſom Mølleren ſagde;
med høyen Hoft og brede Bringe,
Svend Felding ſin Sadel paa lagde.

Han drog af ſine Handſke ſmaa,
hans Hænder vare meget hvide;
og ſelv giordet han ſin gode Heſt,
paa Svenden torde han ikke lide.

Han giordet ſin Heſt med Sadelgiord,
og ſaa med Sadelgiorde Tre;
det første Heſten han rakte ſig,
og ſønder ginge alle de.

Han giorde Heſten ſaa overmaade faſt,
og meſt alt over det tykke;
Heſten fald for hannem paa Knæ,
og giorden udi ti ſtykke.

Og jeg gik mig af Dannemark,
med femten gode Guldringe;
havde jeg en Sadelgiord for dennem,
da vilde jeg lade dem springe.

Sende I Bud saa bradelig,
hen over den grønne Hede;
I lade den skiønne Jomfru tilsige,
hun lader Sadelgiord rede.

Femten vare de stolte Jomfruer,
som slyngede Guld med alle;
førend de kunde faa den Sadelgiord,
Svend Feldings Hest kunde holde.

De Fruer af Hummer, de Fruer af Pommer,
og mange Jomfruer fleere
de slynget baade Guld og Silke-Tøg,
som Dannebroge skulde bære.

Det var aarle om Morgen,
den Sadelgiord var rede,

Siu Alen lang og Qvarteer tyk,
fem Spande udi sin Brede.

Den Tiid den Hest han var nu giord,
og da var han saa vred;
at ingen af Østerige Kongens Mænd
torde til hannem see.

Og hør du det min gode Hest,
og haver du Mandevid;
jeg skal dig en Prikke linne,
alt før jeg stiger til dig.

Og hør du det min gode Hest,
du spiller som Bukke-Kid;
her maa I see alle Tødske Riddere,
hvad danske Mand haver for Sæd.

I tage nu det kronet Sper,
jeg haver det forlovet at føre;
I henter mig hid en Skudemast,
jeg mægter hende vel at røre.

Det første Reed de sammen rede,
Djevelen han var fuld stærk;
deres Heste begge i Knæene ginge,
og Sperrene drev i Mark.

Og det er ingen Dyst at ryde,
jeg vil ikkun Hesten prøve;
du møde mig i Morgen paa denne Stæd,
jeg skal dig en Krog-Stød give.

Svend Felding gaar sig om Kirkegaard,
lader sig vel berette;
og saa loed han sin Brynie beslaa
vor HErre loed han i sætte.

Og høre I det min stolte Jomfru,
I lader eder ikke fortykke;
enten skal han Sadelen rømme,
eller Halsen udi tre stykke.

Og de fulde ud af Staden med,
tillige baade Mand og Qvinde;

Give det Gud Fader i Himmerig
Svend Felding han maatte vinde.

I legge nu bort det smale Sver,
som I ere van at føre,
I tage mig hid min gode Staalstang,
i Danmark loed jeg den giøre.

Det arbet Reed de sammen rede,
de Hellede vare begge saa vrede;
Troldens Hals brast sønder i to,
hans Hofvet dref langt i Hede.

Hans Hofvet udi ny, hans Ryg udi fem,
hans Been i femten stykke;
Saa reed han til den stolte Jomfru,
hannem lystet da først at drikke.

Ud da ginge de Ridere ni,
de toge Svend Felding af Hest;
Lande og Rige vil vi eder antvorde,
Jomfruen om I ville feste.

Jeg haver mig en Jomfru fest,
udi Østerlands Konge-Rige;
for siu Tønder af det røde Guld,
jeg vil hende ikke svige.

I lade ikkun bygge et murede Huus,
foruden ved Høfdingsø;
I spare der aldrig for danske Pillegrim,
enten god Viin eller Brød.

Der sparer ikke for danske Hofmænd,
enten Viin eller fuld god Brød;
de bede got for Svend Feldings Navn,
han er for langen død.

Vedel giver til denne Vise følgende Fortale:

„Om denne Svend Felding, hvo og hveden han haver været, ere adskillige Meeninger. Visen siger, at han haver boet paa Helsingborg, maa vel skee paa Selufs-

borg. Thi det er alle Mænd vitterligt, udi Aarhuus Stigt, at han haver været Bosæt, og Barnfød udi den skjønne Egn imellem Aarhuus og Hothersnes. Og vises endnu hart ved Aarkiær udi Skoven for Athel-Veyen SpegelsHuus, som man kalder det, og kort Tid forleden haver været afbrøt, der som Svend Feldings Staal skulde været; og han der skulde bundet sine Heste i Jernlænker, og det saa dannet, at Vandet af den Bek derhos, skulde løbet igjennem Staalden. Men dette er vist og fast, at Erlig og Velbyrdig Mand salig Jørgen Rostrup paa Seluf Skofgaard udi sin Tiid fant paa fornefnde Gaard en muret Grundvold og Nederdeel af et Huus, som Svend Felding skulde boet paa. Og sees der endnu paa denne Dag Vindverne og Dørre derpaa. Og er tilstede en mægtig stor Kaaber-Gryde, som der blev funden udi Grunden under den grønne Muld. Der fandtes og samme Tiid et Harniske og et langt bret Sverd, som en Tiid lang hengde der i Borgstuen.

Udi Seluf Kirkebog findes indtegnet forudi Calendario, paa Latine skrevet, at den gamle Svend Felding er død paa Sct. Matthiæ Apostoli Dag, Hans Hustru Aase paa Sct. Michaelis Dag, deris Daatter Ingred paa Sct. Povels Omvendelses Dag, og hendes Søn paa den næste Søndag efter Aske Onsdag. Men dette feiler her, at Aars-Tallet er ikke her hos antegnet. Saa man ikke kand vide til visse paa hvad Tiid, enten Svend Felding den unge eller gamle haver levet. Her fandtes vel en temmelig lang Kampesteen ligendes strax inden Kirkedøren, med sex Vers Rune-Bogstaver paa, hvilken tilforn havde ligget op imod Choret. Bogstaverne vare meste parten ukiendelige og en Deel hensidne. Haver uden Tvivl været denne Slegtis Liigsteen, som videre skal om tales en anden sted.

Der findes endda en anden Vise om Svend Felding, som vi sætte her nest efter, paa det man kand see, at det uden Tvivl haver været en Slegt her udi Riget og

er muelig den første, der haver været en Slegfred af Kongelig Stamme, som vi her efter i samme Vise skulle faae at høre":

Svend Felding fører Dronning Judte ind i Danmark.

Der stunder indtil Danmark
saa mangen ærlig Mand;
did komme fleere Tydske Riddere
end jeg nu nefne kand.
De stunde indtil Danmark.

Det var Danner Konning,
han heder paa Svenne to:
I bede Herr Svend Felding,
i Salen for mig indgaa.
De stunde ꝛc.

Ind kom Herr Svend Felding,
og stedis han for Bord:
Hvad ville I Danner Konning?
hvorfore have I sand mig Ord.
De stunde ꝛc.

Hads Herred før og nu.

Hør Du kiære Svend Felding,
Du skalt mit Ærende bortfare:
Du skalt indtil Tydskland,
at hente min Hiertenskiere.
De stunde ꝛc.

Skal jeg fare til Tydskland,
og hente eders Hiertenskiere,
da vide I vel Dannerkonning,
jeg kand ikke alene være.
De stunde ꝛc.

Hundrede Riddere saa vel Jernklædde
og dem skulle I mig faa:
selv vil jeg min Kiortel og Kaabe
med Maard og Sabel underslaa.
De stunde ꝛc.

Bunde de og deres forgyldte Seyl,
saa høyt i forgyldene Raa,
saa seyle de indtil Tydskland
vel mindre end Maaneder to.
De stunde ꝛc.

Der kaste de deres Anker
alt paa den hvide Sand,
Det var Herre Svend Felding,
han træn der først paa Land.
De stunde ꝛc.

Mit udi den Kongens Gaard,
og der afselit de deris Skind;
saa gaa de udi Høyeloft,
for Kongen og Dronning ind.
De stunde ꝛc.

Hel sidde I høybaarne Konning,
alt over eders breede Bord;
Kongen udaf Danmark,
han haver send eder Ord.
De stunde ꝛc.

Tage I disse danske Ridder,
og sætte I dem til Bord:
det skeede ikke med det seeniste,
han vide de Herre Ord.
De stunde ꝛc.

Det svarede Svend Felding,
det første han Judte lille saa:
Skam da faa dine Hænder to,
som dine Dyne skulde toe.
De stunde ꝛc.

Skam da faa den Tjeneste Qvinde,
som Dig skulde Vandet tilbære:
det er sæd i Dannemark,
de Frøckener holdes til Tugt og Ære.
De stunde ꝛc.

Hør Du Herr Svend Felding,
Du spotter mig ikke af Harm;
jeg havde det for sanden spurt,
Du est et Slegfred Barn.
De stunde ꝛc.

Er jeg end et Slegfred Barn,
Da haver jeg Ærender hin beste:
da maa jeg slide Skarlagen rød,
og ride med hundrede Heste.
De stunde ꝛc.

Det er aldrig saa arg en Skalk,
haver han et par røde Hose,
hvor han kommer i Tydskland,
han kalder sig være en Rose.
De stunde 2c.

Det er aldrig saa arg en Svik,
haver hun en svraglet Hue,
hvor hun kommer i Danmark,
hun lader sig kalde en Frue.
De stunde 2c.

Hvad hjælver os vi tøve her,
Tiden den monnne skride;
Min Herre han lenges hvor os monne gaa,
det vilde han gierne vide.
De stunde 2c.

Ville I følge, da er det Tid,
jeg gisr min Herre hans Villie;
den Gud som eder sammenføyer,
kand eder og snart atskille.
De stunde 2c.

Det var Herr Svend Felding,
tog Judte lille i sin Arm;
Satte han hende i Bænken ned,
det gjald i hver i hendis Tarm.
De stunde ꝛc.

De vunde op deres forgyldte Seyl,
saa høyt i forgyldte Raa;
Seylede de ind til Danmark,
mindre end Uger to.
De stunde ꝛc.

Det var Herr Svend Felding,
han styret sin Snekke til Land,
det var Danner Konning,
han render sin Ganger paa Sand.
De stunde ꝛc.

Det var Herr Svend Felding,
han vefter op med sin Hat;
Herre I springe ikke i Ørs i Dag,
vi have ikke Fryden faat.
De stunde ꝛc.

Toge de strax den unge Brud,
førde hende paa det Land;
hende times baade Hæder og Ære,
saa vel af Qvinde som Mand.
De stunde ꝛc.

De satte hende udi den forgyldene Karm,
med Ædlesteene besæt;
den gaf hende Danner Konning,
forre han tog hende til Ægte.
De stunde ꝛc.

Lidet Got men hoyt skal sætte,
og sielden see dertil,
der er saa mangen udi Brudskebens Færd,
saa underlig løber det Spil.
De stunde ꝛc.

Det svarede Jomfru Judte lille,
det første hun Brudehuset saae;
Skam da faae de Tømmermænd,
som her lagde vind paa.
De stunde ꝛc.

Skam da faa de Tømmermænd,
som her toge Øl og Mad;
saa faa han Herr Svend Felding,
som var Høfvitzmand der ad.
De stunde ꝛc.

Det meldte Herr Svend Felding,
han kunde den Spot ey lide;
Vende I eders Vogn omkring,
ad Tydskland lade I skride.
De stunde ꝛc.

Stolpene ere af Silie,
og Skaflerne ere af Eeg;
Dig burde ikke Jomfru Judte lille,
hos Danner Konning at ligge.
De stunde ꝛc.

Det meldte Herr Peder Kiæmpe,
han var en Helled sterk,
i Dag saa vil jeg dyste med dig,
om Ørs og hundrede Mark.
De stunde ꝛc.

Nok saa haver jeg Guld og Pendinge,
og der til Pendings Værd;
jeg vil dyste med Dig i Dag,
for alle Jomfruers Ære.
De stunde ꝛc.

Det første Reed de sammen rede,
de Hellede vare baade saa sterk;
sønder gik Svend Feldings Sper,
deres Skiolde dref langt i Mark.
De stunde ꝛc.

Da loe hun Jomfru Jutte lille,
hun smilet under Skarlagen skiøn:
Saadanne ere alle mine Hofmænd,
jeg førde i Danmark ind.
De stunde ꝛc.

Det var Herr Svend Felding,
han render til det Brudehuus;
Herre, I laane mig eders Ørs i Dag,
jeg er af Dysten fuus.
De stunde ꝛc.

Det svared Danner Konning,
hant var hans egen Byrd;
saa gierne laaner jeg Dig Graabeen,
men du haver ikke Bles her.
De stunde ꝛc.

De lede Graabeen af Stalden ud,
var hastet som en Orn.
I faa hannem Herr Svend Felding,
han er jo ikke et Barn.
De stunde ꝛc.

De lede ud Snaren Graabeen,
de lagde Guldsaddel paa;
det er vel meere end Vintre ni,
han sidst Solen saa.
De stunde ꝛc.

Det andet Reed de sammen reede,
de Hellede vare saa vrede;
da knælede Herr Peder Kiæmpes Hest,
ham Hovfet dref langt i Hede.
De stunde ꝛc.

Da græd Jomfru Judte lille,
af Harme hun Hænderne slog,
uselig jeg hid til Danmark kom,
med stærkeste Hellede to.
De stunde 2c.

Da loe han Danner Konning
han smilede under Skarlagen rød;
saadanne ere alle de Danske Hofmænd,
som jeg giver Klæde og Føde.
De stunde 2c.

Aarle en Morgen det var Dag,
Frue Judte krevde Morgen Gave:
I give mig Herr Svend Feldings Hovet,
og andet vil jeg ikke have.
De stunde 2c.

Jeg skal give dig rige Borge og Slot,
der til stor Rigdom at volde;
Du fanger ikke af mine Danne Svenne,
som jeg skal Landet med holde.
De stunde 2c.

Det svarede Herr Svend Felding,
han stod for sig allene,
knæler jeg for Judte lille i Dag.
da bryste strax begge mine Beene,
De stunde ind til Danmark.

Vedels Fortale hertil er følgende:

„At denne Svend Felding skal være den samme som den forrige Bise omtaler, siunes ikke troligt. Thi denne Historie lader sig ansee at være noget yngre end den anden formere Digt. Om det havde været den unge Svend Felding eller en anden nefnd efter dennem eller udi Slegtet, lader jeg hver sin Meening. Dog siemmer det over et, med den almindelige Tale, at han havde været Slegfred, og dog i stoer Ære, Agt og Myndighed. Som det var Sædvanligt med Fredle-Børn, baade her udi Riget og i Norge udi gamle Dage. Det siunes at

der er kommen en Nag imellem hannem og den unge Dronning, som han haver ført Kongen i Landet, og den kand ikke endes, med mindre end at hun giører en af sine beste Kiæmper ud paa hannem, som biuder hannem til Kamp. Udi hvilken Kamp Herr Svend beholder Marken, og dræber Herr Peder Kiæmpe, en af hendes fornemste Mænd, hun haver ført i Landet med sig. Hvor udaf hun haardeligen fortørnes, dog hun ikke kand fremme sin Villie, som det tilbørligen er, at hverken de Høye eller Lave lader sig tage Regimentet fra, af den fordærvelige Eva, om hvilken der siges: Qvia obedivisti voci uxoris Anæ &c. Derfore kom all Ulykke."

Anm. I Adelslexikon omtales 2 Familier Felding saaledes:

„Af dette Navn findes følgende 2 Vaabener:

I. Feltet sølv, deri en opreist rød kronet Løve;

Hads Herred før og nu.

paa Hjelmen en halv Løve af samme Farve. En Tradition, som er bevaret i nogle gamle Slægtebøger, siger at denne Familie nedstammer fra een af de danske Konger.

II. Feltet blaat, deri en Guld-Pilgrimsstav, pælvis sat og overlagt af 3 Guldbjælker. Dette Vaaben tillægges den berømte Hr. Svend Felding til Sjelle Skovgaard, hvorom i Kjæmpeviserne."

Her skjælnes altsaa imellem 2 Familier, som Vedel synes at slaa sammen.

Aakjær.

(Ved L.).

Aakjær er beliggende i Falling Sogn omtrent 1½ Mil Nordøst for Horsens og 3½ Mil Sydsydvest for Aarhus. Gaarden har en smuk Beliggenhed ikke langt fra den ny Landevej til Horsens. Dens nærmeste Om-

givelser, Aa og Kjær, have givet Anledning til dens Navn. Den er vistnok opstaaet i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede; thi efter et gammelt Thingsvidne fra Hads Herredsthing af 1444 havde Riddereu Laurids Truidsen af Gylling givet Hr. Ridder Marqvard Rostrup sin Datter Fru Cecilie tilægte og givet hende til Medgift alt sit Jordegods i Hundslund Sogn og den Grund, hvorpaa Aakjær siden blev bygget. Dette Thingsvidne findes endnu paa Bispearchivet i Aarhus, og da det er af Interesse ogsaa for selve Hads Herreds Historie og som en Prøve paa Datidens Skrivemaade, ville vi her gjengive hele Dokumentet.

„Alle men thette Breff see eller høre Helse wij Matis Jeipsen, koningens foghit pa Hartzherrits thingh Michild Pethersen, canik j Arws, Gundij Jensen, proueſt j Hartzherrit, Jes Palnesen af Rudhe, Pether Krabbe, Dauid Saxesßen af Gasmerholm, Jahan Nielsen i Beragher, Matis Bunde, Stigh Jensen, Las Hwas oc Es-

bern Hoffman, wæbnere, ewindelighe med wor Herre ok kungøre wij thet alle men the nw*) ore som komme skule, at aar efter gutz Burdh MCDXLIIIJ then Mandagh næst efter dominica invocavit var skikket for oss oc for manghe flere gothe mæn, som tha nærwærindes ware for^{ne} Hartzherritzthingh, thene Breffuisere wælborn Las Jensen af Howithstrupp, hwilcken ther opstodh, lofflige opkraffdhe, fik oc fræmledde eet fuldkommit Thinghs Vitne af VIIJ lagfæste Dandemæn, swo som ære: Thord j Saxild, Henric awisen j oldrupp, Jes michelsen i fildrupp, Jes pethersen sweigardh, Las christiernsen j saxild, Thorchil Jensen j acerdorpp, Nis acersen j synnerdrup oc p. smith j fildrupp, hwilcke for^{ne} VIIJ lagfæste Dandemæn eendrectelighe witnede pa theris sjæl oc saninde, at for^{ne} Las jensen af Howitstrupp war skikket for thennem same Dagh Innen fire stocke oc spurdhe menigh

*) nw = nu.

Hæritzmænnen al the tha nærwærendes ware oc thing ſocte, om thet war thennem ey widerlicht oc hafde hørd oc ſpurdh, at Hr. Lauritz thrwitſen, riddere af Gyllingh gaff Hr. Marquard Ratſtrupp, ridder, ſin Dætter oc thet gotz j Hundslund ſoghn, ſom er kerſgardh ſwinballigh oc then grund, ſom aker ſtaar vppa. Tha opkræffde koningens ſoghet eet fult ſtockenæffnd af XIJ gothe aſtadhighe Dandemæn, ſwo ſom ære Jes palniſen af rudhe, p. aweſen, Oleff michilſen, Beind clingere, Michild Jenſen, Anders ſkanningh, Michild kalff, p. Magnuſen, chriſtiern ſalmenſen, Jes Jenſen, ebbe knwtſen oc nis willomſen. Hwilkit ſtockenæffnd oc Hæritzmænd ther witnede pa theres ſiæl oc ſaninde, thet for^ne Hr. Marquard raſtrupp haffde Hr. Lauritz thrwitſens Dætter frw ceciliæ til ecte Husfrw, oc gaff for^ne Laur. thrwitſen then for^ne Hr. Marqv. raſtrupp met hennæ alt hans Jordhe gotz i Hundzlund ſoghn liggendes, ſwo ſom ære kærsgardh ſwineballigh oc then grund ſom Aker nw ſtar

bygd vppa. It: witnede the, at forne frw ceciliæ Laurs Dætter fik met forne Hr. Marqv. raſtrupp een søn, ſom heed Gotſk raſtrupp oc en Dætter heed frw kirſtine oc (een) heed frw ælsøby oc een heed fru ſilæ, oc ſwo Dø= the forne frw ceciliæ Laursdætter. Tha fik forne Hr. Marqvard raſtrupp en ænnen Husfrw af Thydheſkelande, ſom heed frw grete, oc hun fik med forne Hr. Marqvard IIIJ Børn, ſwo ſom vare claus raſtrupp oc benditz ra= ſtrupp oc frw Margretæ oc frw Beatæ, oc ſwo døde forne Hr. Marqvard raſtrupp oc Claus hans søn. It: witnede the, at gotſk raſtrupp oc bendictz raſtrupp, ſom ware frw Margrethes oc frw Beatæs weriæ ware paa fornr Hartzherritz thingh oc gjordhe eet fult ſkiffte met Jes Aliſen pa hans Husfrwes wegnæ frw elsøby oc the pa theres wegnæ oc theres ſøſtres wegnæ, ſom ware frw Magrete oc frw beatæ, ſwo at the ſkøtte forne Jes Aliſen all then ræt oc rættighet, ſom the oc theres ſøſtre frw margrete oc frw beatæ arffuede efter theres

father Hr. Marquard raſtrupp, oc forne Jes Aliſen ſøthe oc aff hænde all then ræt oc rættighet ſom hans husfrw pakommen war j arff i Brupp oc gotz til Bruppe laa j ore herret, oc tackede the hweranner for got ſkiffte. Hwilkit ſtocknæffnd oc Hæritzmænnen met thennem witnede og thingswitne effter thennem witnet, at ſwo gik oc foor, thet ſagde wy oc hordhe oc witne frændelis met wore Incigle."

Formodentlig er det saaledes Familien Rostrup, at Aakjær skylder sin Oprindelse som Herregaard. Denne Slægt hørte oprindelig hjemme i Holsten og var en Gren af Ahlefeldterne, der havde taget Navn af Godset Rastorff ved Preetz. Til Danmark vare de komne i Begyndelsen af det 14de Aarhundrede. Saaledes ejede en Marquard Ratztorp 1347 Sighelstrup i Jylland, og han synes at have været Farfader til den fornævnte Ridder af samme Navn. Nu er Familien forlængst uddød; men i 1737 levede end i Kjøbenhavn en Major

Ebbe Ulfeld Rostrup af samme Slægt i smaa Kaar, da hans Forældre havde maatet sælge alt deres Jordegods. Rostrupperne beholdt ikke længe Aakjær; thi i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede kjøbtes Gaarden af Biskop Bo Magnussen i Aarhus. Hvad Aar det skete vides ikke; men det maa have været efter 1395, da han blev Bisp og før 1424, da han døde, ja vel før 1423, da Peder Madsen i Daugaard dette Aar skjødede en Gaard i Drum til Michill Storm af Aakjær, thi Michel Storm har vistnok været Bispens Foged paa Gaarden. Aaret efter Biskop Bo's Død blev der den 26. Februar 1425 afsagt en Dom af Erkebiskop Peder Lykke og Capitlet i Lund, ifølge hvilken Hr. Jens Magnusen og Peder Magnusen (formodentlig Bispens Brødre) i sin Tid havde laant Biskop Bo Penge til at kjøbe Aakjær for, og skulde derfor deres Arvinger have Godtgjørelse, ifald de ikke havde faaet deres Betaling. Biskop Bo kjøbte foruden Aakjær ogsaa Svinballe og Kiersgaard, thi 1435

blev udstedt et Tingsvidne, at der aldrig var given Last eller Kiere paa Aakier, Svinballe eller Kjersgaard, siden de bleve tilskjødede Biskop Bo.

Aakjær forblev nu under Bispestolen i Aarhus lige til Reformationen og var i den Tid bortforlehnet af Bisperne. Næst efter Mikkel Storm findes den olt tidligere omtalte Henrik Sandberg til Qvelstrup, at have været Lehnsmand paa Aakjær, hvilket han formodentlig er blevet kort efter Biskop Bo's Død, thi ifølge et Tingsvidne af Hads Herreds Ting af 1441, havde han da i 15 Aar havt Brostjæl (c: Bopæl) paa Aakjær. Efter Hendrik Sandberg nævnes Jens Pallsen, Foged paa Aakjær. 1457 blev der nemlig udstedt et Tingsvidne, at den Jord, som hedder Røde maii*), Henniches damb og Piledamb, haver ikke været brugt andetsteds end til Søbye, førend Jens Pallsen, som Foged var paa Aakjær,

---

*) skal vel være røde Mae = røde Eng.

brugte den til Aakjær. Hans Eftermand var Væbneren Christen Steen, der 1459 var Foged paa Aakjær. Han var rimeligvis af den samme Familie Steen, der senere ejede Hovedstrup (det nuværende Rodsteenseie), og som i sit Vaaben førte en Strandskal. Den næste Lehnsmand paa Aakjær var Gunde Nielsen til Lydom. Ordsproget siger, at det er godt at have Bispen til Morbroder, og Gunde har sikkert ogsaa faaet Aakjær paa Grund af sit Slægskab med Biskop Jens Iversen Lange, thi Bispens Fader Iver Thomsen var Broder til Gundes Fader Niels Thomsen. Slægten Lange, der har skjænket Aakjær flere Lehnsmænd, hørte egentlig hjemme i Ribe Egnen og kan henregnes til den ældste og mest ansete Adel. Den delte sig i to Linier, af hvilke den ene, der stammede fra Biskop Jens Iversens Broder, antog Navnet Munk, men beholdt Langernes Vaaben 3 røde Roser i et hvidt Skjold. Af disse Munk'er blev senere En Lehnsmand paa Aakjær. Til den Linie

der beholdt Navnet Lange, hørte derimod Gunde Nielsen. Han var en Søn af Niels Thomsen til Lydomgaard og Fru Anna Reventlow af Søbo i Fyen. Efter sin Fader havde Gunde arvet Lydomgaard. Han blev den 25. December 1445 slagen til Ridder og var da af Biſpen i Ribe forlehnet med Trøiborg Slot. Aakjær Lehn havde han allerede 1460 og beholdt det troligviis til sin Død 1474 (eller 77). Jaltfald nævnes han baade 1464 og 1470 som Lehnsmand der. Hr. Gunde Nielsen blev siden ogsaa Rigsraad. Han ligger tillige med sin Frue Begge Giordsdatter, der døde 1480, begraven i Varde. Biskop Jens Iversen overdrog derefter Aakjær Lehn til Gunde Nielsens Søn, Hr. Niels Gundesen. Han var ligesom Faderen Ridder og Rigsraad og ejede Lydomgaard, Hennegaard og Kjærsgaard. Hr. Niels Gundesen er allerede oftere omtalt i Hads Herreds Historie (see f. Ex. under Randleff Sogn), han nævnes endnu 1482 Høvedsmand paa Aakjær; men dette Aar

døde hans Frænde Bispen, og den nye Bisp Eiler Bølle var ei af Hr. Niels Gundesens Slægt, hvorfor denne ogsaa maatte give Plads for en ny Lehnsmand. Hr. Niels Gundesen levede endnu 1505 og er begraven i Graabrødrekloster i Ribe. Hans Enke, Anne Rosenkrantz døde først 1538, 92 Aar gammel, og ligger begravet i Varde, Den nye Lehnsmand hed Thyge Jensen; hvem han var vides ej med Vished. Maaske er han den Tyge Jensen Seefeld, der i Aarene 1474 til 1507 ejede Dalsgaard. Han havde Aakjær Lehn 1488, da han, „Thigii Jensen aff Aakier, som wepner ær," var nærværende i Aarhus Bispegaard Onsdagen efter Paaske med flere gode Mænd at stifte Forlig imellem Biskop Eiler og Borgermesteren og Raad i Aarhus, der trættedes om nogen Skade, som 4 af Bispens Svende havde gjort nogle Borgere. Samme Aar er ogsaa udstedt et Tingsvidne, at „Thygge Jensen, forstender paa Aakiær" havde budet sin Laghævd til paa Astruplund og Mark. Hvor-

længe Tyge Jensen har havt Aakjær vides ikke; maaske har det været til næste Bispeskifte i Aarhus i Aaret 1501, da Biskop Eiler Bølle døde, og Niels Clausen Skade blev hans Eftermand, thi 1505 nævnes den da afdøde Hr. Morten som denne Biskops forhenværende Commissarius paa Aakjær.

Efter Reformationen inddroges Aakjær under Kronen, og det blev nu Kongen, der som forhen Bispen udnævnte og assatte Lehnsmændene. Den første kongelige Lehnsmand paa Aakjær var Hr. Peder Ebbesøn Galt. Han var en Søn af Ebbe Mogensen Galt til Tyrrestrup, der faldt i det ulykkelige Ditmarskertog, og Fru Sophie Høeg, som ejede Tyrrestrup, Dalsgaard, Birkelse, Eubjerggaard, Skumstrup, Sellebjerg samt Engestad i Skaane. Allerede 1521 var han Ridder, og i Aarene 1536—39 blev han Rigsraad. Han skal ogsaa have været Rigsmarsk. 1521 og senere var han forlehnet med Næsbyhoved Slot ved Odense og 1530 med

Lundenæs. 1541 og 48 var han Befalingsmand paa Aarhusgaard, som han maa have havt i Forlehning samtidig med Aakjær. Dette Slot synes at være blevet noget medtaget i Grevefejdens Tid, thi Aar 1546 fik Peder Ebbesen Paabud om at lade bygge paa Aakjær, i hvilken Anledning Kongen tilskrev Abbedissen i Maribo Kloster, Søster Birgitte Brahe, om at give Peder Ebbesen Tilladelse til at lade hugge det fornødne Tømmer dertil i en af Klostrets Skove. Ligeledes fik Lehnsmanden kort Tid derefter Paabud om at sende til Koldinghus alt det Forraad af Aarhus Gaard, Aakjær og Isegaards Lehn, han havde liggende af Havre, Smør Flesk, Kjød og andre Fødevarer og kort derefter ligeledes de Huder, Skind og det Ister og Kjøkkenfidt, han havde paa de to førstnævnte Gaarde, til Jørgen Pedersen i Ribe, og fra samme Gaarde endvidere 100 Sider Flesk, 20 Tønder Havre og 10 Læster Malt til Kjøbenhavn. 1547 fik han Paalæg om at forøge Kongens Stod paa

Aakjær med gode og ufordærvede Heste. Det næste Aar døde Hr. Peder Ebbesen og ligger med sin Frue Ingeborg Dresfeld begraven i Søvind Kirke ved Tyrrestrup. Han har neppe været sine Undergivne nogen mild Herre, thi Bønderne ved Palsgaard og Tyrrestrup vide endnu den Dag i Dag at fortælle Ondt om ham. Saaledes siges han at have nedrevet 18 Kirker i Jylland og af Stenene af nogle af disse Kirker byggede han Tyrrestrup. Sin egen Svigerfader, der boede paa Torup Volde nærved Tyrrestrup, ihjelslog han en Juleaften, som han sad for Bordenden, fordi denne havde bebreidet ham disse mange Kirkers Ødelæggelse. Saa siges det ogsaa, at han uretmæssig har forøget Tyrrestrup Marker; idet han engang som der holdtes Prædiken paa en Helligdag i Søvind Kirke, omred nævnte Marker, medens ingen Folk var tilstede, og saa rask som han red, saa skrap fulgte ham den Onde efter og inddigede Alt, hvad der var omredet. Mændene i Tostum maatte derfor skynde-

ligst sende Bud til Præsten, som prædikede i Sovind, at han endelig maatte slutte sin Prædiken. Det var derfor heller intet Under, at Fanden omsider tog „Peer Ibs“ og foer afsted med ham igjennem Luften. Undervejes blev Fanden imidlertid træt, og da han befandt sig over Søen, saa satte han sig paa en Skibsmast for at puste. Da spurgte Skipperen den Onde: „Hvorhen?“ hvortil Fanden syngende svarede: „Til Hølls! til Hølls! til Hekkenfiælds! med Peer Ibs! med Peer Ibs! den grove Synder — den grovselig Herr!“ Den i Sagnet omtalte Svigerfader hed Gjord Nielsen Drefeld, og han boede ikke i Jylland, men paa Engestad i Skaane, og døde en naturlig Død 1520, saa i dette Stykke gjør Fortællingen Peder Ebbesen Uret.

Peder Ebbesens Efterfølger som Lehnsmand paa Aakjær var Evert Bild til Ravnholt, der den 25. Febr. 1549 fik meddelt Lehnsbrev, men da allerede i nogen Tid havde havt Lehnet i sit Værge. Han hørte til en

Slægt, til hvilken adskillige af de gamle Slægtebøger henregne den berømte Niels Ebbesen, hvem de fleste dog henføre til Aakjærs forrige Lehnsmand Peder Ebbesens Familie, Galterne. Evert Bild var en Søn af Rigsraad Hr. Niels Bild til Ravnholt og Fru Berite Ulfeld og ejede foruden sin Fædrenegaard Ravnholt i Fyen, ogsaa Aggersborggaard. Af Evert Bilds Brev paa Aakjær haves 2 Udkast. Ifølge det første skulde han have 200 ℔ danske i Penge, 10 Læster Rug, 12 Læster Byg og 13 Læster Havre, 4½ Læst Smør, 8 Tdr. Honning, 300 Svin, 140 Faar og Lam, 12 Køer, 130 Gjæs og 400 Høns til Underhold for sig og sine Svende. Det andet Udkast kom imidlertid til at gjælde og var ikke nær saa gunstig for Evert Bild. Han fik nemlig 176½ ℔ 4 ß i Penge, 8 Læster 1½ Ortug 3½ Skp. Rug, 10 Læster 2 Ortug 2 Skp. Byg, 5½ Læst 9 Skp. Havre, 1½ Læst 1 Fdg. Smør, 2½ Td. 1 Fdg. Honning, 154 Svin, 104½ Faar og Lam, 11 Køer, 104 Gjæs

og 325 Høns. Desuden fik han 15 Læster 4 Tdr. Salt, 4 Galte, 20 Ol og 1 Snes Æg, al Ladegaardens Aal, 1/3 af Sagefald, Gaardfæstning, Oldengjæld og af al anden uvis Rente, 1/4 af Gjæsteriet og dertil alle de Kalve og Lam, som opfødtes, og Føllene af Kongens Stod ved Aakjær Slot. Hvert Aar skulde han for Kongen stalde 60 Dyne, og naar han fik Tilsigelse derom, skulde han tjene Kongen indenrigs med 8 Stridsheste og Glavind og 4 Skytter paa egen Kost og Tæring eller og selv tolvte til Skibs, og ligeledes med 8 Stridsheste og 4 Skytter udenrigs paa Kongens Kost og Tæring. Selv forbeholdt Kongen sig al sin Del af Kirketienden, Herlighed og Gjæsteri af alle Kirker, hvilket, hvis det første Udkast var bleven gjældende, skulde have været Lehnsmandens Indtægt. Han maatte heller ikke jage i Kongens Enemærkeskove, men nok i Fællesskovene, dog maatte han ikke ødelægge det store Vildt. Til Nødtørft maatte han lade hugge i Skovene, hvorimod det

første Udkast tillagde ham 400 Læs Brænde. Endelig skulde han forbedre Slottet og Ladegaarden og ligesom sin Forgjænger bære Omhu for Kongens Stod og sørge for gode Stodheste. Samme Aar som dette Lehnsbrev er udstedt, fejrede han sit Bryllup paa Kjøbenhavns Slot med Jomfru Wivike Podebusk af Krapperup, Helligtre-foldigheds Søndag. Evert Bild synes ikke at have kunnet forliges godt med sine Undergivne i Hads Herred, thi Aar 1552 havde han en Sag paa Kongens Retter-ting med Kronens Bønder og Tjenere i Hads Herred, der nægtede at gjøre Ægt og Arbeide til Aakjær, saa-ledes som andre Kongens og Stiftets Bønder og Tje-nere gjorde, og paastode, at de havde Frihed derfor, noget Evert Bild mente, ikke kunde være rigtig. Hertil svarede Bøndernes Udsendinge, at deres Forældre før deres Tid havde holdt 3 Møller ved Magt og ikke nydet andet Arbejde til Aakjær af deres Gaarde, og at de desaarsag troede, at dem burde at have, nyde og be-

holde denne Frihed. Da de imidlertid ikke kunde fremlægge bedre Vidnesbyrd, kjendte Kongen og de 3 Rigsraader, Johan Friis, Erik Banner og Niels Lange, der fældede Dom i denne Sag, dem skyldige at yde Kronen Ægt og Arbejde til Aakjær, ligesom andre Bønder svarede til Kronens Slotte og Gaarde; de skulde pløje, harve, age Møg og holde Gjerder vedlige m. m. efter de Breve, som derom vare udstedte, saafremt Lehnsmanden ej skulde have Magt til at sætte dem fra deres Gaarde, og indsætte andre Medarvinger som Fæstere i Stedet, naar disse vilde gjøre Arbejdet, og Evert Bild skulde tiltale de Bønder, som havde siddet overhørige med Ægt og Arbejde. Det følgende Aar den 1. Maj fratraadte Evert Bild Aakjær og fik Fredagen næstefter Vor Frue Visitationis Kvittering for Lehnet. Samtidig blev han forlehnet med Steenvigsholm i Norge, som han beholdt i 13 Aar. Medens han havde dette Lehn, gjorde de Svenske i Syvaarskrigen Indfald i Norge i

Jæmteland, men Evert samlede Almuen i Thrøndelagen og jog dem igjen ud. 1564 kom Svenskerne imidlertid tilbage og belejrede ham paa Steenvigsholm, som Evert snart maatte overgive, da han havde Mangel baade paa Krigsfolk, Kugler, Krudt, Levnetsmidler og ferst Vand. Han kom dog kort Tid efter løs og ilede til Bergen til den derværende Lehnsmand Erik Rosenkrantz, der havde samlet en hel Del Folk. Disse forøgede Evert Bild med flere Krigsfolk, som han for egen Regning hvervede og drog derpaa tilsøes tilbage til Tronhjem, hvor baade Borgere og Bønder med Glæde slokkedes om ham og snart tvang Svenskerne til at rømme Steenvigsholm. Aaret efter var Evert Bild med i det berømte Slag ved Svarteraa, hvor han blev saaret. 1566 fratraadte han sit norske Lehn og fik istedet Næsbyhoved og Odensegaard. Det følgende Aar sik han den 6. Juli Ordre til som Admiral at udløbe med 12 „gevaltige" danske og lybske Skibe for i Østersøen at krydse mod de Svenske,

men han blev syg ombord paa sit Skib i Kongedybet og maatte bringes i Land paa Amager, hvor han døde i Kastrup den 1. August og blev begravet i Frue Kirke i Kjøbenhavn. Hans Frue, Wiweke Podebusk, har gjort sig fortjent af den danske Adels Historie, idet hun har efterladt sig en Slægtebog. Familien Bild uddøde 1622 paa Mandslinien med Everts Søn, Niels Bild.

Den følgende Lehnsmand paa Aakjær var Jørgen Bernekow, der fik Lehnsbrev den første Søndag i Fasten i 1553 og tiltraadte Lehnet den 1. Maj s. A. Efter Kongl. Befaling vare Hans Stygge til Kolbækgaard, Jørgen Pedersen og Axel Nielsen (Arenfeld) til Palsgaard nærværende paa Aakjær, da Evert Bild overleverede Jørgen Bernekows Fuldmægtig, Jørgen Rantzau til Lønborggaard, alle Ejendomsbreve og andre Vidnesbyrd om Aakjær Slot og Lehn. Jørgen Bernekow var en rygensk Adelsmand, der tilligemed sin Broder den senere Rigsraad Hans Bernikow til Birkholm og Tøl-

løse var indkommen til Danmark. De vare Sønner af Morten Bernekow til Roelsvig og Anne v. Crachowitz. Jørgen Bernekow ejede Kjellerupgaard ved Mariager og var 1548 med i Prindsesse Annas Brudefølge til Sachsen. Han var med Anne Rafvensberg, der var en Datter af den bekjendte Claus Eriksen Slippeslot. Som Lehnsmand paa Aakjær blev der tillagt Jørgen Bernekow 127 ℔ 11 ß danske i Penge, 5 Læster 9 Ortug 6 Skpr. Rug, 5½ Læst 6 Ortug Byg, 3½ Læst 4 Ortug Havre, 1 Læst Smør, 1½ Td. 1 Fdg. Honning, 100 Svin, 8 Køer, 64 Lam, 64 Gjæs, 210 Høns 20 Dl Æg, 10 Læst 4 Td. Salt, alt Avl til Ladegaarden, Fjerdedelen af Gjæsteri, Sagefald, Gaardfæstning, Oldengjæld og al anden uvis Indtægt, samt Halvdelen af Kalve, Lam og Føl, der opfødtes paa Slottet. Af al den øvrige Indtægt skulde han svare Kongen Regnskab og hvert Aar skulde han opstalde 60 Oxne for Kongen. Hans Indtægt af Lehnet var saaledes en Del mindre end

hans Formands, men til Gjengjæld skulde han kun tjene med 8 Stridsheste og Glavind paa samme Vilkaar som hin. Kirketiende samt Gjæsteri af Kirker og Præster forbeholdt Kongen sig, men Lehnsmanden skulde opkræve disse Afgifter. I lige Maade vilde Kongen ogsaa have sig forbeholdt al Jagten i Enemærkeskovene, saa han der aldeles ikke maatte jage eller lade jage, skyde eller lade skyde enten smaat eller stort Vildt, Raaer eller Harer i nogen Maade, men i Fælledsskovene maatte han jage til Slottets Tarv, dog stort Vildt undtaget. Hvad han behøvede af Tømmer og Brændsel af Skovene, maatte han hugge, men ellers Intet. Ligesom hans Formand blev der ogsaa i Lehnsbrevet pualagt ham Omhu for Stoddet. 1555 pantsatte Mads, Søren og Jens Jørgensen en Gaard Østergaard i Nebel i Ore Herred og Rasmus Eskesen en anden Gaard sammesteds til Jørgen Bernekow. 2 Aar efter kjøbte han en Gaard i Boulstrup af Jens Peersen og hans Medarvinger.

1558 ,Tirsdag næst efter Sct. Galli Dag, tiltalede han i Kolding som Embedsmand paa Aakjær Nogen for ulovlig Skovhugst i Kronens Skove. I November 1559 udstedtes Kongebrev til alle Provster, Sognepræster, Sognedegne og Kirkeværger i Dronningborg og Aakjær Lehn, at der herefter skulde svares Tiende og Gjæsteri til Embedsmanden paa Aarhus Gaard, Jens Juel, istedetfor som tidligere til Lehnsmændene paa de 2 nævnte Slotte. Danske Atlas slutter heraf, at Jens Juel blev forlehnet med Dronningborg og Aakjær og atter 1562 var afløst igjen i det sidste Lehn, hvilket er urigtig, da denne havde Aakjær uafbrudt til sin Død Paa Kongens Vegne havde Jørgen Bernekow nogen Trætte med Folmer Rosenkrantz paa Steensballe angaaende nogen Eng m. m., som de havde slaget fra hverandre. Jørgen Bernekow døde paa Aakjær Slot den 15. April 1567 og ligger med sin Frue, der var død 2 Aar forinden, begraven i

Aarhus Domkirke. Han havde selv ingen Børn, men hans Broderſøn var den bekjendte Chriſten Bernekow.

Hans Eftermand ſom Lehnsmand paa Aakjær var fornævnte Folmer Roſenkrantz til Steensballegaard, der tillige var forlehnet med Aarhusgaard. Han var født den 29. Marts 1523 og var en Søn af Axel Nielſen Roſenkrantz til Landting og Fru Berete Knob. Han ejede foruden Steensballegaard ogſaa Nørgaard og havde den 10. Juli 1552 Bryllup paa Steensballegaard med Margrethe Gyldenſtiern, der døde 5 Aar før ham, og ſelv døde Folmer 1586 og blev begravet i Vær Kirke ved Steensballe. Aakjær Lehn havde han kun meget kort, thi allerede 1570 var Claus Hvitfeld forlehnet dermed.

Han var en Søn af Otto Clauſen Hvitfeld til Krumſtrup og Fru Barbara Blaa. Efter ſine Forældre arvede han Krumſtrup og var 1553 forlehnet med Halſted Kloſter ſamt de følgende Aar Landsdommer paa Lolland. Han døde den 2. September 1598 og ligger

begraven i Saxkjøbing. Med sin Frue Dorthe Bek Jokumsdatter havde han flere Børn, hvis Afkom endnu lever i Norge. Samtidig med Aakjær havde Claus Hvitfeld Dronningborg Lehn, hvilke 3 Slotte da udgjorde Dronning Dorotheas Livgeding. Aakjær havde han imidlertid allerede det følgende Aar afstaaet til

Fru Birgitte Gjøe, Admiral Herluf Trolles Enke. Denne ædle Dame, hvis Levnetsløb saavelsom hendes berømte Husbonds, tor forudsættes altfor bekjendt til her at omtales, har neppe havt Aakjær længere end til Dronning Dorotheas Død den 7. October 1571, da Aakjær saavelsom Dronningborg igjen tilfaldt Kronen.

Den 3. Maj 1572 fik Christen Munk til Toberup Brev paa Aakjær Slot og Lehn. Hans Lehnsbrev findes i Danske Atlas saaledes: „Vi unde og forlæne Christiern Munk vort og Kronens Slot Aakier, med Bønder og Tjenere, som os Elskelige Fru Birgitte Gøye, Herlof Trolles Efterleverske, sidst i Vore havde. Og

skal han aarligen have, til sig, hans Svenne og Folk at underholde, af den visse Indkomst denne Genant, 389 Mark Penninge, 6 Lester Rug, 7 Lester Byg, 6 Lester Havre, 8 Tønder Smør, 80 Svin, 8 Kiøer, 100 Lam, 100 Giæs og 200 Høns. Skal han og nyde Ladegaarden og dens Avl med Qvæg og Affødinger qvit og fri. Desligeste skal han aarligen gjøre os Rede og Regnskab for Sagefald, Gaardfestning, Oldengield og ald anden uvisse Rente, og tredie Parten deraf for sig beholde, og de 2 Parter at komme os til Beste, undtaget Gesterie-Heste, Told og Vrag, hvilket vi os ville forbeholdet have. Skal og al den Havre, som er over hans Genant, komme os tilgode. Og al den visse Rente, som overbliver af Lænet, skal Christiern Munk nyde og beholde, og deraf aarligen give os tre tusinde to hundred tyve og halvottende gode gamle uforslagne og uforfalskede Daler en Ort, og dennem til gode Rede yde vor Rentemester paa vore Vegne, Halvparten til Sct. Michels-

Dag, og anden Halvpart til Philippi og Jacobi Dag. Og skal han tiene os og Riget med 8 geruste Heste, inden Riget paa hans egen Kost og Tæring, og uden Riget paa vor Omkostning. Skal han og holde Slottet ved god Hævd og Magt, og Bønderne ved Lov, Skiel og Ret, frede Jagten og ei forhugge Skovene etc. Endvidere indeholdt Brevet den Bestemmelse, at hvis Indtægten af Slottet foroges eller formindskes, skulde hans Afgift foroges eller formindskes i Forhold dertil." Den 12. April næst forhen var der allerede udstedt Kongebrev til Kronens Bønder og Tjenere i Lehnet om at svare den nye Lehnsmand Landgilde, Ægt og Arbeide, saaledes som de vare pligtige at gjøre og give og fra Arilds Tid af havde giort og givet. Christiern Munk hørte til den Familie af Navnet Munk, der var en Gren af Langerne og førte deres Vaaben. Han var en Søn af Hans Munk til Krogsgaard og Frü Maren Spend. 1548 nævnes han blandt Prindsesse Annas,

Kong Christian III.'s Datters, Brudefølge til Sachsen og blev 1552 forlehnet med Hammergaard i Hedemarken, 1559 med Aggershus, 1568 med Thronhjem, hvilket Lehn han 1572 ombyttede med Aakjær, som han beholdt til sin Død den 5. Juli 1579. Han ligger med begge sine Fruer, Else Truidsdatter Ulfstand og Dorthe Mogensdatter Gyldenstiern, begravede i Aarhus Domkirke.

Efter ham blev Claus Glambek til Rask forlehnet med Aakjær. Han var en Søn af Niels Clausen Glambek til Rask og Fru Maren Gjødesen og var født 1537. Da han viste mere Lyst til Hoftjenesten end til Bogen, blev Claus Glambek efter en kort Skolegang forsendt til den foran omtalte Christen Munk til Toberup, hvem han 1548 ledsagede paa Reisen til Sachsen. Hjemkommen herfra kom Claus til Hr. Holger Rosenkrantz til Boller, der gjorde ham væragtig og med hvem han 1559 deltog i Ditmarskertoget. Paa dette Tog gjorde Claus sig bemærket ved sit Mod, og der blev skudt 2 Heste under

ham. Hos Hr. Holger var Claus i en meget lang Aarrække. 1568 var han Slotsfoged paa Skanderborg, hvis Lehnsmand dengang var den foran omtalte Folmer Rosenkrantz til Steensballe. Med denne sin Husbonds Datter Berete Rosenkrantz havde han Bryllup paa Frederiksborg Slot den 2. Oktober 1575, og Kongen gjorde Brylluppet. Glambekkerne vare ellers ikkun en ringe Adelsslægt; men dette anseelige Parti hjalp nok Claus til Vejrs, skjøndt det siges, at Kongen alt tidligere havde fattet Gunst for ham, medens han tjente Hr. Holger. Allerede 1574 findes han nævnt som Lehnsmand paa Skanderborg, til hvilket betydelige Lehn 1579 endnu føjedes Aakjær. I Aaret 1584 fik han Paalæg om at tilholde alle Kronens Bønder og Tjenere, hvis Eiendomme stødte op til Trossemose og Ullemose, hvorfra Vandet stoppede og gjorde Engene Skade, hver for sin Gaard at lade kaste en Grøft, 3 Alen dyb og 3 Alen vid, igjennem de to Moser og igjennem Sandenge

ud til Hovedstrup Vad og nedad Refs Aa, imellem Ondrup og Orting, imellem Morsholt, Smedrup og Randlev, imellem Fillerup og Hovedstrup Gaard og By, imellem Hovedstrup og Loverstrup (Rodstenseje og Rathlausdal) og imellem Odder og Hovedstrup. Skulde der opstaa Strid om Skjellet, da skulde han strax lade Herredsfoged og Sandemænd afgjøre den og ikke lade Arbejdet standse derved, da det maatte være til Ende til Sct. Hansdag eller snarest muligt. Claus Glambek beholdt baade Skanderborg og Aakjær til sin Død den 25. Juni 1591, som foraarsagedes ved at han væltede med en Vogn og forslog sin venstre Side. Han og hans Frue ere begravne i Hverring Kirke under en stor Ligsten med begges Billeder.

Der fortælles om ham, at han gjerne vilde have Borring Kirke flyttet til Hverring By, men hverken Mand eller Kvinde trøstede sig til at række Haand til at nedbryde en Kirke. En Dag, da han jagede omkring

Borring, tog han ved denne Lejlighed saamange Sten af Kirken, som han kunde holde under sin venstre Arm og red dermed til Hverring, hvor han kastede dem. Da han saaledes havde gjort Begyndelsen, fik han snart mange Arbeidere, og inden kort Tid var Kirken nedrevet, og man begyndte da strax paa at opbygge den nye Kirke i Hverring. Men en Morgen, da Folkene sade ved Davrebordet, kom Pigen løbende ind og fortalte, at saamange fremmede Arbejdsfolk byggede derude paa Kirken. Da løb de derud, og der var nu ikke længer nogen at see, dog saaes Bygningen at have faaet en stor Tilvæxt, idet nemlig den nordre og østre Side af Kirken var bleven opmuret af dejlige, tilhuggede Kampesten, hvilket Arbejde var saa vel gjort, at ihvor megen Flid man siden gjorde sig for at bygge de andre Sider lige saa godt, saa blev det dog ikke af den Art. Men inden føje Tid fik Herremanden en ulidelig Smerte i den venstre Arm, med hvilken han havde baaret Stenene

fra Borring Kirke til Hvirring, og den visnede bort, saa han døde en Stund derefter, og om Natten maa han stundom endnu ride fra Borring til Hverring. Dette Sagn hviler som de fleste andre paa historisk Grundlag; thi Claus Glambek lod virkelig Borring Kirke nedbryde og benyttede Materialerne til at opføre Hvælvingerne i Hvirring Kirke, ligesom han ogsaa paa sin Ligsten er afbildet med den ene Arm visfen og indskrumpet; men uheldigvis er det den høire Arm og ikke, som Sagnet siger, den venstre. Ogsaa levede Claus længe efter at Borring Kirke var nedbrudt. Som alt under Hundslund er omtalt, fandtes indtil for kort Tid siden hos en Gaardmand dersteds 2 Skablaager med Claus Glambeks og Frues udskaarne Billeder, de vare vel oprindelig fra Aakjær. Den bekjendte Anders Sørensen Vedel holdt Ligprædiken over Claus Glambek.

Efter Claus Glambeks Død blev Rigsraad Christen Skeel til Fusinge forlehnet med Aakjær. Han var en

Søn af Albert Skeel til Fusinge, Lehnsmand paa Børglum Kloster og Fru Kirsten Sandberg, og blev født Sct. Hans Aften 1543 paa Børglum. I sin Ungdom opholdt han sig en Tid i den berømte Theolog Niels Henningsens Hus og tjente derefter i flere Aar i fremmed Krigstjeneste. Efter sin Hjemkost var han i 6 Aar Hofsinder hos Kong Frederik II., der derpaa forlehnede ham med Børling, hvilket Lehn han havde i samfulde 20 Aar til han fik Aakjær. Christen Skeel, der 2 Gange var bleven saaret i den skaanske Krig, den ene Gang i det bekjendte Slag ved Falkenberg, kom allerede 1580 ind i Rigsraadet. Han havde kun Aakjær saa Aar, thi allerede den 26. August 1595 døde han temmelig pludselig, kun 52 Aar gammel. Hans Enke, Fru Margrethe Brahe, beholdt Lehnet en kort Tid efter hans Død, formodentlig dog kun til følgende Majdag. Hun var en Datter af Rigsraad Otto Brahe til Knudstrup og Fru Beate Bille, altsaa en Søster til den store Astronom Tyge

Brahe. Hun var født 1551 og døde den 10. Marts 1614. Baade hun og Christen Skeel ere begravne i Aalum Kirke ved Fusinge.

Aakjærs næste Lehnsmand var Valdemar Parsberg til Jernit (det nuværende Frisenborg), Bonderup og Madsgaard. Han var en Søn af Rigsraad, Hr. Verner Parsberg til Harrested og Fru Anne Holk og havde hidtil været forlehnet med Riberhus. Efter sin Broder, Rigsraad Manderup Parsberg, der som bekjendt huggede Næsen af Tyge Brahe, havde Valdemar Parsberg faaet Skanderborg Lehn, og saaledes havde dette Slot atter nogen Tid fælles Lehnsmand med Aakjær. Slotsbygningerne paa dette Sidste vare nok dengang i daarlig Stand, thi i Oktober 1601 fik Valdemar Parsberg følgende Kongebrev: „Som vi forfare, at den runde Qvist paa vort Slot Aakjær, som den Trappe er, der gaaer ned fra Vort Kammer og ud til Jægergaarden, skal have givet sig ud fra Muren paa Huset, saa det skal

være befrygtendes slet at vil falde ned, da bede vi dig og ville, at du samme Qvist lader nedtage, og hvis Sten, der udi er, dennem at lade henlægge udi Forvaring." Valdemar Parsberg, der var gift med Ide Lykke, Datter af rige Hr. Jørgen Lykke til Overgaard, beholdt nok Aakjær til sin Død i Aarene 1607—8. Baade han og hans Frue ere begravne i Hammel Kirke ved Frisenborg.

Formodentlig strax efter Valdemar Parsbergs Død er Laurids Ebbesen til Thulstrup og Bistrup bleven forlehnet med Skanderborg og Aakjær, ialtfald havde han disse Lehn 1610. Han var en Søn af Ebbe Lauridsøn til Thulstrup og Fru Kirsten Kruse og førte en blaa Klokke i sit Vaaben ligesom den gamle Adelsfamilie Udsøn. Nogle mene imidlertid, at hans Fader kun var en Bondesøn, der blev adlet paa Grund af sit adelige Giftermaal, samt at det var Hr. Breide Rantzau, der hjalp Laurids Ebbesen frem, fordi denne var gift med hans

Frues Broderdatter, Ellen Give. Laurids Ebbesens Farbroder, Christoffer Lauridsen var dog ogsaa en Herremand og var adelig gift, saa det er vist et Spørgsmaal, om de ikke i Virkeligheden vare mere end Bondesønner; noget nøjere til deres Adelsbrev kjender man ialtfald ikke. Laurids Ebbesen er nok den, som længst har havt Aakjær, thi han havde det næsten i 40 Aar. Om ved 1625 skrev han Erik Krabbe til, for at bede ham give Kongens Cantsler tilkjende, at den førnævnte Fru Bergitte Rosenkrantz, Claus Glambeks Enke, havde en liden Gaard i Nølev Sogn og By, som Kongen kunde magestifte sig til for at vorde fri for „Skytteri". Endvidere maatte han tale med Cantsleren, om der ikke kunde gives Bønderne i Skanderborg Lehn nogen Godtgjørelse for de Gjærder, der vare dem fratagne. I Aarene 1633 og 1634 havde Laurids Ebbesen en Sag for Herredstinget mod adskillige Bønder, der havde ladet deres Gaarde forfalde. Paa hans Vegne mødte Delefogden

i Aakjær Lehn, Rasmus Eriksen, æstede og fik et Tingsvidne af 8 Mænd om, at sex Synsmænd havde synet de øde og forfaldne Gaarde og Boliger i Herredet, og fundet Brøst paa 2 Gaarde i Torrild for 24 Slettedaler, i Svorbæk paa 2 Gaarde ligeledes for 24 Slettedaler, i Rude paa 1 Gaard for 10 Slettedaler, i Dyngby paa 2 Gaarde for 9 Sletted., i Boulstrup paa 4 Gaarde for 135 Sletted., i Spottrup paa 1 Gaard for 16 Sletted., i Gosmer paa 1 Gaard for 34 Sletted., i Smederup 1 Gaard for 15 Sletted., i Randlev paa 1 Gaard for 20 Sletted., paa 1 Gaard for 16 Slettedaler og paa 1 Bol for 6 Slettedaler, i Hundslund paa 1 Gaard for 25 Slettedaler, i Orting paa 1 Gaard for 15 Slettedaler og i Torup paa 2 Gaarde for 29 Slettedaler, i alt Brøstfældighed paa 20 Gaarde og 1 Bol, hvis Istandsættelse vilde koste 378 Slettedalere. Dette Tingsvidne optoges den 2. December 1633. Derefter indstævnede Delefogden vedkommende Bønder, idet han bestyldte dem for at

have forsiddet deres Gaarde, som de af Kongen havde i Fæste, og ladet dem ilde forfalde, og han fremlagde da dette Tingsvidne om deres Gaardes Fald. Han spurgte, om disse Mænd havde gjort Ret deri, og om de ikke burde stande til Rette og have deres Fæste forbrudt og desuden udrede saa mange Penge, som deres Gaarde vare „bygfældige" for. En Del af Mændene mødte og lovede at bygge og forbedre deres Gaarde, saa snart det var muligt, og siden holde dem ved Hævd og Magt, og de bade om, at Sagen dermed maatte beroe. Men efter Loven dømtes de til at have deres Fæste forbrudt og desuden at stande til Rette som vedborde. I Februar 1634 mødte Delefogden atter paa Tinge og fik et Vidne af otte Mænd, at han stod for Dom og kundgjorde, at han nu udviste de 18 Fæstere og forbød dem efter denne Dag at bortføre noget af det Korn og de Varer og andet, der fandtes i deres Gaarde, før de havde udredet den Skat og Landgilde, de vare Kongen skyldige,

hvis de ej vilde tiltales for Ran og Hærværk. Paa tre Ting efter hverandre havde han tilbudt disse Fæstere, at dersom de kunde sætte ham gode Mænd til Borgen for, at de atter vilde bygge og forbedre Gaardene og yde Skat og Landgilde i rette Tid og gjøre Rejser og Dagværk deraf, som sig burde, da skulde de ikke have videre Skade deraf; hvis ikke vilde Lehnsmanden bortfæste Gaardene til Andre. I August fik Fæsterne paa Tinge nyt Tilbud om at beholde deres Gaarde, hvis de vilde bygge og forbedre dem og iøvrigt i rette Tid yde den Afgift de burde, ellers skulde Gaardene fæstes til Andre. I Juli s. A. vidnede 4 Mænd fra Randlev, at de havde været paa Randlev Mark og vurderet den Rugsæd, der var saaet til en Halvgaard i Randlev, som af Fæsteren var forladt, de vurderede den ialt til 3 Td. 4 Skp., hvoraf Fæsteren dog ikkun havde saaet en Tønde selv. Samme Fæster var berygtet som Tyvsmedvider, havde forladt Huus og Hjem og var draget til Sjælland;

sin Kvinde havde han ladet sidde i Husene og disse havde han ødelagt. Desuagtet havde han faaet Tilbud om at beholde Gaarden, hvis han for Fremtiden vilde bære sig bedre ad. I Aaret 1635 var der Misvæxt i Aakjær Lehn, af hvilken Grund Kronens Bønder og Tjenere udvirkede, at Laurids Ebbesen tillige med Laurids Lundenov i December fik Kongebrev om, at de skulde forfare Bøndernes Kaar; der havde været saa stor Misvæxt paa deres Vaarkorn, at de neppe kunde høste det, de havde saaet, og ikke en Trediedel af Kornet groede saaledes som det plejede; derfor bade de om Afslag paa deres Landgilde. Da Laurids Lindenov imidlertid døde, begav Laurids Ebbesen sig alene afsted efter Befalingen, og da han befandt Bøndernes Angivelse rigtig, foreslog han Kongen at eftergive dem for dette Aar Halvdelen af Bygskylden og en Trediedel af Havreskylden; Resten kunde de nok yde og endda forblive nogenlunde ved Magt.

I et Overslag over Rigets Indtægt og Udgift 1642 findes anført: „Skanderborg och Aakiær Lænne ehr Lauridts Ebbessen medforlæhnet, gjor Regenschaf baade for wist och vwist, och hafuer Kongl. May. af Fordeboggernes wisse Rendte och Indkomst aarligen fri, naar Lænsmandens Genant och anden Vbgift och Afkortning er fratagen, ... 13,238 Rd. 23 Sk. 2⅔ Penning".

Efter det ulykkelige svenske Indfald i Jylland blev i Aaret 1645 af Mogens Bille til Tirsbæk og Peter Reedtz til Tygestrup efter kongl. Befaling taget Syn over den af Fjenden foraarsagede Skade. I deres Beretning hedder det saaledes om Aakjær Lehn: „Derforuden haffuer wi Werrit paa Aakierslot. Da befindisz gandsche ingen Widere Brøstfeldighed, en som der berettisz at haffue werrit førend fienderne Indkom i Landett, och huisz som tilforn i dend Keyserlige Kriig, der sammestedtz er bleffuen Ruinerit, formedelst Skriffuerensz, som altid der haffuer werrit tilstede, och der aff dend

Paalagde Contribution, saa Lenge Krigen warede vdgiffuet, Hansz flittig Opsicht.

Dend wester Gauffuel paa det Synderhusz er meget brøstfeldig, Saa det endelig haffuer fornøden at hielpis, med mindre det slet schall Nedfalde. Møllehusßet er Meget Forfalden, Loffted gandsche Ruineret, dog er tagett nogenlunde wed Magtt. Thuende Carnapper paa det Øster huuß, er paa tømmerwerket gandsche brøstfeldig. Den store Kornlade ehr paa Skelning offuer alt heel brøstfeldig. Offred paa itt Fæhuuß som er 51 Bindinger Langt, er gandsche bortte, saa Næhr som Bielkerne, Huilcke ehre meget forraadenne. Husßet vdj Jeger gaarden, er gandsche vdde, och staar Ringeting der aff igienn, huor paa tømmerit, dog nesten ehr forraadnet.

Fischedammene paa gandsche Skanderborig, och Aakierß Lehnne ere alle vdstuckene, paa tuende smaa nær, som er Nielß Pedersens Damb och Speylßborig Dam.

Aff Inuentario fantis paa forne Aakier Slott som efter-
folger: en gammel Himmel offuer bordet i fruerstuen, aff
huid Damask, ett bordtecke aff Blaae Klede, 1 schippund-
wecht, En Ambolt, Femb fyrschiffuer, Elluffue fyrbencke,
2 gammel schabbe, 3 Gammel Sengesteder, Threj gamble
Kister, ett schiermbrett, En gammel Dickar, femb Salt
trouffue.

Skouffuene och Wildbahnen til forne Aakier Slott
Liggendiß, befindiß effter V-willige Dannemendtz Siun
och Besigttelze, scheet vdj Skouffriderniß Nerwerelße som
folger.

Hatz Herritt.

Er Roedhuggen vdj dette Herritz schouffue, vdj thuende
Nestforleden Aar, Imedens sienden haffuer werrit Landet
Mechtig, først, vdj Torild Nørschouff, wed Hald, endtill
Fernsholt grob, findiß bøgge staffuen 306, Ved Torrild
Sønderschouff findiß bøgge staffuen 100, Egge stauffuen
90, och det som igjen staar, aff Stoerschoffuen, er Meget

till Vplicht stoffuit, och Vnderschouffuen Ilde huggen och Medfahren, Vdj Vldschouff. til Fillerup Liggendiß, findiß Roedhuggen Egge, och Boggestaffuene 120, och noget Lidet stoffuit, Vdj Snerild Sønderschouff, med Hør Kier, findiß Egge staffuen 39, Bogge staffuen 13, och det som igien staar meget stoffuit till Vplicht, Vdj Kong. Maitz. Ennemercke, som Ligger i Balleschouff, er Meget til Vplicht forhuggen, och findiß der Bogge staffuen 42, Egge staffuen 6, Vdj Odder Bredckierschouff findiß 224 staffuene meesten Bøgger, Vdj Odder Nør Reef och Sønder Reffsschouffue findiß Egge staffuen 91, Bogge staffue 101, och Baade det, som igien staar, och Vnderschouffuen meget forhuggen, till stoer schade paa wildbannen, Vdj Hoffuedstrup schouff, 16 Egge staffn, och 8 Boggestaffuen, Vdj Vinaager schouff findiß Roedhuggen, (schouffuen och wildbannen) til stoer schade och forderffuelße 1617 Eggestaffuen, Bogge staffuen 200, Vdj Langweyels schouff findiß 414, Bogge stauffn, och er samme schouff

Megett forhuggen till Vplicht, Vdj dend hoeß Liggendiß Ogeloldtzback findiß 16 Eggestaffuen, Nock paa Ko. Maitz. schiffte i Morsholtschouff, Eggestauffn 10, Vdj Loffuerstrup schouff findiß, Eggestauffn 10, Estestaffuen 21, och Bøgge staffuen 6, Roedhuggen, Vdj dend schouff der Hoes Liggendiß, som er till Odder, findiß store Eggestaffuen 31, Riß Egger 37, och Riißbøgger 13, som er Roedhuggen, foruden Mange trær, som er støffuet, och aff Vnderschouffuen ophuggen Wildbannen, saa wel som staffuen til schade, Vdj Hallingschouff findiß 700 Eggestaffuen, Vdj Sørbyeschouffuen, 270 Egge staffuen, Bøggestaffuen 20, Fenstie Sønderschouff, och Nørkier, findiß 127 Egge, och bøgge staffuenn, Vdj Gylling Neeßschouff, findiß Egge staffuen 100, Boggestaffuen 830 och Vnderschouffuen der sammestedtz Ilde Ophuggen och forderffuit wildbannen til stoer schade, Vdj Jenß Neeßschouff 200 Bøgge staffuen, Vdj Falling waare, findiß 129 Egge staffuen, och 14 Boggestaffuen, Vdj Orting bjerge 480 Egge

och Bøggestaffuen, och er dend storste och beste partt ophug-
gen, Vdj Weddend, med dend store Heste haffue 375 Egge-
staffuen, och 17 Bøggestaffuen, Spakier 85 Egge, och 22 bøgge
staffuen, Thydmuoseschouff 54 Egge stauffn och 21 Bøgge
stauffn, Pugemoiße, der hoeß Liggendiß, ehr Och saa meget
ilde forhuggen, och Wildbannen der sammestedz forødt,
Astrup Lunde 198 Egge stauffn, Bøggestauffn 36, och Vnder-
schouffuen Ilde forhuggen, vdj Skobling Kier 300 Egge-
stauffn, vdj Tormbsbierig 500 Egge stauffn, och 45 Bøgge-
stauffn, och ehr Meeste parten samme schouffue meget
forhuggen och forderffuit, Wildbanen, saa vel som Ol-
denschouffuen til stoer schade och Affbreck, Huad Wild-
bannen sig belanger, da er dend endnu nogenlunde wed
Magt, saa dend med Tiden kand komme till Rette, saa
frembt Diurenne bliffuer freedt som det sig bøhr. Paa
Engelauffue befindiß Daaewiltedt ved Magt, och kand
der werre Vngefehr Itt Halfft Hundrede Stycker aff
store och smaa. Bøndernes Leiglighed, Vnder forne

Aakier Lehn Liggendiß, befindiß, som forberørtt och effter Skrifftlig Erklering, som efftersøgler.

Haß Herritt.

Som er Aakier Lehn, med begge Vnderliggendiß Der, Engelauffue och Allrøe, befindiß vngefehr 40 Gaarde; som kand giffue deriß fulde Landgilde dette Aar, Dj Andre en partt Halfft, tredie, fierde, fembte, eller fietie partten, deriß Sædvanlig Affgifft, og en deell gandſche forarmit, och kand i dette Aar intted formaae, at Vdgiffue, Som ehr Iblant Andre, Huilſtett Sogen, ſom Ligger wed Alfahr Weyen, Imellum Horßens och Aarhuß, og er Idelig vdplyndrit, Saa och Krogſtrup, Hofſuidtsſtrup, Aſendrup, Spettrup, Sondrup, med nogle flere, ſom paa Adtſchillige Steder findiß forarmede, Item findiß affbrennt Siuff Gaarde, baade Helle och Hafffue, Saa och paa nogle Steder, en partt aff Husßene, Nederbrudt, och Mange Steder Ilde Medhandlede."

Lanrids Ebbeſen, der var 3 Gange gift, 1) med

Ellen Andersdatter Giøe, 2) en Lisbeth Hansdatter Arnfeld, 3) en Otto Kruses Enke, Sophie Staverskov, men dog ei havde Børn, døde i den høie Alder af 87 Aar den 13. Marts 1646 paa Saltø Slot. Han ligger begraven i Aarhus Domkirke, hvor hans Epitaphium findes. Den sorte Marmorsten i Epitaphiet er uden Indskrift, thi Kong Frederik den VI. skal, da han engang var i Aarhus, have befalet Indskriften udslettet uvist af hvilken Aarsag. Sagnet fortæller imidlertid at Stenen i sin Tid bar en lang Lovtale over den Afdøde, men at det siden befandtes, at han i levende Live havde været Kongen en utro Mand, hvorfor det skete, da Kongen engang kom til Kirken og saa Eftermælet, drog han i Harme sit Sværd og huggede Næsen af Mandens Billede, befalede derhos, at den hele Indskrift strax skulde udslettes. Derfor ser man endnu i Muren den glatte Sten, og kjendes tillige Kongens Sværdslag paa det hosstaaende Marmorbillede.

Den næste Lehnsmand paa Skanderborg og Aakiær var Rigsraaden, Herr Oluf Parsberg til Fernit, Hagisholm, Palstrup, Tulstrup, Egeskov etc. Han var en Søn af Christopher Parsberg til Sødal og Fru Dorethe Munk. Han havde adskillige Lehn baade her og i Norge og var en i sin Tid meget anset Herre, der blev benyttet i adskillige diplomatiske Anliggender, saaledes var han 1643 Gesandt i Rusland og under den ulykkelige Svenskekrig blev han brugt som Fredsunderhandler 1660. Hr. Oluf Parsberg havde Aakjær Lehn 1649, da han i August d. A. tilskrev Kongens øverste Sekretær Otte Krag til Voldbjerg angaaende en Ansøgning, som en Officer Valdemar Lykke, der havde Dybvad som Embedsbolig, havde indgivet om at faa Gosmer Sogns Kirketiende i Fæste. Bønderne havde nemlig selv ønsket at fæste bemeldte Tiende og Lehnsmanden havde lovet dem det og skrevet det paa deres Ansøgning, saa at han nu ikke kunde komme løs fra dette Løfte, hvilket han

ogsaa havde skrevet Valdemar Lykke til; da der ikke var nogen Herregaard i Sognet, var det ikke faldet ham ind, at nogen Adelsmand vilde have Tienden i Fæste, men han vilde overlade Sagen til Kongens Afgjørelse. Samtidig havde Valdemar Lykke tilskreven Otto Krag, at han troede sig nærmere dertil end nogen Anden, da han tilbød at ville forhøje Afgiften. Hr. Oluf Parsberg døde 1661, samme Aar som hans Frue Karen Enevoldsdatter Kruse, men allerede 1650 var han fratraadt Skanderborg og Aakjer Lehn, som istedetfor var overdraget til Rigsraaden, Hr. Henrik Rantzau til Schöneweide, Aagaard, Møgelkjær, Rosenvold og Jensgaard. Han var født den 26. Januar 1599 og var en Søn af Frands Rantzau til Søholm og Fru Anne Rosenkrantz. Som Lehnsmand paa Aakjer havde han i 1655 tilligemed Bispen i Aarhus Hr Jacob Madsen indgivet sin Erklæring om det Ønskelige i, at Falling og Halling, der hidtil havde været Annexsogne, fremtidig bleve ad-

stilte, da der fra Halling var en lang, styg Vej gjennem Gosmer og Orting Sogne, saa at Gudstjenesten hverken i Falling, som da var Slotskirke til Aakjær, eller i Halling for den usle Vejs Skyld kunde holdes saa betimelig, som sig burde, især om Vinteren. Kongen bød derfor ved et i September Maaned s. A. udstedt aabent Brev, at Orting skulde være Annex til Falling Sogn og Halling til Gosmer Sogn. Af denne Grund tilstodes Præsten, der hidtil havde boet i Halling Sogn, en af Gaardene i Orting Sogn, hvorimod den forrige Præstegaard i Halling atter skulde yde Ægt, Arbejde, Skyld og Landgilde til Slottet. Henrik Rantzau har formodentlig beholdt Aakjær til 1660, da han dette Aar den 17. April i Stedet blev forlehnet med Dronningborg. Han døde den 16. Januar 1674, hans Frue Sophie Lindenov den 19. Marts 1666.

Den sidste kongelige Lehnsmand paa Aakjær var Niels Banner til Ringstedgaard, der 1660 fik saa-

vel dette som Skanderborg Lehn. Han var en Søn af Otto Banner til Giesingholm og Fytte Bild og havde forhen været forlehnet med Abrahamstrup (det nuværende Jægerspris). Skanderborg og Aakjær beholdt han kun meget kort, nemlig til 1. Maj 1661, men fik da Brev paa Hagenskov i Fyen med de Bøndergaarde, som ikke alerede vare pantsatte til Andre, kvit og fri for sin og sin Frues Livstid, især fordi han i de ulykkelige Krigsaar 1657—60 ikke havde nogen Indtægt af de ham betroede Lehn, men havde maattet tilsætte meget af sit Eget. Denne sin nye Ejendom omdøbte Niels Banner og kaldte denne efter Kongen Frederiksgave. Han og hans Broder Erik Banner vare 2 af de faa danske Adelsmænd, der efter Statsomvæltningen 1660 sluttede sig til den nye Tingenes Orden, hvorfor de ogsaa bleve Gehejmeraader begge to. Niels Banner, der var gift med Anna Cathrine Schult, døde den 22. Februar 1670.

Grunden til at Niels Banner saasnart maatte kvit-

tere Aakjær Lehn var, at Kongen havde givet det til Rigs-Drosten Hr. Jokum Gersdorff, som Vederlag for hans skaanske Godser, der vare blevne afstaaede til den svenske Regjering. Aakjær ophørte saaledes at være Krongods og gik atter over i Privates Besiddelse. Den nye Ejer døde imidlertid allerede den 19. April 1661 og Skjødet paa Gaarden, hvis Hartkorn var 80 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdk. 2 Alb., det store Gods og Odder, Gylling, Bierager, Saxild og Falling Kirker med Kaldsret og Tiender, blev derfor i August 1661 udstedt til hans Arvinger.

Her hedder det:

„Kong Friderich den Tredieß Skjøde til Salig Joachim Gersdorff, Ridder og Rigenß Drost, paa Aaekiær, med ald deßen tilliggende ßamt andet Jorde-Godß i Hads Herret biliggende med alle dets Rættigheder, undtagen at Høyst bemeldte Konge alleeneste forbeholder Sig den høye Jagt i Vildbanen, at skyde, og lade skyde,

Hjorter og Hinde, paa forbemeldte Godß, til Hanß Egen Brug og Behov, naar Han Selv udi Lande (t) Hof holder, af 4de Auguſty 1661."

Af Arvingerne tilfaldt Aakiær ved det endelige Stifte Jokum Gersdorffs Søn Frederik, der var født 1650 og døde i Hannover den 29. August 1691 som Etatsraad, Overceremonimeſter og hvid Ridder. Han havde med ſin Frue Eliſabeth Sophie Skeel tilgiftet ſig Ravnholt og Tolloſe, hvorimod han efter faa Aars Forløb ſolgte Aakjær for 32,000 Rdl.=Specier til den berømte Peter Griffenfeld. Denne bortbyttede imidlertid ſtrax Aakjær til Generallieutenant Jørgen Bjelke, en Svigerſøn af Jokum Gersdorff, mod Samſø, ſom Bjelke havde arvet efter ſin Svigerfader. Griffenfeld gav desuden 23,000 Rdl.=Specier i Bytte. I September 1674 ſøgte Jørgen Bjelke Kronen om at faae til Mageſkifte en „Sammelſkat" af 7 af Aakjærs Bøndergaarde, ſom var indført i det kongelige Skjøde, men ſiden ikke indkrævet,

fordi den mulig ikke agtedes for Noget. Han tilbød som Vederlag 8 Tdr. Hartkorn godt besat Gods i Sjælland, naar denne Skat maatte regnes under Aakjærs Hovedgaardstaxt. Afgiften skulde udredes af 7 Gaarde i Falling og Hundslund Sogne og bestod mest i Honning (12 Kander og ½ Pot) og Smør (6 ℔ 1 ℥) og 15 ℔ 3 ß i Penge. Da Bønderne imidlertid ej havde Bier, kunde de ikke udrede Honningafgiften, og Smørret var saa daarligt, at det ikke kunde benyttes til Folkeføde. Der kunde slet ikke være Tale om at udrede selve Afgiften, endmindre den store Atterstade. Denne Afgift havde Rigsdrostens Arvinger nægtet at modtage i Mageskifte imod Godset i Skaane, eftersom den var en Skat for sig selv og ikke burde anses som Landgilde i Matriklen. I Januar 1675 fik Jørgen Bjelke Skjøde paa bemeldte Afgift som en Gave, saa at han beholdt det sjællandske Hartkorn, som han havde tilbudt i Mageskifte. Jørgen Bjelke var en Søn af Norges Kantsler,

Jens Bjelke til Østerraad, og Fru Sophie Brokkenhuus og Broder til Kantsler Ove Bjelke og Rigsadmiral Henrik Bjelke. Han ejede Hovindsholm (i Norge) samt Trudsholm og Birkende. I Krigen 1658 blev han sendt som Generallieutenant og Overstkommanderende over Militsen til Norge, hvor han udmærkede sig meget ved dette Lands Forsvar. Ved Griffenfelds Fald kom baade Jørgen Bjelke og hans Frue Magdalene Sibylle Gersdorff, Rigsdrostens Datter, i Unaade, eftersom de begge og især Fruen havde staaet i intimt Forhold til den styrtede Stormand. Jørgen Bjelke døde den 17. Febr. 1696 som Gehejmeraad, Overkommandant i Kjøbenhavn og Statholder i Sjælland. Han beholdt dog ikke Aakjær til sin Død, thi allerede 1686 havde Gaarden en ny Ejer, nemlig hans Svoger, Gehejmeraad Otto Krabbe til Holmegaard, Tølløse, Bekkesov etc. Han var født den 1. Januar 1641 og var en Søn af Erik Krabbe til Veibyvad og Maren Kruse. I sin Ungdom var han

Page og Kammerjunker hos Frederik III., der døde i hans Arme. Ogsaa hos de 2 efterfølgende Konger stod Otto Krabbe i stor Yndest og steg efterhaanden til Geheimeraad, Stiftamtmand i Sjælland, Ridder af Elefanten og Dannebrogen. 1717 nedlagde han sine Embeder og døde paa Egholm den 13. Juli 1719. Han var 3 Gange gift nemlig først med Dorthe Gersdorff, en Datter af Rigsdrosten, derpaa med Cathrine Lucie Hahn og tilsidst med Birthe Skeel. Denne Sidste overlevede Otto Krabbe og lod reise et prægtigt Marmor Mausoleum over ham i Roeskilde Domkirke. Heller ikke Otto Krabbe beholdt Aakjær til sin Død, thi 1699 ejedes Gaarden af Justitsraad, siden Etatsraad Bendix Lasson. Han var gift med Hedevig Margrethe Bornemann, en Datter af Sjællands Biskop Henrik Bornemann og døde 1717. Enken giftede sig Aaret efter med Oberst Mathias Rosenørn til Damsgaard, der saaledes blev Ejer af Aakjær. Han var en Søn af Kancelliraad Peter Mathisen til

Tvilum og Anne de Hemmer og var født den 10. April 1676. Han var Enkemand efter Antonette Auguſta Friis. Roſenørn har nok foretaget Byggearbejder paa Aakjær, thi hans Vaaben ſtaaer i Sten over Indgangen. Oberſt Roſenørn døde den 29. Juli 1725, hvoreſter hans Stedſøn, Major Laſſon, arvede Gaarden. Han blev adlet den 14. September 1731, men døde Aaret efter, hvorpaa hans Moder atter overtog Aakjær. Enkefru Roſenørn døde den 7. Februar 1749 og nu gik Aakjær til hendes Datter af 2det Ægteſkab, Benedicte Antonette Roſenørn, født den 6 Auguſt 1720, og hendes Mand, Juſtitsraad Tøger Laſſon til Dybvad og Herningsholm. Tøger Laſſon var en Søn af Cancelliraad Peter Laſſon til Rødſlet, Herningsholm etc. og Anne Laſſen til Dybvad. Ved hans Død den 8. Juli 1772 var Aakjærs Hovedgaardstaxt 64 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. Ager og Eng, 6 Tdr. 1 Skp. 3 Fdk. 2 Alb. Skovſkyld og 5 Tdr. 2 Skp. 2 Fdk. Mølleſkyld. Bøndergodſet var over 481 Tdr.

Hartkorn Ager og Eng, den matrikulerede Kongetiende var 50 Tdr. og Kirketienden 81 Tdr. 6 Skp. Hartkorn. Af Tøger Lassons 3 Døttre arvede Anna, der var født 8. Februar 1745 og døde 11. Januar 1786, Aakjær. Hun ægtede den 26. Maj 1770 Christian Frederik Tønne v. Lüttichau, en Mand, der i sin Tid spillede en betydelig Rolle, hvorfor hans Levnetsløb her meddeles efter Sechers „Danske Herregaarde“:

Han var en Søn af Christian v. Lüttichau til Tjele og Fru Helle Urne. I sin Ungdom traadte han ind i militair Tjenesten, og da han hørte til en adelig tydsk Slægt, var hans Forfremmelse hurtig og snart blev han Kaptain ved Dragonerne. Efter kort Tids Forløb forlod han imidlertid denne Løbebane og studerede derpaa 1769 i Göttingen. Fra Oxford fik han den juridiske Doktorgrad. Tidlig optraadte han som tydsk Forfatter og udgav 1769 nogle juridiske mathematiske Afhandlinger og samme Aar en Afhandling om Tilstanden

i Danmark i Form af Samtaler imellem 2 rejsende Danske. Hidtil havde han neppe havt andet end Fornøjelse af sin literaire Virksomhed; om han maaske havde yttret Et og Andet, der ikke lød saa særdeles godt i Magthavernes Øren, havde det dog ingen Følger for ham, eftersom man paa Tydsk kunde sige meget, der aldeles ikke turde omtales paa Dansk. Da han nu 1773 ogsaa udtalte sine Meninger paa sit Modersmaal, gik det ham ikke saa heldig. Han tog sig i „Viborg Samler", i en liden Afhandling paa 6 Sider „om Brændevinsbrænden paa Landet" den Frihed at paastaae, og det med god Grund, at Undersøgelserne for at forebygge og revse ulovlig Brændevinsbrænden vare saa daarlige og unyttige, at dersom det var paa en behageligere Aarsens Tid, kunde man falde paa de Tanker, at de Mænd, der foretoge disse Undersøgelser, Intet havde at bestille hjemme og derfor toge ud for at gjøre en Lysttur. Han spørger, til hvilken Nytte slige Undersøgelser kunne være,

naar hver Mand, de angaa, undertiden nogle Dage i Forvejen er vidende derom, naar en Mand fra hvert Sted paa Godset tilsiges at være rede til at kjøre med Vedkommende, hvilket jo er en Stormklokke for hele Godset. Endvidere anker han over den store Mængde Landsby-Kroer og ender med at foreholde Embedsmændene, at de ikke maa være efterladende og ej staa dem imod, som ønske dette Onde afskaffet og som arbejder for dette Øjemed. Man skulde synes, at Intet kunde være uskyldigere end disse Yttringer, hvis Sandhed aldeles ikke kunde bestrides; men Regjeringen havde en anden Anskuelse. Det var i hin faderlige Enevældes Tid, da det ikkun var tilladt at skrive om Alt, hvad der ikke vedkom Regjeringens eller Enkeltmands Forhold, og Forfatteren fik snart at føle, at han havde været altfor djærv. For de i dette Emne brugte „formastelige Udtryk" maatte han bøde 1000 Rd.

Nogle Aar senere skrev han atter om denne Sag,

men var da saa heldig at slippe for Retstrætte og Bøde. I Mellemtiden havde han havt en Strid med en Assessor Schmidts Arvinger og i Anledning deraf ogsaa udgivet Flyveskrifter, ligesom han ogsaa udgav et meget ubetydeligt „Udtog af nogle moralske Breve, skrevet til en udenrigsk Statsmand af en Dansk." I et Par Aar ejede han Engelsholm, hvor han boede omtrent 1780. Han havde der en Huslærer, med hvem han kom i en heftig Strid. Det var dengang endnu Sædvane blandt de mange hel- og halvtydske fornemme Slægter her i Danmark at have tydske Huslærere, og Valget var naturligvis ingenlunde altid det heldigste; man trøstede sig da med, at de alligevel maatte være bedre end Landets egne Børn. Lüttichau havde ogsaa faaet en saadan Tydsker J. Chr. v. Gritsch, der da var nogle og fyrretyve Aar gammel og synes i Forvejen at have været adskillige Aar her i Landet. Hvad enten nu Tydskeren har været en maadelig Person, eller og Herremanden

ved sin stolte Adfærd har havt Skyld i det spændte Forhold imellem dem, nok er det, at de fik en Injuriproces med hinanden, og Lüttichau lod ham sætte i Slutteriet i Kjøbenhavn, hvor han skal være død 1786. Denne Sag havde ogsaa ubehagelige Følger for Lüttichau. En Kabinetsordre af 2. April 1784 paalagde nemlig Kancelliet at tilskrive ham følgende Svar paa en af ham indgivet Memorial: „Vi ville af Medlidenhed med ham ikke alene fritage ham for de 26 ß daglig til en Arrestants Underhold, som han efter sin egen Fortælling saare ubesindig har bragt Os ind i Landet og betroet sine Børn, men endnu det, som er meget mere: Vi ville af Medlidenhed med hans Hustru og Børn for denne ene Gang tilgive ham hans daarlige Dumdristighed, som hans Memorial indeholder. Dersom han ikke skulde føle denne Vor faderlige Skaansel, saa Vi lade Vor kongelige Retfærdighed virke. Vor Ordre, som ikke indeholder uden Vor ømme Omhu for Rettens Pleje efter

Loven, bliver i alt Øvrigt uforanderligt." Det var nu anden Gang, at Lüttichau var kommen galt afsted ved sit Sammenstød med Regjeringen i det Guldbergske Ministeriums Tid. Dette Herredømme var faa Dage efter forbi; men det varede ikke længe, inden han af Hjertet maatte ønske det tilbage; thi da var det dog Herremændenes saakaldte gyldne Dage. Med den 14. April 1784 begyndte der en ny Tid.

Bondestandens Kaar vare tilvisse meget langt fra at være gode under Adelsvælden; men Vornedskabet havde dog kun hjemme i en Del af Riget, og netop i Aarene nærmest før Omvæltningen 1660 udtalte adskillige udmærkede Adelsmænd af gamle danske Ætter sig for Bøndernes Frigjørelse. Det lod endog til at Kong Frederik III. selv indsaa Nødvendigheden heraf; men saasnart han havde faaet opfyldt sit og sin herskesyge Dronnings brændende Ønske at vorde Enevældsherster, vare hans Løfter til Bondestanden aldeles glemte, og

ved Tydskhedens Herredømme i Danmark fulgte ogsaa for Bønderne en haardere Trængselstid end nogensinde før, og dog skulde deres Tilstand snart meget forværres. Efterhaanden som Fyrsterne ved de „ufrelse“ Stænders Hjelp allevegne, undtagen i England, havde faaet kuet den sidste Modstand fra Aristokratiets Side, kunde disse Enevoldsherskere følge deres Lyster, og da de ikke have Noget at tage vare, tænkte de nu ikke paa Andet end paa at samle store Hære for, naar det belejlige Øieblik kom, at kunne ødelægge hverandres Land og Undersaatter. Uagtet de fremmede Lejesvendes Tal var stort, kunde disse Herskere dog ikke tilfredsstilles dermed; de trængte til endnu flere Soldater og maatte have dem iblandt deres egne Undersaatter, dem kunde de da ogsaa sælge til andre Herskere, naar de ikke selv havde Brug for dem; men Lysten til den haarde Krigstjeneste var som oftest ikke stor, og der maatte udfindes et Middel til at holde de udskrevne Karle under Fanerne. Her

viſte den barbariſke Czar de andre Deſpoter Vejen, og mange traadte med Glæde i hans Fodſpor. Peter den Første gav nemlig imod Slutningen af det 17de Aarhundrede det allerede haarde Livegenſtab dets værſte Form, thi det paalagdes Godsejerne at ſtille Rekruter til Hæren, og Bønderne bandtes nu mere end tidligere til Godſet og bleve fuldſtændig Trælle. Den Konge, der har Æren for at have været den første, eller dog en af de allerførſte, ſom optog denne ſkjønne ruſſiſke Ide, var Frederik IV., der den 22. Februar 1701 indførte Stavnsbaandet. Det var ikke Godsejerne, der æſkede et ſligt Paabud for at holde Bønderne ved Godſerne; men det var Kongen, ſom vilde have Soldaterne lige ſaa godt fra de private Godſer ſom fra Krongodſerne, og for at opnaa dette Øjemed paaførte han Bønderne en Trældom, ſom næſten Aar for Aar blev værre. Hvad kunde det hjælpe, at Kongen 1702 ophævede Vornedſkabet; dette var jo en i ſig ſelv aldeles ligegyldig Sag, efter-

som han havde indført noget endnu værre. Som Følge af Vornedskabets Ophævelse havde Sjællands Bønder visselig Ret til at flytte fra det ene Gods til det andet, saaledes som de selv vilde; men som Følge af Stavnsbaandet var enhver dansk Bonde en meget stor Del af sin Livstid nødt til at blive ved Fødestavnen, naar ikke Herremanden gav dem Fripas.

Trældommen havde ogsaa her sine sædvanlige Følger. Det varede ikke længe inde Agerdyrkningen gik end yderligere tilbage, og allerede i de første Aar efter Stavnsbaandets Indførelse forestillede man Regjeringen, at skjøndt Bønderne under Kong Christian V. havde havt usle Kaar, især paa Grund af Krigen med Sverrig, havde disse dog været langt bedre end nu efter den nylig foretagne Forandring. Men Godsejerne og deres Ridefogeder fik snart Smag for denne Tilstand, det var saa tillokkende at udøve et tyrannisk Herredømme over de stakkels Træle, hvilken de næppe vilde betragte som

Medmennesker, og Herremændenes og Ridefogdernes Raahed og Haardhed tiltog i samme Forhold som Bøndernes Usselhed. Efterhaanden lod mange Røster sig høre om, hvor nødvendigt det var, at en saa ynkelig Tilstand ophørte; men længe varede det inden de kunde trænge igjennem. Et Magtsprog af Enevælden havde indført dette utaalelige Forhold, og der udkrævedes et lignende Magtsprog for at hæve det; det var ikke mere end billigt, kun derved kunde den gjøre Bod for at have traadt Menneskeret under Fødder. Ved Forordningen af 20. Juni 1788 ophævedes Stavnsbaandet strax for dem af Bondestanden, der var under 14 eller over 36 Aar og for alle de Andre fra 1. Januar 1800.

Denne Forordning tilligemed de kort i Forveien udkomne Forordninger om Godsejeres og Fæstebønders gjensidige Rettigheder og Pligter vakte stort Røre blandt Herremændene; de fleste af dem havde nu for længe været vante til at betragte Bønderne som Væsener af en anden

Art end de selv vare, til at de skulde have kunnet finde sig i Ophævelsen af deres formeentlige Rettigheder uden dyb Harme. Iblandt de meest forbittrede var Lüttichau. Vel havde han Ord for ikke at være haard mod sine Undergivne, men han var meget for adelsstolt til at tro, at Bønderne kunde have Ret til Frihed. Han og hans Meningsfæller enedes paa Snapstinget i Viborg i Sommeren 1790 om at udgive en Forestilling imod den nye Landbolovgivning til Landgreve Carl af Hessen, hvis Datter snart skulde have Bryllup med Kronprindsen, for at udbede sig hans Hjælp. Han var jo en tydsk Prinds fra et Land, hvor Fyrsterne vare vante til at betragte Bønderne som en Handelsvare. Hvad var da naturligere end at henvende sig til ham? Forestillingen skulde skrives paa Tydsk og Lüttichau, der havde Øvelse i at føre Pennen og var Hovedmanden for Foretagendet, forfattede dette Skrift. Imidlertid kom nogle af Godsejerne i Tanke om, at Kronprindsen vist vilde

tage dem det ilde op, om de ikke indgav et lignende Skrift til ham, og Kammerherre v. Beenfeldt til Serridslevgaard paatog sig at opsætte dette paa Dansk. Tiden var for knap til at lade det gaa omkring til Underskrift hos alle Deltagerne, og Beenfeldt tilføjede derfor uden videre de andre Underskrifter efter den tydske „Ansøgning", men var uforsigtig nok til at efterligne hver enkelt Navnetræk. Den 31. Juli 1790 holdt Kronprindsen Bryllup paa Gottorp Slot, og den 18. August overrakte Lüttichau og Beenfeldt ham dette saakaldte „Tillidsskrift", og den Sidstnævnte yttrede, at heri blev der paa alle Godsejernes Vegne forestillet, at de nye Landbolove vare upassende for Landets Forfatning, trykkende for Godsejerne og stridende mod disses Særrettigheder og Landets hidtil gjældende Love. Kronprindsen lod dem da vide, at det, der var paabudt ved Kongelig Anordning, ikke kunde forandres, og at han vilde, Folket skulde være frit, men ingen Herremand

fornærmes i sine Rettigheder. Det var iøvrigt meget dristig af de to Hovedmænd at paastaa, at de talte i alle Godsejeres Navn; der var dengang omtrent 400 Godsejere i Nørre-Jylland alene, og Underskrifternes Tal var ikkun 103, og der fandtes slet ingen fra andre Landsdele. Angaaende denne sidste Omstændighed bemærkede Lüttichau senere, at Aarsagen dertil var den, at man ikke havde havt Tid til at samle Underskrifter paa Derne, hvor de ellers ikke vilde have udeblevet, og deri havde han neppe Uret.

I dette Tillidsskrift siges der blandt Andet, at enhver Mand hidtil havde været overbevist om, at de samme Love, der havde paalagt ham hans Pligter, ogsaa beskyttede ham i hans Rettigheder, men at der nu syntes at være optrukket et Uvejr over Danmark, saa at Godsejerne havde Aarsag til at befrygte deres Ejendommes almindelige Undertrykkelse og Indgreb i deres Rettigheder og Friheder, hvilket med Tiden vilde gjøre

dem brødløse, volde Forstyrelse i det Hele, bringe Landet nær til Undergang, og gjøre Efterslægten ulykkelig, at Forandringerne i Statens gode, gamle Love omsider vilde medføre Jordegodsernes og Herremændenes Ødelæggelse, og at Staten siden de paaankede Forordningers Udstedelse allerede havde lidt et Tab af over 16 Millioner, at Bønderne „under den højstraabende Friheds Aand" troede, at alt Husbondshold var opgivet, at Godsejerne selv og deres Betjente næsten maatte gaa i største Usikkerhed for Liv og Gods, og der henvises til Frankrigs gyselige Exempel. Endelig hedder det, at de, der havde nærmet sig Thronen med saadanne nye Forslag, ikke havde handlet som kyndige eller redelige danske Mænd, hvisaarsag det var ønskeligt, at disse Mænd afvistes fra Thronen. Christian Colbiørnsen udgav i Oktober Maaned det hele Skrift i sine „Betragninger i Anledning af en Del jydske Jorddrotters Klage til Kronprindsen, helligede den oplyste Menneskelighed,

den borgelige Frihed og det danske Folk;" hvori han gjendrev Ankerne Punkt for Punkt. Mange andre talentfulde Forfattere angrebe derpaa Skriftet, dels med Spot, dels med Grunde. Adskillige af dem, hvis Underskrifter fandtes derunder, udtalte, at de hverken havde set Skriftet, underskrevet det eller givet nogen Anden Fuldmagt til at underskrive det. Kronprindsen sendte derfor i November nogle Mænd til Horsens og bød Godsejerne at møde for disse og besvare de dem forelagte Spørgsmaal. Lüttichau maatte altsaa ogsaa møde, men blev derover endnu mere forbittret. Tristig sagde han, at Kronprindsens Fremgangsmaade stred imod Loven og Adelens Privilegier, og da han tillige angreb Colbiørnsens Modskrift og paastod, at han ved at lade „Ansøgningen" trykke havde begaaet Majestætsforbrydelse, saa tog Sagen en meget alvorlig Vending. I Slutningen af December stævnede Colbiørnsen ham for Højesteret, og Kammeradvokat Schonheyder, der førte Sagen for

Generalprokurøren, nedlagde Paastand paa, at de af Lüttichau imod Colbiørnsen brugte „uforskyldte, skammelige og ærerørige“ Sigtelser maatte kjendes døde og magtesløse, hvorimod han for sit herved udviste „ublu og æreskjændende“ Forhold maatte tilfindes at være en Løgner og bøde fine 3 ℔. Den 4. April 1791 faldt Dommen, i hvilken Lüttichaus Udtryk og Beskyldninger kaldtes „uforskyldte og ærenærgaaende“ og hans Forhold „skammeligt og lovstridigt“, og der paalagdes ham at udrede en Bøde paa 1,000 Rd. til Frelsers Kirke, 80 Rd. i Omkostninger til Modparten, 34 Rd. for unødig Trætte til Justitskassen og endvidere 5 Rd. til denne Kasse. Almeenhedens Uvillie imod ham forøgedes derved, at han under Sagførelsen tilsendte Retten en trykt Forsvarstale, hvori han siger, at den nok kunde lade sig forlede til at dømme efter Andet end det, der i Retten selv forhandledes, og tillige gjentager de Ytringer, for hvis Skyld han til Slutningen blev dømt.

Kammerherrenoglen mistede han paa samme Tid. Dette var mere end den stolte Mand kunde finde sig i. Harmfuld forlod han Danmark og tog til Preussen, hvor man modtog ham med aabne Arme, og allerede 1792 blev han tydsk Rigsgreve. I Anledning af denne Udnævnelse skrev Tydskeren v. Eggers, der var bekjendt for sin Udygtighed i Dansk, og desuagtet var bleven Professor i Lovkyndigheden ved Kjobenhavns Universitet, i et tydsk Tidsskrift en Afhandling om den nødvendige Forsigtighed ved Meddelelse af højere arvelig Stand i Tydskland, og mindede heri om Lüttichaus Proces og Domfældelse. I Tydskerens Øjne var det naturligvis en stor Brøde, at Lüttichau havde sat sig op imod en Enevoldshersker, og anden Forbrydelse kunde han dog ikke bebylde ham for. Da dette Hefte var færdig til Udgivelse, havde Lüttichau faaet Underretning derom, og han begav sig da til Forlæggerens Boglade i Hamborg, forbød ham efter „snysende Trudsler" i den kejser-

lige Ministers Navn at sælge dette Hefte, og fik ham senere truet til at udskjære vedkommende Blade, hvorpaa Heftet, saaledes lemlæstet, udsendtes. Efter nye Trudsler fra Rigsgrevens Side bekjendtgjortes det senere, at Afhandlingen havde staaet der paa Udgiverens Risico, men at han og Forlæggeren havde „med billig Fortrydelse" ladet den udskjære, saasnart de havde læst den. Om Lüttichau er der nu intet mere at tilføje, end at han udgav et Stridsskrift om denne v. Eggers „Dumdristighed" og et andet om sin Retstrætte med Colbjørnsen. Han var, som sagt, 1786 bleven Enkemand og havde siden ægtet Karen v. Benzon. I Aaret 1805 døde han som preussisk Minister i den nedersachsiske Kreds. Han var en Mand med Kundskaber og Dygtighed og havde, hvad der desværre er saare sjældent hos en Hofadel og hos et af Enevælden kuet og sløvet Folk, Mod til at kjæmpe for sin Overbevisning imod Magthaverne. Men sørgeligt var det, at han stred for en saa slet Sag.

I Hads Herred fortæller man følgende Træk af Grev Lüttichau, der er os meddelt saaledes:

Den gjenstridige Herremand.

Paa den Tid, da den folkekjære Konge, Frederik den 6te brød med Tidens Fordomme og rystede Fortidsstøvet af sin Soldaterkappe og bød den danske Bonde fri at være, ejedes Aakjær af Grev L., der som Ejer af et privat Gods fik kongelig allernaadigst Befaling til at afhænde det Aakjær underliggende Bøndergods til Brugeren deraf. Men Grev L. vilde ikke rette sig dereefter og svarede, at det var hans lovlige Ejendom og med den havde Regjeringen intet at skaffe. Desaarsag blev en Kommission fra Regjeringen sendt til Aakjær for med det Gode at formaa Greven til at afhænde Godset.

Grev L. tog venlig imod Regjeringens Affendinge og lod anrette et stort Taffel for dem. Midt under

Taffelet lod han Godsets Bønder trænge ind i Salen og paa given Vink kastedes Gjæsterne ned ad Trapperne, hvorefter Kommissionen maatte rejse hjem med uforrettet Sag. Der blev da indledet retslig Proces mod Greven, og Enden derpaa blev, at han maatte gaa i Landflygtighed, for aldrig mere at vende tilbage til Danmark.

1793 nævnes som Ejer af Aakjær Greve, Geheimeraad, Ridder Georg v. Münster Mejnhorel, som imidlertid kun maa have besiddet Godset ganske kort Tid, thi 1794 er: „Friederich, Otto, det hellige romerske Riges Greve von Dernath, Herre til Hasselburg" Ejer af Aakjær og Dybvad. Den 19. Oktober 1796 bemyndiges han til at bortsælge Fæstegodset til Beboerne, og denne Tilladelse benyttede han saa godt, at han fra 1796 til Aar 1800 bortsolgte

Af fri Hartkorn:
Dybvad, som Etatsraad Piper kjøbte og
Lunden eller Lundhoff som kjøbtes af Landraad Gossel.
Endvidere af Bondergods:
c. 172 Tdr. Htk. Ager og 3 Tdr. Skovskyld.

Blandt det bortsolgte Fæstegods i Gylling Sogn findes som solgt c. Aar 1800 til Hr. Johan Schmidt 12 Tdr. 5 Skpr. Htk. Ager og 2 Tdr. 7 Skpr. Skovskyld, hvilket upaatvivlelig er det nuværende Gyllingnæs.

Grev v. Dernath maa imidlertid ikke have været heldig i sine Finantsoperationer; thi det synes at fremgaae efter Oplysninger i Arkivet paa Aakjær at han maa være gaaet Fallit.

Ifølge en Kontrakt af 14. Oktober 1802 solgte Administratorerne for Grev v. Dernaths Gods, Ahlefeldt og Rantzau, Aakjær til Kammerherre, Greve Henrich v. Reventlow til Kaltenhoff og Major, Kammerjunker Andreas Hartvig Friederich, Baron v. Bernstorff til

Grunhors for 133,000 Rdl. at overtage til 1. Maj 1803. Den Gang var alt Fæstegodset bortsolgt med Undtagelse af 4 Gaarde, som nævnes i denne Kjøbekontrakt, og som heller ikke siden ere bortsolgte; men de to af dem indlagte under Gaarden og de to andre existere endnu. Derimod hørte der endnu til Aakjær 107 Tdr. Hartkorn Konge- og Kirke Tiende af Falling, Ørting og Gylling. Den bekjendte Uldrupgaard, som er opført efter holstensk Monster, er bygget af Grev Rewentlow, der 1815 nævnes som Ejer af Dybwad. 1836 solgte Rewentlow Aakjær og Dybwad til Joseph Gerson Cohen for 200,000 Rdlr. Under denne byggedes et Magasin og en Lade. De øvrige Avlsbygninger ere derimod meget gamle; Kostalden saaledes, efter et Tal paa en Bjælke over Indgangen fra det syttende Aarhundrede. 1856 kjøbtes Aakjær af den nuværende Besidder Hr. Jægermester P. J. Neergaard.

Hovedbygningen er af Bindingsværk og en Etage

hoi. Det hele Ager og Engs Hartkorn er 118 Tdr. 2 Skpr. 1 Fdk. 1 Alb., Skovskylden 3 Tdr. 7 Skpr. 3 Fdk. 1½ Alb., Mølleskyld 3 Tdr. Selve Gaardens Fladeindhold er 2,020 Tdr. Land, hvoraf 1,320 Tdr. Land Ager, 150 Tdr. Land Eng og 550 Tdr. Land Skov, og dens eget Ager og Engs Hartkorn er 104 Tdr. „ Skpr. 1 Fdk. ¾ Alb. Til Gaarden høre 4 Fæstegaarde med ialt 14 Tdr. 2 Skpr. „ Fdk. ¼ Alb. Hartkorn og 14 Huse uden Jord. I Aaret 1808 var Gaardens eget Hartkorn 50 Tdr. 7 Skpr. 1⅕ Fdk., hvorunder hørte 883 Tdr. Land Ager og Eng. Skovene udgjorde den Gang 455 Tdr. Land.

Sagn vedrørende Aakjær.

(Samlede i Hads Herred ved E. C. Lund, Nørth og Andre.)

Om Aakjær Lade fortælles Følgende: Det første Bygmesteren tog sig for, da han skulde til at bygge Laden var at gjøre Naglerne. Da Herremanden saae dette

spurgte han ham hvorfor han gjorde dette Arbejde først, da han dog ikke kunde passe Tallet nøjagtigt. Hertil svarede Tømmermesteren, at hvis Antallet ikke svarede nøjagtig til dem, der skulde bruges, forlangte han intet for sit Arbejde, men befandtes Tallet at være rigtig, skulde Manden give ham Hørlærred til 4 Skjorter. Det gik Herremanden ind paa og da Laden var færdig befandtes Naglernes Tal at være rigtig, hvorfor Mesteren modtog det akkorderede Lærred. Han tog da Lærredet, lagde det sammen og i en Haandevending huggede han det til med en Øxe saaledes at alle 4 Skjorter vare færdigsaarne til at sy.

Hvad Tid Gaarden er bygget paa det Sted hvor den nu ligger (den skal være bygget midt i et Morads paa nedrammede Pæle) vides ikke, men den har efter Sagn i Folkemunde været flyttet flere Gange. Der skal saaledes findes Spor af Ruiner paa et Sted oppe paa Gaardens Mark som kaldes „Fæstet." Et andet Sted

siges Ladegaarden at have ligget, nemlig i Nærheden af den foran omtalte Ladegaards Aa, udefter Oldrup. Paa Kjærsgaards Mark (tæt ved Aakjær Mark) findes en Høj der er 14 a 15 Alen høj og bærer Præget af at skylde Menneskehænder sin Tilblivelse. Her findes mange gamle Frugttræer som om der i fordums Tid kunde have været Have. Omkring Højen er blød Eng. Umiddelbart Østen for Højen er opplojet store røde Munkesten, som de der brugtes som Grundsten ved Klostre og Slotte, hvorfor man ogsaa har gjættet paa, at Aakjær Slot engang i længst forsvunden Tid har staaet der.

Et Stykke fra Gaarden ved en Dam som kaldes Spejlborg Dam siges der at have ligget en befæstet Borg som i sin Tid skal have tilhørt Svend Felding.

Gosmer Sogn.

Gosmer Sogn grændser mod Nord til Randlev og Odder Sogne, mod Øst til Halling Sogn og Kattegattet,

Hads Herred før og nu.

mod Syd til Gylling Sogn og mod Vest til Ørting og Falling Sogne.

Sognets Areal udgjør 2948 Tdr. Land, hvoraf 200 Tdr. Land ere Fredskov. Hartkornet beløber sig til 307 1/2 Td. og 4 3/4 Tdr. Skovskyld. I Gjennemsnit gaar der c. 8 19/20 Tdr. Land paa 1 Td. Htk.

Indbyggerantallet er c. 640.

I Sognet er Byerne Gosmer, Smederup, Fensteen og en Del af Søby (5 G. og 7 H.; Resten hører til Gylling Sogn). Desuden ligger i Sognet Hovedgaarden Gersdorfslund, under Stamhuset Rathlousdal, 73 3/4 Td. Htk.; Hovedgaarden Dybvad 28 1/2 Td. Htk. med tilhørende Vindmølle, som ligger indenfor Ørting Sogns Skjel, samt Præstegaarden Præstholm. Jorderne ere alle af god Bonitet; lettere Muld i Gosmer og Smederup, stærkere leret Muld i Fensteen.

Paa Sognets Østside ud imod Kattegattet findes flere Skove saasom Ravn Skov, Nørreskov og Sønderskov.

Gosmer Kirke

har vistnok i den katholske Tid været indviet til og opkaldt efter den hellige Theobald, thi ved en i Begyndelsen af forrige Aarhundrede foretagen Reparation af Kirken, fandtes i Alterfoden en Æske med adskillige Reliqvier og en Seddel, hvorpaa med Munkeskrift stod: „In honorem Sancti Theobaldi.“ Nedenfor Choret fandtes fordum et Epitaphium over Major Enevold Akeleye, der 1646 boede paa Dybvad, og efter Indskriften paa Epitaphiet havde været gift i 30 Aar og avlet 12 Børn. I Kirken har der ogsaa været et Epitaphium over Laurids Brorson, Forvalter paa Aakiær, som ejede Dybvad. Under Taarnet er en aaben Begravelse, indrettet af Gregorius Rathlou, Hofmester hos Prindsesse Vilhelmina Ernestina, som døde 1681, 45 Aar gammel, hvori han og hans Frue Margrethe Gersdorff hviler. Endvidere ligger i denne Begravelse i 2 Marmorkister deres Søn, Gehejmeraad og Jægermester over Nørrejylland,

Christian Rathlou, den sidste af sin Slægt, død 1752, 75 Aar gammel, med sin Frue, Dorothea Sophie Schack, samt disses Datter Sophia Hedevig Rathlou, Gehejmeraad Henning v. Qualens Frue, der døde 1747, 36 Aar gammel.

Over Indgangen i øverste Ende af Kirken findes et stort Epitaphium, hvoraf sees, at Christian Rathlou oprettede Stamhuset Rathlousdal og Gersdorffslund, ligesom ogsaa sees deraf, at hans efterlevende Frue lod Hospitalet bygge for Godsets gamle og svagelige Folk (der er egentlig 2 Hospitaler, som tilsammen afgive Bolig for 18 Lemmer, som nyde hver 4 Kroner maanedlig samt fri Ildebrændsel og Lys), og at de ingen Livsarvinger efterlod sig, men udnævnte Jochum Otto Schack Rathlou til deres første Successor, hvilket ogsaa stemmer med en i Kapellet ophængt Tavle, hvor J. O. Schack Rathlou siger:

„Far vel! Far evig vel og tager an min Tak
Hr. Christian Rathlou og Dorthe Sophie Schack.
I gav mig Hustru, Navn og Brød,
Jeg ærer Eder til min Død."

Bemeldte Gehejmeraad F. D. Schack Rathlou (Medlem af det Guldbergske Ministerium) og Frue Ulle-gaard Charlotte Juul, der have stiftet betydelige Legater til trængende Fæstere paa Godset saavelsom til Skoler og andet Øjemed, ere tilligemed deres Datter bisatte i 3 store Marmorkister i et Kapel ved Kirkens nordre Mur med Indgang fra Kirken. Disse Kapeller bleve afdækkede og uberørte da Kirken ombyggedes i 1866.

Ved nævnte Ombygning af Kirken fandtes under Sakristiet et lille firkantet Gravkapel, der netop var saa stort, at to Kister kunne faa Plads deri, og om hvis Existens intet Menneske i hele Sognet vidste noget. Paa een af Murene i dette lille Gravkammer befandt sig en Sten, 36 Tommer lang og 33 Tommer bred med

følgende Inskription: „Ezekiel: 37. V. 25. Saa sagde den Herre om disse Bene: see jeg vil lade komme Aand i Eder og I skal leve. Det i Livet forenede og i Graven forsamlede Ægtepar som levede for Gud kristelige og døde i Gud salige, den højagtbaarne og velfornemme Mand

Mads Nielsen

som døde paa Aakjærgaard Anno 1696 d. 13de September i hans Alders 59 Aar. Han avlede i sit Ægteskab 4 Døttre og 1 Søn ved sin kjære Hustru den dydædle og Gudelskende Matrone

Ane Lassen

som døde Anno i sit Alders Aar
hviler i dette Sovekammer i Haab ved Guds Sons Røst
af Dødsens Søvn til Livets Opstandelse at opvækkes."

Tankeminde til Efterlevende!

Her ligge vore Been, I sove hvile rolig
Med Sjæle evig skal de samles i Guds Bolig,

For Ingen flytte dem fra denne Ormeboe
Forbandet være den som gjøre dem Uroe.
At Læser tænk Dig om, hvem Du end monne være
Den Stenesatte Skrift skal hemed dette lære:
At Du de Døde ej paalægger Skadehaand,
Om Deres Minde end fortærer Tidens Tand.

De to Paagjældende bleve tilligemed 23 andre Skeletter som fandtes under Kirkegulvet begravede paa Kirkegaarden og blev Ligstenen med Inskriptionen henlagt paa Mads Nielsens og Hustrus Grav.

Ved den nordre Side af Taarnet fandtes tidligere et tilbygget Kapel hvori den nuværende Stamhusbesidders Fader og Bedstefader hvilede i Marmorkister; men Kapellet blev nedreven og istedetfor bygget et smukt hvælvet Gravkapel ind i en Banke i Rathlousdals Lystskov, hvorhen de nævnte Afdøde bleve flyttede i 1857.

Efter Ombygningen af Kirken blev al Maling af Altertavle og Prædikestol afvadsket med en dertil beredt

Sæbelud, hvorefter hvert Stykke tørredes og Egetræets naturlige Farve ferniseredes og forgyldtes. I Alternatavlens aabne Felter blev anbragt Oliemalerier til Værdi 1000 Kroner. Til samme Tid fik Kirken en ny Kristus Figur, en Afstøbning i Gibs efter Thorvaldsen. Nogle Aar derefter, da Kirken formentes at være nogenlunde tør, blev anbragt et nyt Orgel i vestre Ende af Kirken, bygget af Orgelbygger Demant fra Aarhus. 1871 lod Stamhuset hos Taarnuhrfabrikant Louv i Kjøbenhavn forfærdige et nyt Taarnuhr til Kirken til en Værdi af c. 1000 Kr.

Hvad det Ydre angaaer, da er Kirken nu ført tilbage i sin oprindelige Stil, idet Granitten er renset for Kalk og Smuds, fuget med Cement, og Vaabenhuset samt Gavlene opførte af røde Sten med hvide Fuger, ligesom der under hele Tagværket er anbragt Tagrender etc. Kirken har derved faaet et særdeles tiltalende Udseende og maa vistnok ansees for at være een af Danmarks smukkeste og kostbareste Landsbykirker.

Series Pastorum fra Reformationen
(efter Herredsbogen for Aaret 1690).

1. Hr. Casper N., som boede i Orting.
2. Oluf Knudsen. I hvis Tid Præstholm blev givet som Præstegaard. Den bestod oprindelig af 2 Bondergaarde, som kaldtes Holmgaarde, hvoraf endnu bag ved Gaarden sees Spor.
3. Niels Mortensen, om hvem paa Altertavlen i Gosmer findes følgende Inskription:
   Anno 1637 haver Hr. Niels Mortensen Sognepræst ladet dette Alter opreise Gud til Ære, Templet til Prydelse og Menigheden til en salig Brug og lovlig Hukommelse. — Paa Kirkens Bekostning. Soli Deo Gloria.
4. Christen Olussen. Udi hvis Tid Halling Sogn istedenfor Orting Sogn blev annekteret Gosmer Sogn Anno 1656. Falling og Halling Sogne udgjorde indtil da et Pastorat. Præstegaarden var nuværende Poul Sindahls Gaard i Halling.

Anmærkning. I Christian den Fjerdes Dagbog for 1618 staar anført: At bemældte Konge d. 18. Oktober rejste fra Skanderborg overnattede i Halling Præstegaard og indskibede sig ved Hou Havn d. 19. for at sejle til Kallundborg.

5. Christian Fabricius, død d. 20. April 1669 (saaledes anført paa et Epitaphium i Gosmer Kirke).

Da Gosmer Kirke (imellem 1843—48) fik store Jernvinduer til begge Sider, bleve de ældre af Tidens Tand medtagne Epitafier nedtagne og hensatte paa Kirkeloftet.

Anmærkning. Paa nordre Side var to store Epitafier, et over fornævnte Præstefamilie og et over en Amtsforvalter Brodersen paa Dybvad fra den Tid da Benævnelsen Aakjær Amt existerede. Paa søndre Side var et mindre Epitafium over en Degn i Gosmer, hvis Navn ej kan læses, men som efter Inskriptionen ligger begraven udenfor Vaabenhuset under en stor Ligsten som endnu findes.

6. Claus Anders Trudhjem skrev Aar 1676 den 29. Juli sin Dedication af Heptaemerinon til Kong Christian den Femte, hvorfor efter Sigende Kaldet beneficeredes med Havretiende af Halling Sogns Kongetiende.

Anmærkning. Denne Havretiende (11 Tdr. 2 Skpr.) blev igjen frataget Embedet ved Hr. Provst Myginds Kaldelse den 16. Maj 1858.

7. Ude Pedersen af adelig Familie blev 1677 kaldet til Gosmer og Halling. I sit 30te Embedsaar, den 11. Februar 1707, holdt han en Prædiken hvori han ligesom efter guddommelig Tilskyndelse anvendte paa sig 2 Tim. 4, 6 og døde samme Eftermiddag af Rørelse.
8. Lauritz Utzon. Forriges Søn, kaldet 28. Febr. 1707, døde 1735 af Rørelse, „fordi hans Søn ikke fik bedste Karakter til Attestats". Hans Datter blev gift med:
9. Niels Sommer, forhen Præst i Mørke 1735—1760.
10. Laurits Sommer Forriges Søn, 1760—1792.

11. Peter Bentzen Kaalund ægtede forrige Præsts Datter medens han endnu var Sognepræst i Orting fra 1774—92, død 1839.

Anmærkning. Efter Sigende er Præstegaarden brændt to Gange ved Lynild i Provst Kaalunds Embedstid, og den ene Gang var Præstefamilien i Horsens og fandt, da den vendte tilbage, istedetfor sit Hjem kun en rygende Askehob.

12. Nicolaj Christian Weisner, født den 19. April 1805, tog -theologisk Attestats med Laud. 1831, Demisprædiken samme Aar med Laud. et qvidem egregiæ og catechetisk Prøve 1832 med Laud. et qvid. egregiæ. Den 1. August 1834 kaldet til Sognepræst for Beder og Malling, den 7. Juni 1836 viet i Beder Kirke til Emma Sophie Emilie Güldencrone af Wilhelmsborg, den 27. April 1839 kaldet til Sognepræst for Gosmer og Halling, den 31. Maj 1842 til Provst for Hads og Ning Herreder, Amtsraadsmedlem fra

1849 til sin Død; entlediget som Præst fra 1. Januar 1858. Død 1. Marts 1858.

13. Hellen Theodor Mygind, nuværende Provst og Sognepræst, født 1805.

Gosmer By

nævnes allerede 1316. Efter den Tid har den bekjendte Oprører Niels Brock ejet noget Gods i Gosmer, som han 1220 gav til Ring Kloster. Dette Gods kan kun have været en Del af Byen, thi 1630 udstedtes et Kongebrev angaaende det Skjøde Niels Kjelbeck eller Kullebeck gav Jacob Jensen paa Gods i Søby, Gosmer og Gylling. Niels Kjeldbeck var en meget anset Mand, thi han har samme Aar forseglet Kong Valdemars Haandfæstning. Egentlig hed han Niels Jensen af Kjeldebeck og hørte til den gamle jydske Adelslægt Munk, af hvilke flere have ejet Gods heri Herredet. 1426 lod Hr. Niels Pierßen i Gosmer (formodentlig Præsten) tage et

Thingsvidne paa Mollerup (i Hundslund Sogn). I Byen findes Skole. Et af Herredets største Vandløb, nemlig Malskjær- eller Gylling Aae har sit Udspring fra en Dam Gosmer Smedie. Ved Gosmer findes den Særegenhed at der er en saadan Mængde Snoge, at man om Sommeren i klart Veir kan træffe dem liggende og sole sig i dusinvis paa Kirkegaarden og ved Husene.

Smederup

er en lille By paa 8 Gaarde og 1 Hus. Byens Navn skrives ogsaa Smerup og her ejede Iluard Andersen en Gaard, som han 1384 skjødede til Thomas Vestenie, der atter solgte den 1406 eller 9. Aarhus Bispestol ejede 4 Gaarde i denne By, hvilke Bisp Ulrik 1427 havde kjøbt af Fru Abel Tygesdatter, Niels Kalffs Efterleverske, og en Gaard som samme Biskop havde kjøbt 1436 af Peder Holck af Møgelkjær, der var en Slægtning af Thomas Vestente. Gaardene vare i fordums Tid sam-

menbyggede 2 og 2, saaledes at af de 7 Gaarde (den ene var nemlig udflyttet) blev kun 4; maaske skal det derfor forstaaes saaledes at Bispestolen har ejet hele Byen. Smederup ligger højt og er udsat for Vandmangel. Der hører en saa betydelig Del Tørvejord til Byen at der omtrent er 6 Tdr. Tørveskjær til hver Gaard. Vest for Byen tæt ved Vejen som fører fra Orting til Randlev stod forhen en mægtig Stendysse, (Jyn-Dyn) som siden blev forstyrret af Fæsteren, der har brugt Stenene til Bygningsmateriale.

Ikke langt fra nævnte Stendysse ved den anden Side af Vejen er den saakaldte Smederup Kilde, en stensat Brønd, der tidligere var forsynet med en Vippe til at skaffe Vandet op med. I ældre Tider var den Byens eneste Brønd endskjøndt den laa et langt Stykke udenfor denne.

Brøndgraverne.

Et gammelt Ordsprog siger: „Gid Fanden tjene i Smederup, for der kan man ikke faae saameget Vand, man kan toe sig i." Dette Mundheld skal hentyde til den store Vandmangel Byen i ældre Tid var udsat for. Om Sommeren var det ofte galt, men værre var det næsten om Vinteren, thi selv om det frøs og Sneen føg nok saa stærk skulde Kreaturerne dog have Vand, ud skulde de i hvordan Vejret end var.

Byens eneste Vandbeholdning foruden den omtalte Brønd, var et Kjær imellem Gosmer og Smederup „Flødekjær" kaldet. Alt Kvæget fra Byen skulde dertil for at faa Tørsten slukket. Morgen og Aften kom Karlene med Hestene og om Middagen Drengene med Koerne. Ved Islæg gik det paa Omgang med at ise.

Det var flere Gange forsøgt at grave efter Vand, men hidtil uden Resultat. Da kom der en Gang en Mand til Byen som udgav sig for at kunde „vise Vand"

og udpegede et Sted midt i Byen hvor det vilde findes.

Glade bleve Folkene i Smedrup og besluttede snarest muligt at begynde paa Arbejdet. Lykkedes det at faa Vand paa et saa bekvemt Sted som det paaviste skulde Dagen da dette opnaaedes fejres som en Glædesdag.

Paa en bestemt Dag samledes hele Byens Befolkning, Unge og Gamle. Karlene gravede, Pigerne og Drengene bortskuffede den opgravede Jord og Mændene „holdt Skjænken vedlige" og gav en lille Haandsrækning, hvor det behøvedes. Arbejdet skred raskt fra Haanden, der blev arbejdet med Liv og Lyst, man haabede allerede inden Aften at naa det længselsfuld ventede Vand; thi man var nu kommen et betydeligt Stykke ned og Haabet bestyrkedes endmere ved at Vandet allerede begyndte at sive i Grunden.

Saasnart dette bemærkedes af de Ovenfor-Staaende blev der en Jubel uden Ende. Det maatte der drikkes en Gang paa og de fornødne flydende Varer praktisere-

des ned til det arbejdende unge Mandskab, hvem Pigerne i Overgivenhed bombarderede med Frugt.

Midt under denne højrøstede Glæde kom en Vandringsmand forbi og blev indbudt til at tage Del i Lystigheden og bedømme det udførte Arbejde. Han advarede Folkene om at skynde sig op, „thi det fæle Hul staaer ikke længe," sagde han; men dette Svar var ikke efter de Smederup Mænds Hoved og han fik kun vrede Djekaft og knubbede Ord fordi han havde sagt dem sin Mening. Dog lod han sig ikke anfægte deraf, men gjentog sin Advarsel idet han sagde: „I faaer nu raade Eder selv, men jeg siger Eder, det gaaer aldrig i Evighed godt" og dermed fjernede han sig hovedrystende. Den Gamle var næppe kommen udenfor Byen, førend hjerteskjærende Jammerraab naaede hans Øre. Han havde kun sagt alt for sandt, Brønden var styrtet sammen og havde levende begravet Byens mandlige Ungdom. Syv Karle fandt her en ligesaa pludselig som uventet

Død i deres bedste Alder. Den Ottende slap med Skrækken og med Tabet af sine Træsko.

Denne ulykkelige Begivenhed skete for omtrent 100 Aar siden.

Paa Stedet hvor Ulykken skete er siden gravet en ny Brønd.

Fensteen

er den største By i Sognet og nævnes i Valdemar den 2dens Jordebog, hvor den er ansat til 3½ Mark Guld, som „Phynsten."

I 1372 omtales i Fensteen en større Gaard kaldet Lindegaard, som tilhørte den tidligere omtalte Iluard Andersen, der 1384 solgte den til Thomas Vestenie. Thomas Vestenie beholdt den dog ikke længe, men solgte den 1401 maaske til Væbneren Paul Stisøn Hvide, en Ætling af den berømte Marsk Stig, thi han solgte i 1414 Gods i Fensteen til Bisp Bo i Aarhus.

Bispestolen sørgede naturligvis for snart at forøge sine Eiendomme i Byen. 1436 fik Bisp Ulrik Skjøde paa en Gaard i Fensteen af Peder Holck af Mogelkjær og 1447 fik han i Pant af Anders Jepsen af Serridslev Trediepparten af dennes Gods i Søby og Fensteen for 800 Mark lybsk. Anders Jepsen har rimeligvis ikke kunnet indløse Pantet, thi 1451 gav han Bispen Skjøde paa samme Gods. Hans Fader, den gamle Jep Andersen, har nok ikke synntes godt om Sønnens Handel, siden han og Sønnen senere derom kom i Trætte sammen. Bispestolen blev tilsidst Ene-Ejer af Fensteen.

Bryllluppet.

Der skulde være stor Stads i Fensteen, derpaa tydede den Mængde Mennesker, som festlig klædte strømmede til Byen en smuk Sommerdag i forrige Aarhundrede. Fra alle Verdens Hjørner og Kanter kom Gjæsterne kjørende, ridende og gaaende, Bønderne i deres bedste Kjøretøier, kraftige

Bønderkarle strunk ridende paa vælige jydske Heste, der glindsede af Fedme, Fodgjængere, dampende af de sølvbeslaaede Piber og Kvinderne med en Blomsterkost i Haanden ærbart ved Siden af eller bagefter Mændene. Længe førend man naaede Gildesgaarden mødte Øret Lyden af Spillemændenes Klarinetter, der tonede højere for hver ny Gjæst der ankom og blæste et lystigt Stykke til Velkomst for enhver Nyankommen.

Inde i Gildehuset bugnede Bordene under Vægten af kolossale Fade bedækkede med Masser af kraftige Madvarer; thi der skulde indtages en solid Frokost førend der skulde kjøres til Kirke. Den glade Brud gik i sin Højtidsdragt omkring og rakte Haanden til hver især til et hjerteligt Velkommen, let rødmende, naar Samtalen fra de muntre Gjæster, der vare bænkede rundt om, antog Karakteren af vel djærv Skjæmt.

Med et blev der levende i Gaarden: „nu komme de," lod det fra Mund til Mund, Vinduerne bleve fyldte

med nysgjerrige Ansigter, Kvinderne holdt op med deres Samtaler, og Alles Blikke vare vendte mod Porten. Nu hørtes Hestetrav, og ind travede en Flok ridende Karle, svingede rundt i Gaarden, lettede høfligt paa Hatten og saa ud igjen. Strax efter lød en Klarinet ude fra Gaden, atter hørtes Hestetrav blandet med Vognrummel; Forriderne kom igjen og derefter Brudgommen til Vogns omgivet af sine Brudemænd, og efterfulgt af en Række Vogne, hvori hans Slægtninge og Bekjendte befandt sig.

Efterat disse Sidstkomne havde indtaget en Forfriskning, kjørte Vognene frem i følgende Orden, først Brudens, dernæst Brudgommens, derefter Brudeparrets Families og tilsidst Venners og Bekjendtes Vogne.

Da Brudens Vogn svingede ud af Porten, blev den hilset med en Geværsalve til Ære for Brudeparret; men næppe var hele Toget kommen ud af Gaarden førend Raabet; „Der er Ild i Gaarden", fik

hele Vogntoget til at standse som ved et Trylleslag. Det viste sig da, at der laae en Tot Blaar og ulmede oppe paa Taget. Den skrev sig fra, at en af Skytterne havde brugt Blaar som Forladning og havde staaet saa nær ved Gaarden, at Forladningen ved Skuddet var dreven op paa Taget.

En af Kudskene sprang af Vognen og slog efter det med sin Pidsk, men gjorde kun derved Ondt værre; thi derved stak Blaaren i lys Lue, og antændte Taget og snart stod Gaarden i Brand. Ilden forplantede sig snart til andre Gaarde, hvorved en Del af Byen lagdes i Aske, og Folk fik andet at tænke paa, end at gaa til Bryllupsgilde og i Sorg endte den Dag, der var begyndt med saa glade Forventninger.

Fensten Hovgaard.

Den Gaard i Fensteen, som nu ejes af Erik Jensen, kaldes, eller kaldtes i fordums Dage, Hovgaard. Gaar-

den har maaske været ejet af en fattig Adelsmand, hvoraf Landet i ældre Tider havde mange.

I Haven eller Tosten udenfor Gaarden findes Lævninger af en Kjæmpehøj, hvorom i gamle Dage fortaltes følgende Sagn:

I. Bjergmanden og Barnet.

En Gang levede paa Fensteen Hovgaard et Ægtepar som kun havde et Barn, en lille Pige.

Barnets kjæreste Legeplads var Kjæmpehøjen.

Der kunde man altid være vis paa at finde hende, naar man forgjæves havde ledt efter hende andre Steder.

Skete det en Dag, at hun ikke kunde komme derud jamrede hun stærkt derover; men Moderen kunde ikke faa Aarsagen dertil at vide, og Forældrene lode hende da skjøite sig selv.

Imidlertid havde Moderen lagt Mærke til at Barnet altid gik til Højen paa en bestemt Tid af Dagen. Hun fulgte da en Gang efter hende og blev Vidne til,

at Barnet sad øverst oppe paa Højen i en lille Fordybning, og tværs over hendes Skjød laa en stor Orm, som hun strøg og klappede idet hun sagde: „række Dig, krympe Dig" og ligesom Barnet sagde saaledes gjorde den. Efter den Tid fik Barnet aldrig mere Lov til at gaa til Højen ihvormeget det end klagede. Hun svandt da hen og døde. Folk sagde at Ormen var Bjergmanden, der havde forgjort Barnet.

II. Skattegraverne.

I samme Høj hed det sig, at der var en stor Skat nedgravet, hvorfor en Gang to Mænd besluttede at foretage en Undersøgelse. En klog Mand som de raadforte sig med desangaaende gav dem det Raad, at i hvad de end saae eller hørte, maatte de ikke tale til hinanden under Arbejdet.

En Aften silde begave de sig til Arbejdet. De havde snart gravet et dybt Hul ind i Højen og stødte

der paa en Kiste forsynet med et mægtigt Fernhaandtag. I glad Overraskelse stottede de til hinanden, og gjorde allerede Mine til at tage fat i det, da i det samme en Hane fløj ud fra Kisten og gjorde en gruelig Spektakkel med at gale og baske med Vingerne „Ih de va da pokker te Kok te aa gaal," udbrød den Ene. „Ja det var saa sagde den Anden."

I det samme gav det et Rabalder i Højen, den fred sammen og Kisten var forsvunden, og med den Skattegravernes gyldne Drømme.

III. Nissen paa Fensteen Hovgaard.

Paa Fensteen Hovgaard var der en Gang en Nisse og det var ret een af de gode Husnisser, han hjalp trolig til at forøge Velstanden i Gaarden. Han forlangte blot til Gjengjæld, at Husmoderen ikke maatte forglemme Julegrøden med Smør i.

Henad Foraaret da det begyndte at blive lidt knapt

med Havren til Hestene, begyndte Nissen at bjerge tilhuse det bedste han kunde; men det forslog nok ikke endda; thi Puslingen var ene om Arbejdet.

Han fandt da paa at tage Gaardens Karl med. En Nat da de saaledes vare ude paa Streifstog, hvilke nok for det meste gjaldt Godsets Hovlade, var det især med at gry ad Dag, just som de stærkt belæssede med Havre vare paa Tilbagevejen. Karlen var bleven træt og foreslog Nissen at hvile et Øjeblik, „hvile" sagde Nissen, „hvad er det" „Jh, det er at hvile, at sætte sig ned og puste" svarede Karlen. „Naa saaledes" nikkede Puslingen, lagde Byrden fra sig og satte sig med Velbehag ned for at puste. Nissen var henrykt over den Opdagelse han havde gjort og betroede Karlen, at havde han før vidst hvad det var at hvile, skulde snart den store Hovlades Indhold have været flyttet til Fensleen Hovgaard.

Hexefamilien i Fensteen.

I en Gaard i Fensteen fandtes en Gang nogle Folk der havde Ord for at kunne hexe, og saaledes troede Folk blandt andet at hvis de rørte ved Naboens Qvæg, saa duede Koernes Mælk ikke til at kjærne Smør af. Der var den Gang en Hyrde i Fensteen, som hed Hans Jensen og som røgtede hele Byens Qvæg paa Marken om Sommeren. Om Morgenen samlede han det sammen paa Gaden for at drive det ud paa Marken, og om Aftenen drev han det hjem igjen.

En Aften da Hans Jensen saaledes kom drivende med Qvæget, sad ved Byens Led en Dreng med en lang Kjæp i sin Haand, og denne var netop en Søn af de omtalte Skarnsfolk.

„Hvad skal Du bitte Søren" spurgte Hyrden?

„A sku slo Koeren Gu'saar."

„Naa skal Du det bitte Søren" svarte Hans Jensen, det er der jo ingen Konst ved, men kan Du slaa

Tyren, saa skal Du saa en Skilling. Drengen gik ind paa Forslaget, slog Tyren og fik sin Skilling og løb nok saa glad hjem. Men den Aften kjærnede Hexemutter nok Kogjødning istedetfor Smør.

Saadanne Historier fandt Tiltro i Fensteen for 100 Aar siden.

Der fortælles, at i Pestens Tid skulle hele Byens Befolkning være uddød, med Undtagelse af en gammel Mand og en ung Pige, som siden giftede sig med hinanden.

Lemmestrup.

Ved Korsvejen, som fører fra Halling til Søby og fra Gersdorfslund efter Fensteen, har der i fordums Dage ligget en By, som bar Navnet Lemmestrup.

Den omtales 1509, da Niels Henrichsen i Lierholm skjødede en Gaard dersteds til Biskop Niels Clausen (Skade) i Aarhus. S. A. ejede Fru Beathe Drages

Efterleverske 2 Gaarde i Lemmestrup og gav Borgermester Mikkel Pedersen (Akeleye) i Odense Fuldmagt at sælge dem med mere Gods hun ejede i Hads Herred. Byen skal ifølge mundtlige Overleveringer være bleven nedlagt, og Gersdorfslund, efterat være nedbrændt 1713, opbygt af den.

Der fortælles, at paa den Tid dette foregik, vare alle Gaardene nedlagte og inddragne under Hovedgaarden paa een nær. Denne beboedes af en Enke, som skal have været velhavende, og som maa have været i Besiddelse af en energisk Charakter; thi hun lod sig ikke drive ud, skjøndt der blev gjort at muligt for at tvinge hende dertil og skal være bleven siddende ved Gaarden, efterat den øvrige Del af Byen forlængst var nedlagt.

Karlen og Vildsvinet.

En Gang i længst forsvunden Tid hændte det sig, at en Karl som red igjennem Ravn Skov, stødte paa et

Kuld Grise, som laa og sov i en Bunke Løv. Han fik Lyst til at sætte sig i Besiddelse af dem, og steg af Hesten og nærmede sig med Forsigtighed de intet Ondt anende Smaagrise.

Sine „Unævnelige" drog han af, bandt om dem forneden og var saa heldig at faa alle Grisene puttede deri; kastede saa det Hele paa tværs over Hestens Ryg, svang sig selv op og saa „Hallo," afsted efter Lemmestrup, alt hvad Hesten kunde rende; thi han vidste, at det var Vildsvin han havde med at gjøre. Men Grisene peb ved den Medfart de fik, og de peb saa høit at Soen hørte dem. Det forslog ikke, alt hvad Karlen lod Hesten trave ud, Soen var ham i Hælene, og tilkjendegaav ved sin Grynten, at den vilde have sine Grise tilbage og inden Karlen naaede ud af Skoven, var han indhentet af det rasende Dyr. For at redde sig maatte han offre ikke alene sit Bytte men ogsaa det han havde det i og ride hjem til Lemmestrup i sin mangelfulde Paaklædning.

Søby.

Ogsaa her gav Hr. Niels Brock 1330 Gods til Ring Kloster. Som alt omtalt, solgte Niels Kjeldbech c. 1360 noget Gods i Søby til Jacob Jensen. 1381 solgte Jens Pors til Ove Krabbe sit Jordegods i Gyl= ling Sogn i Søby, en Gaard kaldes Skovsgaard, og en Enemærkelund, en øde Gaard i Søby, og hver fjerde Jure over Søby Mark og hver 4de Træ i Søby Skov. Dette Gods forblev i Krabbe Slægtens Eie til 1443, da Peder Krabbe solgte sine to Gaarde i Søby til Bisp Jens i Aarhus. Dette Aar førte Gosmer Kirke Trætte med en Mand i Søby om et Byggested dersteds, som blev tildømt Kirken. Anders Jepsen af Serridslevs Gods, i Søby er foran omtalt. 1457 udstedtes et Things= vidne, at den Jord, som hedder Røde maii, Hennickes damb og Pilledamb, ikke haver været brugt andetsteds end til Søby, førend Jens Pallsen, som var Foged paa Aakjær, brugte den til Aakjær et Aar.

Dybvad

har utvivlsomt Navn af sin Beliggenhed ved et gammelt Vadested, og ligger saa sidt at den næsten overalt, især tidligere har været omgiven med Vand eller Morads. Et af Herredets største Vandløb, Dybvad- Maltjær- eller Gylling Aa løber her forbi og har nok i gamle Dage her dannet det foran omtalte Vadested. Aaen har ligeledes afgivet et fortrinligt Vandingssted, idet der i fordums Tid ved et nedrammet Pæleværk og et i en Alens Afstand derfra anbragt Bolværk af 3/4 Alens Højde, med Grunden foran brolagt, var frembragt et storartet Vandingssted, hvor hele Dybvads Kreaturbesætning kunde vandes paa een Gang, men nu er det forfalden.

Fra Dybvad stammede de lærde Dybvader; navnlig var den bekjendte Jørgen Dybvad, der som theologisk Professor ved Kjobenhavns Universitet blev afsat 1607 for sine Yttringer om Adelen, og døde i sørgelige Omstændigheder 1612, født paa denne Gaard i Midten

af det 16de Aarhundrede. Dybvad var den Gang kun en Bondegaard, men senere blev den Officersbolig, og vides da at have været bebovet af Major Akeleye og siden af Valdemar Lykke. Efter den Tid blev den en fri Sædegaard og har haft samme Ejere, som Aakjær. Justitsraad Lassen forsynede i forrige Aarhundrede Gaarden med nye Bindingsværksbygninger.

I den stærke Orkan paa de syrgetyve Ridderes Dag 1847 omblæste Oxnehuset, hvorved 25 Kreaturer sloges ihjel. Til Gaarden hører en Vindmølle, som efterat være afbrændt 1801 blev opbygget saa solidt at den endnu er een af de solideste og tilmed den største Vindmølle, som findes i Hads Herred. I det tæt derved beliggende Møllehus er det, at Svend Feldings Davregryde findes indmuret som Grubekjedel. I „danske Atlas" sættes Tybvad til 10 Tdr. 5 Skpr. 1 Alb. Hovedgaardstaxt, over 254 Tdr. Bondergods; Kongetiender 33 Tdr. 6 Skpr., Kirketiender 88 Tdr. 6 Skpr. Der holdtes 50 fede Stude paa Gaarden.

Gersdorffslund.

Af det Gods Hr. Jochum Gersdorff fik i Hads Herred af Kong Frederik den Tredie, som Erstatning for de Herregaarde i Skaane, han havde mistet ved Fredsslutningen med Sverrig, gik Størsteparten i Arv til hans to Svigersønner, Gregorius Rathlou og Jens Rodsteen. Den første oprettede af en Del af sin Part en Hovedgaard, som han efter sin Frue kaldte Gersdorffslund. Blandt de Jorder som bleve tillagte Gersdorffslund, skulle ifølge mundtlig Overlevering ogsaa have været dem, som tidligere udgjorde den nedbrudte Bondeby Lemmestrup og dem som havde hørt til en ligeledes nedbrudt Hovedgaard Højby; hvorom senere. 1674 opførte Gregorius Rathlou en Bindingsværks Hovedbygning paa et Sted hvor der forhen laae et Hus kaldet Porsborg. Denne Hovedbygning nedbrændte imidlertid 1713, men blev strax gjenopbygget af Jægermester Christian Rathlou, hvis Enke, Fru Dorthe Sophie Schack

indlemmede Gersdorffslund i det af hende den 7. August 1749 oprettede Stamhus Rathlousdal.

Gaarden taxeredes den Gang til 46 Tdr. 6 Skpr. 2 Fdkr. Htk.; Skovskyld 1 Td. 1 Skp. 1 Fdk., Bøndergods over 300 Tdr., Kongetiender 38 Tdr. 2 Skpr. 3 1/9 Fdkr. og Kirketiender 89 Tdr. 4 Skpr. Paa Gaarden staldedes Oxen. 1833 brændte Gersdorffslund Oxnehus og Lade.

Man pleier ellers at sige, at hvor Storken bygger kan Lynet ej slaa ned; men det har ikke holdt Stik her, thi Lynet slog ned i selve Storkereden paa Gaarden.

Højby, Gosmerholm, Bjørnkjær og Husby.

Medens Dybvad og Gersdorffslund begge tilhøre en nyere Tid, har der i Gosmer Halling Sogn ingenlunde været Mangel paa Hovedgaarde; thi de tre førstnævnte have vistnok alle ligget i Gosmer Halling Sogn. Paa Gaardmand Mikkel Mikkelsens Mark paa Halling

Hovmark, og paa den tilstødende Gersdorfslund Mark findes tydelige Spor af at have ligget en Hovedgaard, om hvilken man veed at den hed Højby. Syd for Stedet hvor den har ligget, fandtes for ikke langt tilbage i Tiden en stor og smuk Skov, som bar Navn af Højbylund. Nu er det sidste Træ saavelsom Gaarden forsvunden og snart vil vel ogsaa Navnet Højby og Højbylund forsvinde i Tidens Strøm.

Den anden fordums Hovedgaard vi træffe paa er Gosmerholm. Dens Navn viser at den har ligget enten i selve Gosmer eller nær derved. Muligen er den det nuværende Præstholm. Stedet hvor Bjørnkjær, eller Slottet i Vandmosen, som det ogsaa kaldes, har ligget paavises endnu og flere Sagn ere knyttede dertil.*)

---

*) Om Bjørnkjærs Historie er jeg i Besiddelse af adskillige Meddelelser, som ere paatænkte at skulle oplages heri Bladet som en selvstændig Feuilleton, hvorfor alt derhen hørende udelades her i „Hads Herred før og nu." Udg.

Alle disse Gaarde vare beboede af Adel, men de opbevarede Efterretninger om dem ere dog kun faa.

Højby nævnes første Gang i Aaret 1365 i et gammelt Skjøde, som Gotskalk Henningson gav Kong Valdemar paa sin Rettighed i det Gods, han havde i Højby, som er den Hovedgaard i hvilken Jep Kalffson tilforn boede, med al sin Rettighed og Tilliggelse. Hvorledes Jep Kalffson havde faaet Højby, vides ikke. Gamle Beretninger fortælle imidlertid, at den bekjendte Hr. Marsk Stig har ejet Gods i denne Egn. Det er alt omtalt at en af hans Efterkommere har ejet Gods i Fensteen.

Jep Kalffsons formodede Søn, Hr. Erland Kalff, var meget nær beslægtet med Marsk Stigs Sønnesøn, Hr. Stig Andersen til Biørnsholm, og det synes da ikke utroligt, at Jep Kalffson har været gift med en Datter af Marsk Stig, og i Medgift har faaet Højby og mere Gods i denne Egn.

Om Gottschalk Henningsøn atter har været en Svigerson af Jep Kalff, er ikke godt at sige. Kronen har næppe beholdt Højby ret længe; thi ved Aar 1400 tilhørte den en adelig Familie af Navnet Puder. Det maa have været ansete Folk disse Pudere, thi ikke mindre end 3 af dem, Væbnerne Aage, Christiern og Tyge Puder, have 1377 hængt deres Segl under Kong Olufs Haandfæstning. Fru Ingeborg Puder gav 1397 Gods til Horsens Kloster, og hun har vel allerede den Gang ejet Højby; 1403 skrives hun idetmindste dertil; thi da pantsatte Fru Ingeborg af Højby en Gaard i Halling til Mikkel Nielsen. Hun er formodentlig død kort efter, thi 1406 ejede Bent Puder Gaarden. Han skjænkede 1408 Halvparten af og en Broderdel i den adelige Halvpart af Højby til Aarhus Domkirke. Bent Puder har været mere god mod Kirken end mod sine Slægtninge, thi noget Gods han ejede i Vor Herred, nemlig en Gaard i Saaby, gav han til Vor Kloster.

Hans Enke, Fru Karine i Woldberg stadfæstede 1427 dette Gavebrev. Bent Puders Børn eller snarere Søskende havde beholdt en Part i Højby. Der blev nemlig 1409 udstedt et Brev, hvorved Iver Munk lod Tyge Puder kvit for al Arv og Rettighed, som hannem tilfaldt med hans Hustru, Fru Maren Knudsdatter i Højby og Højby Fang og i alt det Gods som til Højby ligger med Rette.

Det er rimeligvis en Læsefejl naar her staaer Knudsdatter istedetfor Pudersdatter. Familien Puder forsvinder dermed fra Hads Herred. Endnu i Midten af det 15de Aarhundrede levede Slægten andetsteds i Jylland, men efter den Tid kjendes den slet ikke mere. 1446 tilhørte Højby en Adelsmand David Saxesen, men om han har kjøbt den af Kirken eller arvet den efter Puder'ne ved vi ikke. Det sidste er det rimeligste, og han har da kun ejet en Del i Højby, thi Kirken plejede sjældent at slippe hvad den en Gang havde faaet

Fingre i. At han har været Arving efter Familien Puder synes ogsaa at fremgaae af, at han ligesom denne ejede Gods i Vor Herred, thi 1422 pantsatte han en Gaard i Tykjær og 1442 en Gaard og et Boel i Brynop i sidstnævnte Herred til Bisp Ulrik. 1442 pantsatte han samme Biskop sin Rettighed i Husby Mark. 1444 var han paa Hads Herreds Thing med at udstede det under Aakjær omtalte Thingsvidne. Han kaldes deri „David Saxeßen aff Gosmerholm, webner". Det er baade første og sidste Gang vi have funden Gosmerholm nævnt. 1446 skrives David Saxesen til Højby og skjødede da Bisp Ulrik sit Gods i Fillerup. Har han ogsaa begravet Gosmerholm i Kirkens Skiød? Det synes trolig nok, eftersom Gaarden ikke senere nævnes og den gode Mand aabenbart ikke har været den bedste Husholder. Vort Kjendskab til de gamle Herregaardes Historie skriver sig fra opbevarede Skjøder, Skiftebreve, Pantebreve, Laghævder etc.; men derfor ophører ogsaa vore Kundskaber,

saasnart Gaardene kom under Bispestolen, en Ejer, der aldrig var saa fattig, at han behøvede at sælge eller pantsætte hvad han en Gang havde faaet, altid saa mægtig, at Faa eller Ingen turde indlade sig i Proces med ham, og efter hvem der først ved Reformationen holdtes Skifte. Sært er det, at David Saxesen ikke lod sin Part i Højby gaa over i Kirkens Eje, især da denne jo alt i saamange Aar havde havt godt Fodfæste i Gaarden. Det var forbeholdt en senere Ejer, Fru Mette Nielsdatter, der 1483 skjødede Højby samt en Gaard i Tyngby til Biskop Eyler (Bølle) i Aarhus. Bispen erhvervede Aaret efter Kong Hans's Stadfæstelse paa dette Skjøde, thi Fru Mettes Arvinger vilde ikke give Slip paa Gaarden, ja de lode sig hverken forknytte af Kongen eller Bispen, thi 1491 forfulgtes de endnu paa Hads Herreds Thing af Bispen, der lod optage et Thingsvidne til Bekræftelse paa Fru Mettes Skjøde.

Endnu 1518 klagede Biskop Niels Clausen over at Højby var brugt fra Kirken uden dens Minde.

De stakkels Bisper sik ikke stor Glæde af Højby, thi kun 18 Aar efter kom Reformationen og saa var den Glæde forbi. Efter 1518 have vi intet kunnet finde om Højby.

Vi maa nu tilbage til Jep Kalfsen; thi vel træffe vi ham først efterat han ikke længere ejede Højby, men hans Slægt de Kalf'er ejede dog siden andet Gods her i Egnen. Denne Familie førte i sit Vaaben en halv blaaklædt Jomfru i en sort Fjederham med en Guldkrone paa Hovedet i et gyldent Skjold. To andre Familier Knob og Rigstrup førte samme Vaaben og havde vel alle samme Herkomst. Jep Kalfsen var vistnok Fader til den bekjendte Hr. Erland Kalf. Denne var 1359 af Kong Valdemar forlehnet med Riberhus, men gik forræderisk over til Grev Claus af Holsten, der til Belønning end yderligere forlehnede ham Hr. Erland

med Gram og Møgeltønder. Knap et halvt Aar efter gik Hr. Erland ikke des mindre med alle tre Slotte tilbage til Kong Valdemar, der da fornøjet udbrød: „Atterdag! Den Kalv er vel værd at lægge til, ifjor løb han bort som Kalv og iaar kommer han tilbage som Ko med to stærke Kalve". Hr. Erland fik da ogsaa strax Plads blandt Kongens bedste Mænd, thi han har samme Aar 1360 medbeseglet Kongens Haandfæstning. Hans Frue var af den anseteste jydske Adel; thi hun skal have været en Datter af Hr. Bo Høeg til Drum og Sophie, Esge Frost Datter. Ovenfor er alt udtalt Formodning om, at han stammede fra de mægtige Hvider. 1362 har han nemlig forseglet et af Marsken, den yngre Hr. Stig Andersen Hvide til Bjørnsholm, udstedt Familiedokument og nævnes først blandt de af Marskens nærmeste Slægt, som forekommer ved denne Lejlighed. S. A. skjødede Hr. Erland noget Gods i Fiends Herred til Viborg Domkirke. Ti Aar efter pant-

satte han Gods i Vissing i Gjern Herred til Mikkel Nielsen. Om Hr. Erlands Gods i Hads Herred har vi kun Efterretning om, at han ejede Gods i Gylling; men han har sikkert her besiddet meget mere, der alt er gaaet i Arv til Sønnen, Hr. Jep Kalf.

Denne var ligesom Hr. Erland Ridder, men kunde ellers langt fra maale sig med Faderen i Anseelse. Efter Slægtebogerne var han gift med Fru Ivtte Axelsdatter Thott og ejede Palsgaard, som gik i Arv til hans Søn Axel Kalf, der 1421 opbyggede denne Gaard. Rig var Hr. Jep Kalf i alt Fald, thi foruden en hel Del Bøndergods i flere forskjellige Herreder, ejede han tre Hovedgaarde: Staffør, Kerbgaard og Brendtorp i Bjerge Herred, som han 1408 solgte til Bisp Peder i Roskilde. Det synes rigtignok at største Parten af disse Rgdomme gik tabt før Hr. Jeps Død, der indtraf 1414; thi hans Enke, Fru Mette, (ikke Ivtte) vides kun

at have ejet Gylling og Gyllingnæs, hvilket Gods hun 1438 gav til Kirken.

En Søn af eller Broder til Hr. Jep Kalf, var vistnok Niels Kalf, hvis Frue hed Abel Thygesdatter, og har troligt været en Datter af den foran omtalte Thyge Puder. Dels med hende og dels efter sine Forældre har Niels Kalf faaet en hel Del Gods i Hads Herred, men efter hans Død solgte Fru Abel 1427 det efterhaanden til Bistop Ulrich i Aarhus. Dette Gods bestod af Bjornkjær Gaardsted, Husby Mark og Husby Skov, Schyndergaardt og to andre Gaarde i Halling, 4 Gaarde i Smerup, 1 Gaard i Orting, 1 Gaard i Morsholt, 1 Gaard i Ondrup, 1 øde Byggested i Gylling samt noget Gods i Vor Herred. Kun 3 Aar efter at hun havde solgt saameget Gods, var Fru Abel Thygesdatter atter i Pengeforlegenhed; thi 1430 pantsatte hun Bistop Ulrik den halve Husby Mark for 40 lødig Mark i Hvider, dog paa Betingelse, at hun atter maatte

løse Godset igjen for samme Sum. Om hun naaede det er vistnok et meget stort Spørgsmaal. Hr. Eske Brock ejede 1432 en Gaard paa Husby Mark. Fru Abel levede endnu 1435, men havde da begyndt at vende sine Øjne mod en bedre Verden, thi hun skjænkede da en gejstlig Mand, Hendrik Davidsen noget Gods „i Fadërgave" for at han skulde bede godt for hendes Sjæl. Niels Kalf og Fru Abel havde en Datter Ane, der blev gift med Laurids Dan til Faddersbøl. De har dog formodentlig haft flere Børn, thi 1458 nævnes en Mikkel Kalf, Væbner, hvem Niels Munk pantsatte 4 Gaarde i Rørt. 1483 ejede en Mogens Kalf Gods i Gislum Herred, og 1460—84 nævnes Fru Kirsten Kalfs Datter, Mogens Piks Efterleverske, der ejede Gods i Hing Herred. En Søn af Niels Kalf og Abel Thygesdatter, var vist ialtfald Tyge Kalf af Tvenstrup, der 1492 nævnes sammen med Høvedsmanden paa Kallø, Oluf Friis i en Markeskjels Forretning, der passerede

mellem Gangsted og Vedslet Marker i Ore Herred. Han berettes ogsaa at have ejet Jernit, det nuværende Frijsenborg, og efterlod sig en Datter, der blev Stammemoder til Adelsslægten Krag. Vi ere nu færdige med Kalf'erne og for den Sags Skyld med Gaardene ogsaa, der atter ere blevne Bispegods. 1509 udstedtes en Laghævd paa Murby Skov, Bjørnkjær og Bjørnkjær Vold hos Halling i Hads Herred. S. A. vidnedes det paa Hads Herreds Ting, at den Gaard som Hr. Otte Holgersen (Rosenkrantz til Boller) haver ladet bygge paa Husby Mark er bygget Kirkens Tjener til Trængsel.

Gosmer hed i det 14de Aarhundrede Gasæmær.

Halling Sogn.

(For Halling Kirkes Vedkommende meddelt af Gaardmand Jens Rasmussen, Halling og for Hous Vedkommende af Hr. Vilhelmsen.)

Halling Sogn er Annex til Gosmer og omgives af dette, Bjerager Sogn og Kattegattet.

Sognets Areal udgjør 990 Tdr. Land hvoraf 36 Tdr. Land ere Fredskov. Hartkornet beløber sig til c. 109 Tdr. og 1 ½ Td. Skovskyld. I Gjennemsnit gaaer der c. 8¾ Tdr. Land paa Td. Htk. Indbyggerantallet er 320.

I Sognets sydlige Del danner en udskydende Pynt den saakaldte Hov Havn, hvor Fartøier af 7 Fods Dybgaaende kunne lægge til, og ligeledes søge Læ for visse Vinde. Her er et Udskibningssted med Pakhus. At her har været Seilads i ældre Tid fremgaaer af det under Gosmer Sogn anførte, at Kong Christian den Fjerde indskibede sig ved Hov Havn den 19. Oktober 1618, for at sejle til Kallundborg efter Dagen i Forvejen at være ankommen fra Skanderborg til Halling Præstegaard, hvor han overnattede.

Hou Pakhus, som ligger paa den omtalte Pynt ved selve Stranden, er opført 1853. Før den Tid blev der vel udskibet en Del Korn her til Kjøbmænd i Aarhus, som da lod tinge at levere en bestemt Dag, men da der

ingen Bro fandtes, maatte Bønderne selv kjøre ud i Vandet med det til Prammene. Foruden Korn udskibedes ogsaa dengang en Mængde Brænde og Egetømmer fra Stamhuset Rathlousdals Skove.

I Vinteren 1869—70 blev Pakhuset stærkt truet med Ødelæggelse, idet Isen brød op paa Havet, skruede sig op paa Pynten og klods op ad Bygningerne, hvilke den truede med at jævne med Jorden. Bjælker, der vare opstillede tæt ved Siden af hverandre for at møde Isen, bleve knækkede som Svovlstikker, og hvis ikke Strømmen havde vendt sig netop da Faren var størst, vilde Isen, som allerede laa langt op paa Taget, hvor der laa Folk for at slaa den itu sikkert ikke have skaanet Pakhuset. Under Stormfloden i Novbr. 1872, pidskede Vandet saa stærkt mod Pakhusets Grund at Grundstenene blottedes; der laa den Gang 3 Skibe i Havnen, hvoraf de 2 dreve paa Grund paa Søby Rev, men kom

dog snart flot, derimod blev det tredie Fartøj, en norsk Jagt liggende ustadt i Havnen, da dens Fortøjning holdt.

Hou Havn er udelukkende dannet af Naturen, omgiven af Grunde, af Søby Rev og Hou Rev, som bryder Søen og derved danner en god og sikker Ankerplads paa Kysten. Paa Grunden er der næsten altid fuldt op af Fuglevildt, især Foraar og Efteraar, navnlig Ederfugle og sorte Gjæs, hvoraf der bliver skudt ikke faa, Ederfuglen, som bekjendt mest for Dunenes Skyld, og Gaasen, fordi den yder en velsmagende Føde. Af Sælhunde er der tidligere bleven skudt mange paa Grundene; men de ere nutildags mere sky og aarvaagne, og derfor vanskeligere at komme paa Skud.

I de senere Aar er der bygget et Par smukke Bygninger af Stamhusbesidderen til Rathlousdal. Den ene blev opført 1871 til Skipper Hansen, og har Stamhusbesidderen selv et Par smukke Værelser deri; den anden blev opført 1874 til Minde om „Echo" i Stormfloden,

og beboes af Somand Enevold Sørensen, som dengang saa djærvt frelste den Stamhusbesidderen tilhørende Lystkutter „lille Echo", som om Sommeren i Reglen ligger fortøjet i Havnen, naar den ikke er paa Togt. Paa den ene Side af Huset, der vender mod Havet er indmuret tvende Plader med Inscription, een paa hver Side af Døren. Paa den ene staaer: „Til Erindring om Lystkutteren „Echo" i Stormen den 13. Novbr. 1872", og paa den anden: „Opbygt af C. F. E. v. Holstein Rathlou" Anno 1874.

Færgefarten til Thuno og Samsø bliver besørget fra Boulstrup Strand af Niels Wendelbo, der er indsat som kgl. Færgemand. I ældre Tider skete den nok fra Dyngby eller Grindsnabe.

I Sognet ligger Byerne Halling med Skole og Spottrup. Halling By nævnes 1396, da Jacob Skinkel pantsatte 2 Gaarde i Halling og 1 Gaard i Randlev til Henrik Bønstrup for 60 Mark i Hvider.

Kronen ejede den Gang noget Gods i Halling, men det blev pantsat af Kong Erik af Pommern Aar 1400.

Fru Ingeborg Puder af Højby pantsatte, som alt omtalt 3 Aar senere en Gaard i Halling til en vis Mikkel Nielsen. Dennes Sønner vare maaske Mogens Mikkelsen i Nørø og Mads Mikkelsen i Dyngby, der 1420 skiftede 2 Gaarde i Halling. 1427 solgte Fru Abel Thygesdatter „Schyndergaard" og to andre Gaarde i Halling med mere Gods til Bisp Ulrik. Muligt var det dette Gods at Hr. Niels Timmesen Rosenkrantz siden trættede med Aarhus Domkirke om, i hvilken Anledning 7 Mænd i Aaret 1465 vidnede om, at det i 30 Aar og mere havde ligget „wlast och wkjerdt" til Sancte Clements Domkirke. Denne Trætte varede i mange Aar, men er allerede omtalt tidligere, da den desforuden drejede sig om meget andet Gods her i Herredet.

1510 mageskiftede Mester Ulrich Bild og Biskop Niels Clausen (Skade) i Aarhus om en Gaard i Halling.

1656 blev Halling Sogn Annex til Gosmer istedetfor at det tidligere havde været annekteretØrting.

Præstegaarden var den Gaard, som nu beboes af Poul Sindahl.

Halling Kirke, som tilhører Stamhuset Rathlousdal, er smuk og vel vedligeholdt, bygget af utilhugne Kampesten, med Taarn; men kun Hvælving over Choret.

I Hejkirken er Gibsloft. Paa den venstre Side af Taarnet findes Bogstaverne J. D. S. R. (Jochum Otto Schack Rathlou) indmurede tilligemed Aarstallet 1778, til hvilken Tid Kirken altsaa maa være bleven underkastet en Hovedreparation. Paa Kirkeloftet opbevares en Ligbaare, som har været benyttet til at bære Ligene paa fra Kirkegaardslaagen til Graven. Følgende Inskription findes paa denne Baare:

„Her bæres paa det døde Lig,
Som skal til Graven føres;
Men Sjælen er i Himmerig,
Hvor ingen pine røres. Anno 1762."

Kirkeklokken er støbt i Lybek Anno 1742. Paa Kirkegulvet er i Gangen nedlagt 3 Ligsten, og findes der paa den nærmest Døren udhugget Billedet af en Præst med hans Hustru i Legemsstørelse.

Paa den anden Sten læses følgende:

„Her under ligger begraven ærlig Mand Peder Michelsen Storm i Halling, som døde Anno 16.. og hans Hustru Ane Rasmusdatter som døde Anno 16.. Gud give dem en glædelig Opstandelse." De maa altsaa i levende Live have ladet Stenen forfærdige, og er det ved deres Død bleven forsømt at sætte Aarstallet til. Dette Ægtepar har bebœet den Gaard i Halling, hvor Rasmus Nielsen boer, og Gaarden benævnes endnu efter dem „Stormgaarden."

Den tredie Ligsten bærer Spor af at have været meget smuk, og var udhugget med ophøjede Bogstaver, men er nu saa forslidt, at den er ulæselig.

Døbefonden er af 2 tilhugne Kampesten med Mes-

sing Fod hvorpaa læses: Anno 1664 Haver Peder Rasmussen Halkjær givet dette Bechen til Halling Kjerche Fundt.

Kirkens Ejer, Stamhuset Rathlousdal, har bekostet et nyt Alter med et stort forgyldt Kors paa Alterbordet. 1851 blev Loftet gibset og nye Stole anskaffede. I Vaabenhuset henstaaer et gammelt Helgenbillede af Billedskærerarbejde, forestillende Jomfru Maria med Kristusbarnet paa sit Skjod, og i Baggrunden en mandlig og en kvindelig Skikkelse.

Da Kirkegaarden i Efteraaret 1875 blev drajnet, stødte man paa en Egetræskiste, indeni hvilken atter fandtes en Fyrretræskiste indeholdende Resterne af et Skelet. Sandsynligviis har det været en noget mere end almindelig Mand, der her har haft sin Grav. Tillige fandtes en Del store Jernhanke, som have været paahæftede Ligkisterne som Bærehanke. Hele Fundet blev igjen nedlagt paa samme Sted det var funden.

Gylling Sogn.

(Væsentligst efter velvillige Meddelelser fra Hr. Pastor O. Møller i Gylling.)

Den sydligste Del af Hads Herred er Gylling Sogn, som imod Nord græudser til Falling og Gosmer Sogne, imod Øst og Syd er omflydt af Kattegattet og imod Vest af Horsens Fjord. Sognets Areal udgjør 4282 Tdr. Land, hvoraf meget Skov og deraf igjen 484 Tdr. Ld. Fredskov. Hartkornet beløber sig til c. 369 Tdr. og 3 Fdk. Skovskyld. I Gjennemsnit gaaer der c. 10¼ Td. Ld. paa Td. Htk. Indbyggerantallet er c. 1200.

I Sognet er Byerne Gylling, Lerdrup og en Del af Søby (hvis øvrige Del ligger under Gosmer Sogn.) Der findes 2 offentlige Skoler, en Friskole og 2 Møller. Desuden ligger i Sognet Herregaarden Gyllingnæs, med 52 Tdr. Htkrn. og en Afbyggergaard længere ude paa Næsset kaldet Tyndege. Paa Halvøens østlige

Side er en Eng, Kalsemae, i hvilken alle Sognets Lodsejere have Lodder, og hvorpaa kan avles 3 a 400 Læs Hø. Den er inddæmmet fra Havet først i dette Aarhundrede ved en stærk Dæmning med Sluseværk. Paa den modsatte Side af Halvøen ud mod Alrø er ogsaa en inddæmmet mindre Eng. Det Dige, som dæmmer for den, kaldes Lerdrupdæmningen, og er opført 1803 af Gyllingnæs' daværende Ejer, John Smith, og tjener som Kjørevej for Alrøboerne idet den staaer i Forbindelse med en Vade, som forbinder Den med Fastlandet, og som er farbar med Vogne om Sommeren, naar det er Lavvande. Noget sydligere ligger Lindekjærslette, en Ladeplads med et Brohoved af Kampesten, som er af en yngre Oprindelse og ligeledes er anlagt af en af Gyllingnæs' tidligere Ejere, Hr. P. Krohn. Herfra er Overfart til den 3/4 Mil herfra liggende Hjarnø, hvor efter Sagnet Kong Hjarne skal ligge begravet.

Nævnte Ladeplads har været Skuepladsen for en Begivenhed, som foregik i Slutningen af forrige Aarhundrede. Det var i den Tid da Gyllingnæs hørte under Aakjær, at Herremanden lod hugge en betydelig Del Egetømmer i Skoven paa Gyllingnæs. For at Arbejdet kunde gaa raskere fra Haanden, besluttede han at lade opføre et Hus til Arbejdsfolkene, Træværket dertil blev da tilhugget paa Aakjær og en Dag blev bestemt til at transportere det ned paa Lindekjærsletten.

Et Øjenvidne, Tømmermanden der stod for Opførelsen af Huset, har i sin Tid fortalt følgende derom: „Da vi kjørte fra Aakjær med det tilhugne Tømmer, sad jeg hos Forvalteren, der kjørte med den forreste Vogn. Endnu førend vi vare komne Gylling paa et Bøsseskud nær, hørte vi Trommen blive rørt, og da vi kom ind i Byen, saa vi der alle de Gylling og Lerdrup Bønder forsamlede, som for at vente paa os. Aldrig saasnart vare vi passerede dem forbi, førend de satte

sig i Bevægelse og i Taushed fulgte efter Vognene lige til Ladepladsen. Ankomne dertil lagde de sig roligt ned og indtoge en afventende Holdning, medens vi aflæssede Tømmeret og lagde Grunden til Bygningen; men da Fodtømmeret var lagt og den første Stolpe rejst, rejste Bønderne sig ogsaa, Alle som Een, trængte os til Side og kastede uden videre Ceremoni Tømmeret ud i Havet, idet de paastode, at Grunden var deres Ejendom.

Gylling By, der ligger ved en lille Bæk, har muligvis ligesom til Expl. Den Gjøl i Limfjorden, Navn af denne sin Beliggenhed, idet Ordet Gyll i gammel jydsk Dialekt, ligesom endnu Gill i det engelske Sprog, betegner en saadan lille Bæk med side Bredder.

Navnet kan ogsaa hidledes fra det oldnordiske Gylt=Gris, So; idet de store Skove, hvormed Næsset i sin Tid var helt bevoxet, rimeligt kan have tjent til at lade Svin gaa paa Olden i. Man ved jo, at Hamborgerne sendte store Svineflokke op at oldensødes

i Jylland og her kan vel tænkes at have været en god Svineeng eller Gylteng.

Gylling er en stor Landsby, og utvivlsomt en meget gammel By.

I „danske Atlas" hedder det: Af Gaderne deri Byen og dens Anlægning ved den gjennemløbende Aa, synes det, at den har været bestemt til en Kjøbstad, men Sandet, som undertiden paa 200 Favne bedækker Havbredden, har uden Tvivl hindret dette „Omslag."

Det sydvestlige Hjørne af Byen kaldes Nabiskrog (rimelig det samme som flere tydske Byers Nobiskrug=Djævlekrog, og muligt sat i Brug af de mange tydske Familier, der først i dette Aarhundrede indførtes til Gyllingnæs, og gjerne endte som Indsiddere i Gylling). To af Byens Gaarde hed Smedegaardene muligt i Forbindelse med en Hans Sørensen Smed som levede i Gylling i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede, hvorom senere. To andre ved Kirken hed Skrivergaar=

dene, som man maa antage af den Grund, at „Skriveren" fra Aakjær (o: Forvalteren) i sin Tid har haft Plads der, naar han søgte Byen.

Af større Gaarde i Byen kan nævnes Østergaard, sammenlagt af flere Gaarde, og med c. 12 Td. Htk., og Hoskjærgaard ved Engen Kalsemac.

Ved Grøftegravning paa Byens Marker er der funden en Mængde Gravurner af forskjellig Størrelse. De findes ikke spredte over en hel Mark, men begrændsede indenfor mindre Fladerum; saaledes er der paa en enkelt Gaards Mark, syd for Byen, funden en Del af disse Urner paa et Stykke Jord af c. 2 Tdr. Lands Størrelse, og en Del paa et andet Stykke af samme Gaards Mark af c. 4 Tdr. Lands Udstrækning. De indeholde Aske, Kul og Ben. Nogle Steder finder man tre Lag over hverandre, andre Steder en lille indeni en større. Jorden er helt sort, hvor Urnerne findes. De skrive sig fra Oldtiden og ere saaledes Vidnesbyrd

om, at her har levet Mennesker for henved Tre Tusinde Aar siden. Paa Præstegardens Mark, vest for Kirken, fandtes i sin Tid en Kæmpehøj med et stort stensat Gravkammer. Højen hed Stuehøj, og man har adskillige Sagn om den. Den blev ødelagt i Aarene Nogle og Fyrge af den daværende Forpagter af Præstegaarden. Stenene bortførtes og Højen blev lagt under Plov. Det højeste Punkt i Sognet er det saakaldte Koldhøj, hvorefter en mindre Gaard som ligger derved har Navn.

Gylling nævnes 1330, i hvilket Aar Niels Brock, gav Gods i Gylling til Ring Kloster. Senere ejede Niels Kjeldbeck noget Gods her, som han solgte til en Jacob Jensen. 1352 skjødede Bolde Achisdatter sin Frænde Jens Hansen al sin Ret i Gylling. Kort efter maa den under Aakjær omtalte Ridder, Hr. Laurids Truidsen have ejet Gylling. Hans Dattersøn, Gottschalk Rostrup pantsatte 1402 en Gaard og et Byggested i Gylling med mere Gods til Bisp Bo, der siden

erhvervede hans Skjøde derpaa. En anden Adelsmand Jens Socsathell ejede 1398 Gods baade her og andensteds i Hads Herred. I Begyndelsen af det femtende Aarhundrede ejede Hr Jep Kalf og hans Enke Gylling og Gyllingnæs, men Enken gav sit Gods til Kirken. 1426 kjøbte Bisp Ulrich desuden her en øde Jord og et Byggested af Jep Andersen af Serridslev.

Endnu mere Gods i Gylling fik Bispestolen ved Peder Krabbes Skjøde i 1453. 1430 solgte Jens Thomsen 2 Gaarde i Gylling til Niels Jensen i Rørth. Saavel Gylling som Søby nævnes i Vald. II. Jordebog, hvor den første er ansat til 12, den sidste til 7 Mark Guld.

Gylling Kirkes Chor og Skib er bygget af hugne Kampesten. Taarnet der er en senere Tilbygning og noget lille i Forhold til den øvrige er derimod af brændte Sten. Altertavlen er fra Aaret 1638. Den er smukt malet og prydet med Billedhugger Arbejde og

er den anseligste her paa Egnen. Den daværende Kirkeværge, Hans Sørensen Smed, havde ladet sit Navn sætte paa den, som om han havde bekostet den, hvorfor han blev tiltalt og paa Landemodet dømt at lade Navnet udsauge, og desuagtet betale de 600 Rdlr., som Altertavlen havde kostet, saa at han, rigtignok mod sin Vilie, har bekostet den. Han ligger begraven midt i Kirken med en stor og smuk Ligsten over sig, saa han maa have været en anselig Mand i sin Tid. En anden Ligsten findes i Kirkegulvet over Rasmus Juel i Søby, af hvis Sønner Peter Juel blev Borgmester i Kjøbenhavn og skal have givet noget til „Vartov." Rasmus Juels Enke, Maren Mikkelsdatter Storm har 1673 til Gylling Kirke givet Kalk og Disk, hvilken for et Par Aar siden blev omstøbt. I Vaabenhuset findes en Runesten henlagt; den fandtes forhen henlagt som Dørsten foran en Stald i den saakaldte Skrivergaard, tilhørende Gmd. Søren Sørensen i Gylling. Man mente

at den var tagen fra en Høj lige vest for Byen i Skjællet mellem samme S. Sørensens og Rasmus Rasmussens Marker, hvilken Høj i den senere Tid helt er sløifet. 1850 blev den paa Foranstaltning af J. J. A. Worsaae renset og henlagt paa sit nuværende Sted. Indskriften læste han saaledes: „Toke Thorkelsøn ristede denne Sten efter sin Broder Usbæk (?) den Gode." I Kirken findes en gammel smuk Døbefont og et Pulpitur, opsat af Præsten Bertel Johansen.

I Vaabenhusets Mur sidder indmurede nogle meget gamle Ligsten, hvoraf en bærer Indskriften ELINE. Oberstinde Rosenørn lod i sin Tid forordne en daglig Morgenbøn at holdes i denne Kirke af Degnen.

Series pastorum siden Reformationen. Series pastorum er af afdøde Consistorialraad Ingerslev foran i en af Kaldets Kirkebøger angivet saaledes:

A. Efter Mag. P. Poulsen i Saxild Relation.

1. Hr. Jens Nielsen døde 1548.

N. B. Hans Eftermand mangler, men formodentlig var det Ole Qvist, om hvilken en gammel Fortælling beretter, at han uskyldig blev anklaget, dømt og halshugget, for at have dræbt sin Karl, hvilket efter hans Død blev opdaget at have været hans Kone.

2. Hr. Christen Rasmussen, Provst, døde 1610.
3. Hr. Berthel Hansen, Provst, døde 1629. Denne Præst har ladet opsætte et Pulpitur i Kirken, hvorpaa han kalder sig Berthel Jahansen
4. Hr. Just Lauridsen døde 1683.
5. Berthel Justsen, sin Faders Medhjælper og Eftermand døde 1688.

B. Efter Kirkebogen af nuværende Præst (o: Consistorialraad Ingerslev)

6. Hr. Peder Spentrup døde 1729.
7. Hr. Tines Guldberg døde 1758, var Morbroder til Ove Høegh, en Guldsmedsøn fra Horsens, der

senere adledes som Statsminister under Navnet D. Høegh Guldberg. Denne blev som Dreng opdraget i Gylling Præstegaard hos sin Morbroder, hvis Navn han antog. Fra denne Præsts Tid haves adskillige Optegnelser i Kirkebogen, hvoraf maaske efterfølgende kunde have Interesse:

1738 d. 22. Novbr. begrafvet gml. Johanne Hansdatter af Gylling i sit Alders 101 Aar. Hindes Mand forhen var død i sit Alders 103 Aar.

Anno 1738, 13. Octbr. begravet Velbne. Hr. Henric Müller, Major af Infanteriet, der hafde tjent Kongen som tjæk Soldat i 40 Aar; og ligesom forladt af Lykken døde i sin reduceret Stand i et af Præstegaardens Huse, en god Christen, en Mand uden lige, i sit Alders 55 Aar.

Anno 1745. Dom: 9 p. Trin., Kast Jord paa Rasmus Hansen Crassa af Gylling i Alders 23de Aar. NB. Hand undgik Menneskens Haand, for et 13 Aars

Vinebarn han vilde voldtage i Skofven, men ikke Guds Haand; thi da Dommen var falden til Things, at han skulde staa Skrift og bøde noget til de Fattige, faldt han ned af ett Træ i Skofven, og paa 3die Dag døde, efterat hand forhen var bragt i sine Synders Kundskab.

1753 d. 15. Maj døde Rasmus Ibsens Hustru af Gylling Noe: Maren Lauridsdatter paa saa forskrækkelig og selvmordisk en Maade, at, efterat hun havde skjældet og æreskjændet Rasmus Pallesen her i Byen, hans afdøde Hustru og hindes efterladte Børn, og derfore saavel af Præsten som af Øvrigheden var indkaldt at tiltales og afstraffes som en Løgnere og Ære-Skjændere, haver hun enten af Frygt for Straffen eller af Hævn over Rasmus Pallæsen og Børn, om Morgenen mellem Kl. 7 og 8 sprungen i Rasmus Pallæsens Kjælde*) i Hafven, tæt uden hans Vinduer, og tillige sprungen

*) Brønd.

Helvede i Struben. Efter dend over hindes Gjærninger fældede Dom, blev hun den 19. Maj af Nat=Manden henført til det Trebundne Mark=Skjæl mellem Gylling, Fænsteen og Søby Marker, og der af samme nedgrafvet. Gud bevare hver Sjæl i Menigheden fra saa forfærke=lig en Døds=Maade."

1744. Dom. 18 a Trinit: var der Ingen af Gylling Piger i Kirck, og lod Præsten da ved Medhjælpere under=søge Sagen, og befandt da, at de var laant bort at skage Hør i Byen og fandtes der: hos Peder Mortensen 7, Søren Jespersen 4, Rasmus Pedersen i Sønderbal=len*) 8, hos Jens Ibsen i Skrifgaarden 14 og hos Søren Sørensen i Lerdrup 9.

Efter Dines Guldberg kom:

8. Hr. Peder Laurids Bering, som døde 1789.

---

*) Gylling inddeltes paa den Tid i Over=Ballen, Mellem=Ballen og Sønder=Ballen.

9. Hr. Chr. Fr. Ingerslev, født 1764.

Denne Fortegnelse har jeg (o: nuværende Pastor O. Møllers Fader) blot at tilføje, at:

Hr. Consistorialraad Chr. Fr. Ingerslev døde den 25. Januar 1841, efterat have resigneret noget over en Maaned i Forvejen. (Han har udgivet et Par Skrifter og var Fader til Professor C. F. Ingerslev, der døde som Rector for Cathedralskolen i Aarhus)

10. Hans Larsen Møller, født d. 10 Juli 1797, og efter paa femte Aar at have været personel Capellan for Spjellerup og Smerup Menigheder i Sjælland, og paa fjortende Aar Sognepræst for Taarup, Qvols og Borritz Menigheder i Viborg Stift, d. 13. Maj 1841 beskikket til Sognepræst i Gylling.

Ligeledes maa jeg (Pastor H. L. Møller) angaaende den omtalte Ole Qvist bemærke, at jeg selv blandt de Ældste i Menigheden ikke har truffet nogen som har ham eller det om ham Anførte i Erindring.

Da jeg derhos finder noget meget lignende berettet i Pontoppidans Annales ecclesiæ Danicæ III. S. 798 f. om en Severinus Jani Qvist, der anføres som Præst for Vejlby og Homaa i Aarhus Stift, er jeg kommen paa de Tanker, at, har og en Ole Qvist til den angivne Tid været Præst i Gylling er han maaske dog i Sagnet bleven forvexlet med Severinus Jani Qvist, allerhelst da denne Sidstes Halshuggelse at Pontoppidan sættes til Aar 1631 (ja af Provst J. Møller i hans Beskrivelse over Gejstlige Embeder 4 Hefte, Aarhus Stift, Side 248 endog i Aaret 1617) altsaa omtrent i samme Menneskealder som den samme sørgelige Skjæbne skulde have ramt Ole Qvist.

II. Nuværende Sognepræst er Hr. Otto Møller.

Efter Gylling har det 3/4 Mil lange og 1/2 Mil brede Næs, der fra Byen strækker sig mod Syd ud i Havet, faaet Navnet „Gyllingnæs."

I tidligere Tid var dette Næs bevoxet med mægtig Egeskov, hvoraf der endnu findes nogle Rester i de Skove, der nu tildels beklæde Næsset. For 100 Aar siden dækkede disse Egeskove endnu dobbelt saa meget af Gylling Næs som der nu er skovbevoxet.

I Vaupells „de danske Skove" findes følgende Oplysninger angaaende Skoven paa Gyllingnæs, som skrive sig fra Gaardens daværende Besidder Hr. P. Krohn: „Gyllingnæs Skove, hvis Jordbund i høj Grad passer til Egen, har maaske overgaaet alle andre jydske Skove i sin Rigdom paa gamle Ege, hvorfor den nuværende Ejer kun har forefunden Resterne deraf, hvilke imidlertid ikke ere uden Interesse. Her staaer saaledes en Egestub, som paa det bredeste er 13½ Fod i Tværmaal, og hvis Omfang har været imellem 36 og 40 Fod. Træet, som blev fældet i Aarene 1840, delte sig i 20 Fods Højde i to Grene, hvoraf den ene i en tidligere Tid var affalden. Stammen og den anden Gren indeholdt 22 Favne

Brænde og 16 Fod Bygningstømmer. En anden Egestub er 2 Fod over Jorden og har et Omfang af 30 Fod, men denne fremviser en Mærkelighed, som næsten er uden Exempel. Fra Saugkanten har den gjort 13 til 14 Skud, hvoraf de mindste have været 10 til 12 Fod høje. Trykkede af den omgivende Opvæxt ere de kvalte paa 2 nær. Den Evne Træerne have til at gjøre nye Skud fra den afkappede Stub, svækkes som bekjendt med Alderen. Uagtet Egen vel i fortrinlig Grad besidder denne Evne, har man dog aldrig troet, at den kunde bevares i en Alder af over 300 Aar. Alle gamle Ege ere dog endnu ikke forsvundne fra Gyllingnæs Skov. En mægtig Eeg staaer paa en saa sumpig Jordbund at Havesygen ikke har kunnet naa den; den er 25 Fod i Omkreds, den nederste Gren som er affalden er 20 Fod, derefter følge kraftige Grene, som vegetere, men Toppen er udgaaet. Barken er knudret. Træet som er hult, men forresten livsfrisk afgiver Bolig for Ræve. Inde i

den hule Stamme slynger sig en vild Rose, som blomstrer i 40 Fods Høide. Ved Grunden er Rosenstammen nogle Tommer i Tværmaal men højere oppe meget tykkere.

I Gyllingnæs Skov findes kun enkelte Hasseter, der ere meget store, hvorimod Underskoven for største Delen dannes af Hvidtjørn, som voxer her med største Frodighed. Den udmærker sig ikke alene ved sin Talrighed, men ogsaa ved sin Størrelse. Her findes Træer, hvis Stammer ere 30 — 40 Fod høje, altsaa af den Størrelse, at de kunne maale sig med Hvidtjørnene i Jægersborg Dyrehave. I Underskoven findes ogsaa mange Skovabilde, og hvor der er Lys skyder Seljen op."

Ligesom Gylling By i gamle Dage hørte under Aakjær (medens Beboerne vare Fæstere under dette Herresæde og maatte gjøre Hovarbejde under Godset) saaledes er ogsaa Herregaarden Gyllingnæs, der har faaet sit Navn efter Næsset hvorpaa den ligger, frem-

staaet som en Parcelgaard af Aakjær, første Gang i 1801 tilskjødet Brødrene Johan og Georg Schmidt i Altona af Aakjærs daværende Ejer, Grev v. Dernath for 16,000 gamle fuldvægtige Louisdorer. Gaarden havde den Gang 942 Tdr. Land, for det meste skovbevoxet; men nu er Arealet forøget med ca. halvandet Hundrede Tdr. Land. Den sydligste Del af den store Gyllingnæs Skov hedder Kalshoved, oprindeligt sandsynligvis Kalvshoved, thi denne Del af Halvøen har i gamle Dage været en Ø (Kalv). Paa den sydligste Pynt ligger Levningen af en Skandse, der oprindelig har været anlagt i en af de fordums Krige og har været forsynet med Kanoner for at hindre fjendtlige „Brandere" i at løbe ind i Horsens Fjord, og da der paa Halvøen er funden en, maaske flere Kanonkugler af Sten, maa Skandsen vel tænkes at have gjort Tjeneste i den Tid, da man endnu benyttede Stenkugler.

Mens endnu hele Gyllingnæs var bevoxet af Skov

fortælles der, at en Bonde fra Gylling Sogn, Oldefader til nuværende Gdmd og Sognefoged Jens Jensen, i et godt Lag, hvor han var sammen med daværende Ejer af Aakjær (der angives, at det var Lüttichau), af denne kjøbte hele Gyllingnæs; der var Vidner paa Handelen og Bonden fik „Papirer" derpaa. Da Ejeren imidlertid kom til Rette igjen, fortrød han Handelen, som ogsaa langt fra var til hans Fordel; Bonden havde imidlertid sat sig i Bevægelse for at faa de fornødne Penge i Fyen, en i Forhold til det kjøbte ringe Sum; i sin Nød bød Ejeren ham ned til Aakjær, for at de kunde faa Sagen helt afsluttet, idet han foregav, at der endnu var noget, som ikke var klart aftalt, men da han fik fat i „Papirerne" puttede han dem uden videre ind i Kakkelovnen, og dermed var den Handel endt.

Efterat den ene af de to Brødre Smith var død, drog den Efterlevende Kjøbmand Georg Smith herop

fra Hamborg. Imidlertid var Eiendommen bleven styret af Forskjellige, af hvilke navnlig den Sidste, Hoffmann, førte et vildt Liv der; der siges, at der endog saa var indrettet Theater paa Gaarden, skjøndt det ikke er let at forstaa, hvem de havde til Tilskuere, naar de selv opførte Skuespillet. Gaarden bestod dengang af et stort Hus, indrettet som en holstensk Bondegaard med Diele o. s. v.; dette Hus staar endnu, og kaldes Tydskerhuset, men er udvendigt forandret en Del; dog kan man godt see, hvor Porten har været i Enden, gjennem hvilken man, mellem Heste og Køer, kjørte op til Kjøkken og Beboelse.

Da Georg Smith kom for at tage Gaarden i Besiddelse, fortælles det, at Hoffmann lod ham kaste ud; Smith leiede da Folk i Gylling for at tage Gaarden med Magt, men han blev slaaet tilbage af Tydskerne, og der var endnu for ikke længe siden Folk deri Byen, som havde været med i dette Slag og kunde

paavise Valpladsen først for i Skoven. Smith maatte saa søge Rettens Hjælp, og efter Sigende fuldt Dommen først efter hans Død. Efter Kirkebogen døde Georg Smith, Kjøbmand fra Hamborg, i Horsens d. 18. Octbr. 1834, og blev begravet paa Gylling Kirkegaard d. 25. Octbr. i en muret Grav ved Kirkens østre Gavl. Hans Datter hed ikke Alice, men Georgiana Smith, ifølge Kirkebogen, i hvilken der nemlig er anført følgende: „1829 ankom fra Hamborg: Robert Stapleton, 42 Aar gammel; Georgiana Smith, 23 Aar, Madam Smith, 46 Aar; Elisabeth Wright, 22 Aar; Claus Kollers, 29 Aar, Kudsk." Disse ankom paa een Gang og ere tilmeldte Kirkebogen i en Samling. R. Stapleton opholdt sig paa Gyllingnæs til 1840 omtrent; han var som det med Sandsynlighed fortælles, engelsk Officer paa Ventevenge [kan maaske (?) have ført et Kaperskib fra Napoleons Krige]. Sin Pension anvendte han hovedsagelig paa at anlægge Have og Park, hvoraf

endnn Reſter ere tilbage; navnlig ſkal han have haft en eneſtaaende Samling af Roſer. Hans Paſſion var Have og Hunde, af hvilke han ſtadigt havde omtrent 30 om ſig, alle grimme, laadne og røde. De fulgte ham, naar han tog til Kjøbſtad (i en gammeldags Chaiſe), hvor han ſtrax søgte ind til en Slagter for at kjøbe Kjødaf= fald til dem. Der fortælles ligeledes, at Pigerne kunde blive kaldt op midt om Natten for at bage Pandekager til Hundene.

Hundene ſpillede Hovedrollen i hans Tid; Fremmede, ſom forreſten ſjældent kom til ham, havde ondt ved at værge ſig imod dem, og alle hans koſtbare, med Rus= læder betrukne Møbler, vare ilde forrevne af dem.

Hvad ſamme R. Stapletons Forhold til Georgiana Smith angaar, da forlyder der Intet om, at han var gift med hende; hun ſagdes at være Enke efter en van Zeller (efter Sigende en Portugiſer), i hvert Fald havde hun for ſig paa Gyllingnæs en Son ved Navn Antoni

van Zeller, der var født omtrent 1826 eller saa; han led i sin Opvæxt en raa Behandling af Moderen, blev sultet, saa at Pigerne oftere, naar Moderen var ude paa Fart, maatte føde ham i det Værelse, hvor han var indelukket, ved at skjære Pandekager i Strimler og stikke disse ind til ham gjennem Nøglehullet. Samme A. v. Zeller siges nu at bo paa en Herregaard i Holsten, nær Altona.

Som anført forlod Stapleton Gyllingnæs omtrent 1840 og Grunden til hans hovedkulds Afreise var utvivlsomt den, at Georgiana Smith nu foretrak en anden for ham, nemlig en ung Forvalter Wigreff fra Hamborg.

Endnn mindes det af et Øinvidne, hvorledes hun, der i Sognet altid hed „Fruen," i Aarene 1841—42 ofte kom ridende gjennem Byen paa sine daglige Ridetoure med Wigreff; Hun red altid en smuk gulskimlet Hest og tog sig i det Hele meget smuk ud. Da Gaarden

kort efter solgtes og der blev holdt Auktion, blev „Eng-
lænderens" (ɔ: Stapletons) smukke Møbler, Kobberstik,
Vaaben, Støvler o. s. v. solgte. Hans Hunde bleve
givne bort, men bleve ikke synderlig skattede af den, der
fik dem; en Mand der fra Byen fortalte saaledes, at
han fik given en Hund og et Sigtebrød; men før han
kom hjem, havde han slaaet Hul paa Isen og puttet
Hunden i. En eneste Hund beholdt „Fruen", men den
døde kort efter, og da hun rejste bort, havde hun den i
en Blykiste, og der udenom en Trækasse, bunden bag
paa sin Karet. Da Gaarden var solgt, drog „Fruen"
og Wigreff til Hanover, hvor de giftede sig og kjøbte
Ejendom.

Dette er omtrent hvad der med Sikkerhed vides om
disse Personer, som forresten ingen videre Forbindelse
stod i med Egnens Folk; men af Kirkebogen kan man
se, at der i den første Halvdel af Aarhundredet har op-
holdt sig en Mængde Tydskere eller Udlændinge paa

Gyllingnæs. Nogle af dem skal anføres her: Saaledes nævnes en Miss Borroms og Master Thornton; 1839 er en Madam Elisabeth Megycson bleven viet til en Bentzen fra Aarhus.

Allerede 1801 omtales som Forvalter Claus Wichmann, en Tydsker, der døde som Husmand i Fattigdom i Gylling; samme Aar omtales Hans Schwartz paa Tyndege; 1805 nævnes Christian og Johan Overbek, begge vare Meklenborgere og døde som Husmænd i Lerdrup Skov; i samme Aar omtales en Skibskapitajn Simon Wiger fra Hamborg; 1806 omtales Skovrider Friederich Schultz og 1807 Jørgen Dencke og David Stein fra Tyndege. 1809 Joachim Doose og Friederich Titmarsch; samme Aar Friederich Kyhn, der døde som Indsidder i Gylling; 1810 nævnes Elias Vilhelm Maredigh, Johan Georg Ehlers og Frants Georg Leonhardt Loos; 1811 nævnes Holsteneren Ditlev Nissen og Meklenborgeren Hermann Lyemann samt Johan

Elias; 1814 Gartner Johan Arndt Bølert, Ladefoged Joachim Heinrich Wolff og Inspektør Urban.

Samme Inspektør Urban lod konfirmere en Dreng Nahman Olufs; 1814 nævnes Johan Wilhelm Ulbric og Johan Albrect Johrens samt Christian David Dihn, hvilken sidste i mange Aar var Krybskytte der i Egnen og Alles Skræk paa Grund af sin forvovne Selvtægt, hvorom andetsteds vil blive fortalt; 1823 nævnes en Forpagter Jahnson og 1839 en Forvalter Robert Emlington Darling, rimeligt en Søn af den tidligere Inspektør Darling. Alt dette er Vidnesbyrd nok om, at der her har været en ravtydsk Koloni, som satte sig fast dernede, men efterhaanden fortrak de igjen eller endte i Fattigdom i Gylling By. Af alle de mange tydske Familier er nu ingen tilbage som bærer de gamle Navne, naar undtages en af Slægten Mearedigh, omdannet til Maretty, som er Husmand i Lerdrup Skov. Saalænge de Gamle levede holdt de jo ved deres halvtydske Sprog,

men hos Børnene forsvandt det, saa at nu kun en enkelt Levning deraf er tilbage. Indtil 1848 var forresten Tydskerne de dominerende i hele det sydlige Hads Herred, hvor to af dem kom sammen talte de strax ugenert deres Plattydsk, og hvem der vilde gaae for at være lidt finere end Bønder, lagde sig strax efter samme Sprog.

Herregaardene ejedes af Tydskere, eller ogsaa var Forpagteren, Mejeriforpagteren, Forvalteren o. s. v. Holstenere, og allevegne gav de Tonen an. Men det Aar 1848 var dem et ubehageligt Aar, og de, der bleve her efter den Tid, lagde sig efter at tale Dansk saa godt, de kunde. Fra denne Tid, fra 1849 fortælles et Træk som maaske ikke var almindeligt.

Gylling Sogn var da belagt med Indkvartering af kurhessisk Infanteri. Det var lige i Pintsetiden, og Dagen før denne Afdeling drog bort (for at hævne om muligt Overrumplingen ved Nørre-Snede), vare nogle af Soldaterne ude at tigge Æg; de kom ogsaa ind til

dalevende Gaardmand Niels Erichsen paa Gylling Mark, og mens Konen, Mette Kathrine Jensdatter, der endnu lever, var ude for at tage Æg til dem, saae de Lejlighed til at rapse et Uhr, som hang paa Væggen. Konen havde bidt Mærke i En af dem, som skelede til Uhret, og da de vare borte og Uhret savnedes, klagede hun til den Overstkommanderende, som laa i Præstegaarden.

Tydskeren vilde skyde Sagen fra sig, men da hele Afdelingen stillede til Afmarsch, gik hun ned ad Linien og pegede Karlen ud, som hun havde mistænkt; han blev da beordret til at aabne sit Tornister, og der fandtes ganske rigtig Uhret.

Af de gamle Veteraner, som have været „med i Frankrige," lever her i Sognet nu kun Gaardmand Søren Jensen i Lerdrup.

Lerdrup har formentlig Navn af sin lerede Beliggenhed. 1402 vides Gottschalk Rostrup at have

pantsat to Gaarde i Lerdrup til Biskop Bo, hvis Eftermand Ulrik Stygge 1432 fik Skjøde af Hr. Eske Jensen Brock paa 3 Gaarde sammesteds.

Øen Alrø.

Denne Ø udgjør et eget Sogn og er skjønt beliggende i Mundingen af Horsens Fjord. Den er 3/4 Mil lang og dens største Bredde 1/2 Mil. Den har en Omkreds af to Mile. Sognets Areal udgjør 1321 Tdr. Land med c. 133 Tdr. Htk., saaledes at der i Gjennemsnit gaaer 9 9/10 Tdr. Land paa 1 Td. Htk. Indbyggerantallet er 250. Foruden ved Landbrug finde en Del Beboere Erhverv ved Fiskeri og Søfart. Sundet imellem Alrø og Hjærnø, hvorigjennem den meste Sejlads til Horsens gaaer, kaldes Alrø-Sund. Der findes intet Fattigvæsen paa Øen, da alle Beboerne ere velhavende. Paa Øen findes kun een By af samme Navn, hvilken

ſtrækker ſig i en oval Række fra Øſt til Veſt efter Dens Form og beſtaaer af 22 Gaarde og 26 Huſe, hvoraf 3 Gaarde og 10 Huſe udenfor Byen. Denne var i ældre Tid inddelt i trende Holme, nemlig i Over= Mellem= og Nederholmen. I Sognet er der Kirke, Præſtegaard, Skole og Vejrmølle, hvilken ſidſtnævnte ligger nordligſt paa Den ved Strevels Hoved.

Kirken der ligger i den veſtlige Del af Byen, er lille og uden Taarn og Hvælvinger. Den er utvivlſomt meget gammel, da den er bygget af Kampeſten, hvilken Bygningsmaade er almindelig for de ældſte Landsbykirker. Altertavlen ſkriver ſig fra de katholſke Tider. I Kirken er en gammel Ligſten, hvorpaa læſes paa Latin en Betragtning over Døden. Paa Klokken ſtaaer Kong Frederik d. 3dies Navn og at Jesper Hutfeldt har ladet den ſtøbe. Lyſeſtagerne ere givne 1664 af Henrick Mund til Serridslevgaard og Fru Birgitte Mormond

ved Anledning, at de efter udstanden Sofare skal lykkelig være ankommen der til Landet.

Series pastorum siden Reformationen.

1. Hr. Christen, med Tilnavnet den Gamle.
2. Hr. Peder Simonsen Klakring. Formodentlig en Præstesøn fra Klakring i Bjerre Herred, hvor Præsterne den Gang boede istedetfor nu i Assens.
3. Hr. Simon Pedersen Alrø, Søn af Formanden, Præst i 49 Aar. Døde formodentlig 1653.
4. Hr. Peder Simonsen Alrø, Søn af Formanden, og Præst i omtrent 50 Aar, formodentlig indtil 1697, da Eftermanden ordineredes. Iblandt Folk gaaer det Sagn, at de tvende sidstnævnte Præsters Embedstid, udgjorde et Tidsrum af 100 Aar. Døde 13. Marts 1801.
5. Hr. Esben Pedersen. Døde 19. Maj 1712.
6. Hr. Magister Peder Bidstrup fra 1712—1717, gift

med Formandens Enke, forflyttet til Barrit og Brigsted i Bjerre Herred. Døde 1730.

7. Hr. Lauritz Friis fra 1718—1725.
8. Hr. Michel Lerche fra 1725—1730.
9. Hr. Jens Müller fra 1730—1738.
10. Hr. Hans Lassen fra 1738—1742.
11. Hr. Lauritz Spandet fra 1842 til sin Død 28. Novbr. 1757, 45 Aar gl. Gift med Dorthea Sofie Steenstrup, Datter af Præsten i Torrild. Havde 5 Børn af hvilke den Ældste Niels, siden blev Præst her.
12. Hr. Jens Møller fra 1758—1782. Gift med Formandens Enke.
13. Hr. Niels Spandet fra 1782 til 1817, da han resignerede. Han døde den 21. August 1826, 75 Aar gl. Gift med Jomfru Marie Møller fra Bering Mølle, som døde 1. Decbr. 1810, 63 Aar gl. 2 Sønner bleve dem fødte, af hvilke den ældste, Lauritz,

lever som Bonde her paa Den (:1847:); den yngste Niels Møller Spandet er for Tiden Hs. Majestæts Foged, Etatsraad m. m.

14. Hr. Eskild Eskildsen, fra 1817 til 1832. Han døde den 23. Decbr. 1831 kun 49 Aar gl. Han var først Adjunkt flere Aar i den lærde Skole i Kolding og den første Præst som af Kongen blev kaldet hertil. Forhen hørte nemlig Den under Aakjær Gods, hvis Ejer havde jus præponendi.
15. Hr. Janus August Paludan fra 1832—1844.
16. Hr. Ove Hendrik Bork, Søn af Jubellærer Ole Bork, Sognepræst for Borup Menighed i Aarhus Stift. Gift med Thora Sophie Dorthea Melby; Datter af Pastor Melby i Middelfart.
17. Nuværende Sognepræst er Hr. Brockdorff.

Af de Navne Sædemarkerne have paa Den, som: Egehoved, Bøgshoved, Abildhoved, kan sluttes at Landet fordum har været bevoxet helt med Skov.

Nu for Tiden findes paa Den kun en lille ubetydelig Kratskov mest af Tjorn, kaldet Byens Mose, som er delt til Gaardene og hvoraf Indbyggerne have god Nytte til deres Gjærder, dog ej saa klækkelig, at de jo maa lade hente fra det faste Land deres øvrige Gjærdsel. Imidlertid har Den dog været beboet i Sten Alderen, da her ofte findes Stenredskaber (fra den seneste Stenalder).

Af Antiqviteter har endnu i forrige Aarhundrede (det 17de) været at se en stor Gravhøj over Dronning Alrune eller Alrame, som har givet Den sit Navn. Efter Traditionen skal hun have været Kong Hjarnes Dronning, som ligger begraven paa Den Hjarnø lige over for. Dette Monument som Wormius in Additam pag. 6 giver en Tegning af var 40 Alen langt og 12 Alen bredt, besat oven omkring med store Stene. Dog antages det ikke at Sagnet har historisk Grund.

I Alrø Sund skal ogsaa det Søslag have staaet, hvori Amlet blev overvunden og dræbt af Kong Viglet,

hvorved denne vandt Amlets Dronning, den skotske Droning Hermontrude:

Alrø staar ikke i nogen stadig Forbindelse med Omverdenen og modtager kun Post lejlighedsvis, dog er i den nyeste Tid opdukket Tanker om at sætte Alrø i Forbindelse med Fastlandet ved en Dæmning.

Til Slutning skal endnu berettes at i den slesvigholstenske Oprørskrig aflagde churhessiske Rigstropper i Aaret 1849 et Besøg paa Den for at gjøre en Del fede Oxer til Bytte, hvilke de, skjøndt fejlagtigen, mente fra en nærliggende Herregaard, at være satte over paa Den. Paa Grund af at der under deres Ophold blev begaaet Tyveri, som Pastor Bork paatalte for den kommanderende Officer, blev der istedetfor Opreisning udøvet legemlig Mishandling saavel paa Sognepræsten som paa adskillige af Beboerne.

